

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

IRENE NEMIROVSKY

BİR YAZARIN ROMANI

(Anton Çehov'un Yaşam Öyküsü)

Türkçesi: Oktay AKBAL

BİR YAZARIN ROMANI

IRENE NEMIROVSKY

BİR YAZARIN ROMANI

(Anton Çehov'un Yaşam Öyküsü)

Türkçesi
OKTAY AKBAL

***Başaran Matbaasında dizilip basılmıştır.
İstanbul, Kasım 1987***

Ö N S Ö Z

Anton Çehov, dünyanın en büyük yazarlarından biridir. Öyküleri, oyunları ile ülkemizde de geniş ün kazanmıştır. 'Martı', 'Vişne Bahçesi', 'Vanya Dayı', 'Üç Kızkardeş' adlı oyunları dünya sahnelerinde sık sık oynanır. Çehov'un yaşam öyküsü de bir romana benzer. Kölelikten kurtulmuş bir babanın oğlu olan yazarın 44 yıllık yaşamının öyküsünü, başka bir Rus yazarından Iréne Nemirovsky'den dinliyoruz. Iréne Nemirovsky, Rusya'da doğdu, ama Fransız yazarı olarak tanındı. Devrim rüzgârının, önüne katıp kovaladığı ailelerden birinin çocuğuydu. Fransa'da yetişti, Fransız dilinde yapıtlar verdi. İlk kez 1929'da yayınladığı 'Davut Golder'le adını duyurdu. Daha sonra da 'Balo', 'Sözlü Filmler', 'Jezabel', 'Kurban', 'Kurtlar ve Köpekler' gibi romanlar yazdı. Nemirovsky 1942'de Nazilerce tutuklanıp Pithiviers kampına götürüldü, sonra da Doğu'ya gönderildi. Nereye gittiği, nasıl öldüğü anlaşılmadı. Dört ay sonra eşini ve kayınbiraderlerini de Doğu'ya sürdüler. Onlardan da haber alınmadı.

Iréne Nemirovsky'nin yarım bıraktığı yapıtlar arasında 'Şu Yeryüzünün Nimetleri' adlı bir roman bulundu. Birkaç cilt tutacak öyküler. Bir de 'Çehov'un Yaşamı' adlı bir kitap... Nemirovsky'nin kitabına yazdığı önsözde Jean Jacques Bernard şöyle diyor :

«Nemirovsky'nin kitaplarında bazı leitmotifler belirir: Sürgün, Batı ülkelerinde yaşamla boğuşma... O, Kiev'de doğmuş-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

tu, yurdundan kopup Fransa'ya geldi. Kahramanlarının çoğu da aynı yolu izlerler. Pek çoğu onun gibi Fransa'ya yaşamak, savaşmak, direnmek, acı çekmek için gelmişlerdir. Romanlarının çoğunda, Ukrayna kent ve köylerinde geçen çocukluk günlerinin havasını buluruz. Dramatik biçimde başlayan yaşamı dramatik biçimde sona erdi. Doğu'da doğan Irène, ölmek için Doğu'ya gitti. Yaşamak için doğduğu topraktan koparılmıştı, seçtiği topraktan da ölmek için koparıldı. Genç bir Rus kızı Fransa'ya geldi, Fransız dilinin altın kitabına, o kitabı zenginleştiren sayfalar bırakıp gitti.»

«Bir Yazarın Romanı'nda Nemirovsky, bizi büyük yazarın iç dünyasında gezdiriyor. Çehov'un yaşadığı dönemin bütün gerçeklerini, ruhsal durumunu, umutlarını, umutsuzluklarını çiziyor, bu arada Çehov'un sanatının yorumunu da yapıyor. Némirovsky'nun kendine vergi bol şiirli, sürükleyici anlatımı ile Çehov'u ilkokul sıralarından, Halk Bahçesindeki flörtlerinden, bozkırdaki avareliklerinden, Yalta'daki aşk dolu günlerinden, Karaormanda bir Alman otelinde son nefesini verdiği ana kadar geçen 44 yıllık zaman parçası içindeki tüm serüvenlerini; bütün zenginliği, ölümsüzlüğüyle yakından duyabiliyoruz. Böylece Çehov'un, insanı etkileyen o eşsiz öykülerine, bir umut, bir yaşam nedeni arayan, birbiri ardında geçip giden günlere bir anlam vermek isteyen ama veremeyen kahramanlarına, 'Martı'nın, 'Üç Kızkardeş'in, 'Vanya Dayı'nın insanlarına yakınlık duyuyoruz.

J. J. Bernard 'Bir Yazarın Yaşamı' için şunları yazmış: «Okurlara bu yaşamın içine benim gibi girmelerine öğütlemek isterim: gizlilikleri bilinmeden de sevdiğiniz eşsiz bir varlığın yanına girer gibi... Karşımıza çıkan 'insan', gündelik yaşamı öğrenildiği için küçülmüyor. Birçok özyaşam öykülerinde, anılarda azıcık da olsa saygısızlık görülür. Sanki biyografi yazarı dehanın mantosu altında saklanan 'küçük' adamı ortaya çıkar-maktan hoşlanır. Basit bir oyun! Dehanın binlerce güçsüz yanı vardır. Bunlar dehanın fidesidir, acılarıdır. Yazar bunlardan gıdalanır. Bu çok kez, en iyi meyvaların yetişmesine yarayan bir gübredir. Biyografi yazarı meyvadan çok gübreyi

*göstermeyi sever! Ama okurun böyle küçük serüvenleri, hat-
ta küçük ayıpları sevdiğini niye düşünmez? Burada öyle bir
şey yok. Bize tanıtılan insan, Anton Çehov, yoksulluklarının
öyküleri anlatılarak küçük düşürülmemiştir. Yoksul, kalaba-
lık bir ailenin çocuğu olan, hastalıklı Anton Çehov, yaşamın
bütün güçlüklerini tanıdı. Bu kitapta bunlar açık, yalın bir dil-
le anlatılmaktadır.»*

*«Bir Yazarın Romanı - Anton Çehov'un Yaşam Öyküsü»
nü ilgiyle, sevgiyle izleyeceğiniz umuduyla...*

OKTAY AKBAL

Küçük bir çocuk sandığın üstüne oturmuş, ağabeyi kendisiyle oynamak istemediği için ağlıyordu. Niye böyle yapıyordu, döğüşmemişlerdi ki! Titreyen bir sesle :

«Dost olalım Saşa» diye söylenip duruyordu.

Ama Saşa ona küçümsercesine ve soğuk gözlerle bakıyordu. Kardeşi Anton'dan beş yaş büyüktü. Okula gidiyordu. Üstelik de bir kızı sevmekteydi.

Anton acı acı düşünüyordu :

«Dost olacağımızı kendisi söylemişti oysa...»

Gerçekten de böyleydi, ama epey eskiden... Yıllar önce... Bir hafta. Sonra, bu dostluktan Saşa'nın, oyuncaklarını almak için yararlandığını farkederek gibi olmuştu. Ama bunun fazla bir önemi yoktu. Birlikte iyi vakit geçirmişlerdi. Şımartılarak büyütülmüş çocuklar bu eğlenceleri pek zavallı şeyler sayabilirlerdi. Öbür çocuklar öyle garip biçimde yetiştirilmişlerdi ki! Anton içlerinde birine «Seni evde dövüyorlar mı?» diye sormuş, şu yanıt almıştı : «Hiçbir zaman». Ya, yalan söylüyordu, ya da şu yaşam gerçekten tuhaftı. Evet, ağabeyiyle güzel vakit geçirmişlerdi. Babanın dükkânından kutular aşırılmışlar, onları öyle bir sıraya dizmişlerdi ki, yere uzanıp bakınca mum ışığıyla aydınlatılmış bir sıra oda görür, içinde tahta bir askerin bulunduğu bir sarayın kapısında sa-

nırdı insan kendini... Komşu bahçelerden meyva toplayıp gizlice yemişlerdi. Tanınmayacak kadar değişik kılıklara girmişlerdi. Denizde yıkanmışlardı... Şimdi, bıçakla kesilircesine bütün bunlar sona eriyordu.

Saşa, kardeşine baktı baktı, sonra çıkıp gitti. Öyle ya, bu yumurcak onun dengi değildi, birbirleriyle anlaşılamazlardı. Anton'u sandık üzerinde bırakıp Belediye Parkında dolaşmaya çıktı. Çocukların odası, küçük, eşyasız bir yerdi. Camlar toz içinde, döşeme kirliydi. Dışarı ise, güney Rusya kentlerinin bütün sokakları gibi çamur deriydi.

Evden çıkıp biraz yürünürse deniz kıyısına varılırdı, öte yanda vahşet bozkır uzanırdı. Evde, büyük odadan evin yanbaşındaki toprak zeminli ufacık mutfığa gelip giden annenin ayak sesleri geliyordu. Altı çocuklu, hizmetçisiz bir evde annenin yapacağı pek çok iş vardı. Babanın yüksek sesle Tanrı'ya dua ettiği, ilâhiler okuduğu duyuluyordu. Birden dua kesildi, Anton'un kulağına bağırımlar, ağlamalar geldi. Baba, dükkânın küçük çıraklarından birini dövmekteydi. Epeyce sürdü bu, sonra ilâhiler yeniden başladı, ama öfkeli, kaba bir bağırışma bir kez daha ilâhileri durdurdu. Şimdi de Anton'un babası, karısına dönmüş :

«Budala, sersem oğlu sersem» diye bağırırmaktaydı.

Küçük çocuk bu duruma ne şaşmıştı, ne de öfkelenmişti, kendisinin acınacak durumda bir yaratık olduğunu bile bilmiyordu, bütün bunlar hergün yaşanan şeylerdi. Yalnızca soluğu daralmıştı, tek başına oluşuna hem üzülüyor, hem seviniyordu. İnsan yalnızken azıcık korkar, ama hiç değilse kimse sizin canınızı sıkmaz, kimse sizi dövmez. Yine de içindeki korku arttı, odadan çıktı, annesinin yanına gitti. Anne incecik, ürkek bir kadındı. Ağlıyor, yüksek sesle kocasından ve yaşamından yakınıyor-

du. Bir çöl ortasında bağırıp çağırır gibiydi, dinleyen kimse yoktu, herkes gözyaşlarına alışmıştı.

Kimbilir, belki de Anton'a kayıkla gezme iznini verirler, getireceği balıkları yerlerdi. Bunu düşününce içine şeytanca bir sevinç doldu.

Birazdan ailece yemeğe oturulacak, sonra son dua okunacak, gün de böylece sona erecekti.

— II —

Çehov'ların kiracı olarak oturdukları evin duvarları balçıkla sıvalıydı. İnsanların yürüyerek açtıkları bir yol, avluyu kaplayan yabancı otlar, çamurlar, kiremit parçaları, süprüntüler içinden evin ön kapısına, başka bir yol da ahıra doğru uzanıyordu. Kulübe yorgun, bitkin bir yaşlı kadın gibi bir yana eğilmişti. Yağmurlu günlerde su toplansın diye oluğun altına bir fıçı yerleştirilmişti; çünkü su az bulunan değerli bir nesneydi. Camları küçük pencereler, odundan bir saçak, üç ufak oda ve bir mutfak. İşte Anton'un doğduğu ev (17 Ocak 1860) 'Büyük Oda' babanıdı, küçüğünde anne ile baba yatıyorlardı, daha küçükte de Anton ve tahta beşiği ile öteki çocuklar... «Büyük Oda»nın bir köşesi sofı Ortodoks adetince Ermiş resimleriyle süslenmişti. Önlerinde gece gündüz bir kandil ışık saçıyordu. Bir üçgen üstüne de, dua kitabı ile kutsal yazılar konulmuştu. Bakır şamdandaki bir mum da onları aydınlatıyordu. Kilisenin belirlediği tarihlerde Baba Çehov bu resimlerin altında günnük yaktırıyordu. Yoksul ve meteliksiz olduğu halde günnük için hiç hasislik etmezdi, koyu bulutlar odayı dolduruyor, mutfaktan gelen keskin lahana kokusunu bile bastırıyordu.

Evin arkasında akasyalar vardı, ilkyaz günlerinde bu

çamurlu avlular çiçeklerle örtölüyordu. Azak denizinin kıyısına kurulmuş bu kentin adı, Taganrog'du. Kent insanları övünçle Avrupa'dakilere benzer bir caddeye sahip olduklarını söylüyorlardı. Üç dört katlı evler, bir tiyatro ve mağazalar yok muydu? Yazım yanlış bulunmayan bir tek ilan bile bulunmazdı, ama kimin umurundaydı bunlar? Kaldırımlar ve şoseler yüz metre kadar uzun-du. Rusya'da hiç bir kent böylesine zengin olmakla övünemezdi. Ama az ötelere gidince kaldırımlar tekbaşına kalakalıyordu. Daha da ilerde çamur deryası başlıyordu, işte tam orada yaşıyordu Çehov ailesi. Kenar mahalleleri geçince bozkır başlıyordu. Bir tepe, bir orman bulunmayan bu uçsuz bucaksız toprakta Doğu'dan, Asya'dan kopup gelen sert rüzgârlar eserdi, kışları ise her yan karla dolar, yazın yakıcı fırtınalarla inlerdi. Liman her mevsimde tıklım tıklımdı. Taganrog'un yüreği, zaten bu limandı. Bir tecim kentiydi burası, vaktiyle. Büyük Petro bu vahşi toprakları Türklere karşı korumak için bir kale yaptırmıştı, sonra da bir liman oluşturmuş ve 19. Yüzyılın başlangıcında Taganrog mutlu ve zengin bir kent olmuştu. Buradan buğday gönderilirdi dış ülkelere. Don üstündeki Rostov'la Odesa, birinci yeri Taganrog'a bırakmışlardı.

O zaman Taganrog'da canlı bir yaşam vardı, yaşlılar «Rusya'nın en iyi oyuncularını temsiller vermek için buraya gelirlerdi, önemli Güney kentlerindeki gibi, Odessa gibi, bizim de bir İtalyan Opera'mız vardı» diye içlerini çekerlerdi. Derken, kötü günler gelmişti, yüzyıllardır ırmakların taşıyıp getirdiği kum denizin dibini yükseltmiş, kıyı gemiler için tehlikeli hale gelmişti. Bu modern vapurlar ise çok büyüktü. Bir süre sonra gözden düşmenin son sınırına gelindi: Taganrog'un rakibi Rostov'u Vladikafkas'a bağlayan demiryolu açıldı... Taganrog artık hiç bir işe yaramazdı, Taganrog'un işi bitmişti.

Birkaç yılda küçük kent donuk ve uyuşuk bir havaya büründü. Açık mavilikteki göğü, güneşi ve denizi uzaktan bakılınca onu güzel gösteriyordu, ama içine girilince «Bu ne pislik, bu ne bilgisizlik, bu ne hiçlik.» Gezinlerin ilk gözüne çarpan, çamuru ve sessizliği idi. Güzde ve kışın karlar eriyince Taganrog'da bir taştan ötekine atlaya zıplaya dolaşmak gerekiyordu. Dengesini yitiren, dizine kadar çamura batıyordu. «Yazın bu sıcak sokaklarda toz, hiçbir çöpçünün asla rahatsız edemeyeceği kalın bir bu lut halinde ağır ağır yuvarlanıyordu. Bir köpek süprüntüleri kokluyor, bir avludan armonica sesi geliyor, iki sarhoş itişip kakışıyordu. Kırk yılda bir bu sokaktan geçen birinin ayak sesleri duyuluyor, hiç kimse damını ya da kapısını onarmayı düşünmüyordu. Elllerinde ne varsa onunla yetiniyorlardı.

Bu illere Rusya'da 'sağır iller' adı verilirdi. Gerçekten de hiç bir ad bunun kadar uygun düşmezdi. Derin bir huzur içinde dünya gürültülerine kulaklarını tıkamışlardı. Ağır bir yemekten sonra uyuklayan kent insanları gibi, en küçük esintiye karşı pencereler inik, pancurlar kapalı, Tanrı ile Çar'la hesaplaşmış, ruhları bomboş, uykuya dalmışlardı.

Ne var ki yeryüzünün en ücra köşesi bile, en yoksun yer bile, küçük bir çocuk için yaşamla ve değişikliklerle doludur. Küçük Anton doğup büyüdüğü kentte pek sıkılmıyordu. Gemilerin, köprülerin, denizin sürekli değişmesini ilgiyle seyrediyordu. Arada bir kendisine kocaman bir metelik atan amcası Mitrofan'a yemeğe gidiyor, eğleniyordu. Birbirine benzer, yabansıl otlara boğulmuş avluların içindeki evlerde yaşayanların adlarını biliyor, kardeşlerinin, annesinin gibi yaşamlarını en ufak ayrıntılarına kadar tanıyordu. Bir gün önce ne yediklerini, kimin öldüğünü, kimin doğduğunu, kimin evlenmek için kız ara-

dığını... Setleri denize kadar inen parkta dolaşmayı se-
viyordu.

Ne yazık ki bu engin sevinci tadmasına, bu özgürlü-
ğün keyfini çıkarmasına pek fazla izin vermiyorlardı. İlk-
yaz akşamlarında tahta saçağın altındaki toprağa kakılmış
basamaklara otururdu. Tüm evlerin önünde bu küçük sa-
çaklar bulunurdu, günün sıcaklığı azalırken aileler orala-
ra yerleşirlerdi. Anne, kısa bir süre için dikiş makinesinin
başından ayrılır, çocuklar birbirleriyle kavgaya tutuşur-
lardı. İşte, Park'tan askeri mızikanın ilk melodileri duyu-
luyor. Davulların gümbürtüsü, bakırların gürültüsü toz-
lu havayı aşıyor, hafifliyor, tatlılık kazanıyor, savaşçı şid-
detini yitiriyor, belirsiz bir hüznle göklere yükseliyor-
du.

O sırada baba çıkıp geliyordu. Geniş omuzları, kaba-
rık bir sakalı, iri mi iri elleri vardı.

— Haydi iş başına Antoşa, diyordu. Yeteri kadar
avarelik ettin, yeteri kadar esnedin. Git dükkâna çalış-
maya bakalım..

— III —

Çehov'lar beşi erkek, biri kız, altı çocuktular. İki bü-
yükler, Aleksandr - Saşa- ile Nikola'nın, zayıf göğüs-
leri, çok uzun kolları, yeni yetişen delikanlılara vergi
utangaç ve ciddi halleri vardı. Taganrog'a ve insanlarına
tepeden bakmaya, Moskova'yı düşlemeye, babanın buy-
ruklarını somurtkanlıkla karşılamaya başlıyorlardı, işi
küstahlığa vardırmıyorlardı, ama bakışları kendilerinin
yerine yeteri kadar konuşuyordu. Dayak yedikleri zaman
korkutucu bir sesle canlarına kıymaktan, böyle bir şeyin
'insan onurunu' yaraladığından söz ediyorlardı. Anne,

Tanrıya yakarıyor, bu sözleri babanın duymaması için kapıyı örtüyordu.

Anton daha çocuktuk, sevinçli ve sevimli görünüşte, açık tenli, geniş çizgili bir ufak çocuktuk. Dördüncü kardeş İvan ise, kardeşlerinin gözünde kötü bir üne sahipti : kibirli ve ihtiyathıydı, masanın üstündeki en güzel parçayı, soba başındaki en iyi yeri kapmaya hep hazırdu, deniliyordu. En küçük iki kardeşi, Mari ile Mişel'i ise kimse hesaba katmıyordu. Daha üç dört yaşlarındaydılar, onlarla bir anneleri ilgileniyordu.

Hepsi, görünüşte sağlam yapıdaydı, o sarı derili Rum çocuklarına, limanda oraya buraya koşturan çökük omuzlu yahudi yumurcıklarına tepeden bakabilirlerdi. Çehov'lar sağlam bir soydan geliyorlardı, köylüydüler, kuşaklar boyunca sert kışlara, açlığa, çok çalışmalara, dayaklara pek büyük zarar görmeden katlanmışlardı. Bu yüzden çocukların sağlıklı olması çok doğal bir şey, hiç çekinmeden kullanılacak bir Tanrı vergisi gibi görünüyordu. Az ve kötü uyku, delik papuçlarla karda koşuşmak, bunların hiçbirisi zararlı değildi. Temizlik gereksiz ve ahlâk dışıydı. Ruhu dualar güçlendirirdi. Vücuda ise yalnız Tanrı karışırdı.

Bütün Taganrog'lular böyle düşürken hiç de yanılığa düşmüyorlardı, çünkü iklim ve hastalık aralarından pek azını kurban alırdı. İmparator I. Aleksandr, Taganrog'da yazı geçirmeye geldiğinde iki aydan çok kalamamış, ateşli bir hastalığa yakalanarak ölmüştü, ama daha basit koşullarda yaşayanlarsa pekâlâ iyileşiyorlardı. Pis sular içiliyor, yaralar örümcek ağıyla örtülüyordu, ama yine de ölenler başka yerlerdekinden daha çok değildi. Köylü gövdesi ve yaşamı pek değerli bir nesne sayılmıyordu. Zaten Çehov'ların gövdeleri de kısa bir süreden bu yana Efendilerine ait olmayıp kendilerininindi. Belki de bu yüzden ellerine bırakılan bu duyarlı makineyi seve

seve bozmaya çalışan vahşiler gibi, bu vücudu ve kemikleri, böyle acımasızca kullanıyorlardı.

Anton'un büyükbabası toprak kölesi olarak doğmuştu, ama zamanla kâhyalığa dek yükselmiş, bir köşeye epey bir para ayırabilmişti. Köylülerin kölelikten kurtuluşundan epey önce kendisini ve ailesini satın almıştı. Mujik Yegor Çek, efendisine dört oğlu ve kızı için insan başına yedi yüz ruble ödemişti, bir kızı arta kalmıştı, çünkü ona para yetişmemişti, ama Efendi, düzinesi on üç taneden satılan elmalar gibi büyük bir cömertlikle onu, cabadan bırakmıştı.

Yegor Çek, akıllı ve sert bir adamdı, köylülerin güçsüzlüğünü ve kurnazlığını iyi bilen, efendileri hesabına onları daha iyi kullanan soyluların çoban köpeklerinden biriydi. Ukrayna'da Kontes Platov'un geniş topraklarının kâhyalığını yapıyordu, torun Çehov'lar arasına tatillerini geçirmeye gelirlerdi. Yegor'un oğulları Mitrofan ve Pol yerleşmek için kente gittiler, ama bir türlü zengin olmadılar. Pol Yegoroviç'in talihi ters gitti. Bir tüccarın yanında uşak olarak işe başladı. Aç kaldı, kötü muamele gördü, yerlerde uyudu, dükkânı süpürdü, tokatlarla başı yere eğildi. Ama şimdi sağlam, sert ve sakallı bir adamdı, başkaları ona boyun eğiyor ve yumruklarını yiyorlardı. 'Üçüncü sınıf' bir tüccardı, yani esnaf tabakasının az üstünde, ama Taganrog'un onuru ve gururu sayılan şarap ve buğday tüccarlarından daha uzak, daha aşağı bir tabakadandı.

Dükkâncılık yapıyordu 'çay, şeker, kahve, sabun, sos ve tüm sömürge ürünleri' satıyordu; bunlar, dükkânın kapısındaki levhada siyah üstüne yaldızlı harflerle yazılmıştı.

Anton'un babasına saygısı vardı. Evinde ve tezgâhının arkasında egemen olan Pol Yegoroviç, kendinden daha güçlü olanlardan köle muamelesi görmüş halk tabaka-

larından aile babalarının kesin egemenliğini elinde tutmaktaydı, ailesine karşı tam bir zorba, bir köle kralcığı gibiydi. Karısına susmak, çocuklara ise doğru yürümek düşerdi, Pol, Tanrı'nın yerini alıyordu, doğru yolda rehberlik etmesi gereken bütün bu insanlar adına Tanrı önünde hesap veriyordu. Ama onlara nasıl rehberlik etmeli? Tanrı, insana kullanması için sağlam yumruklar vermişti.

Aleksandr, babası için 'hasis, sert ve kaba' derdi, ne var ki Aleksandr her zaman her şeyi büyütürdü. Aleksandr, zavallı ailesi bile olsa, kâh insanları eğlendirmek, kâh kendisine acındırmak için, kendi kendine ve başkalarına yalan söylemeyi seviyordu. Anton ise zaman zaman babasını severdi. Örneğin sarhoş olmadan içki içmesini bilirdi, başkaları ise yerlerde yuvarlanırlardı kafayı çekince. Baba Çehov o anlarda tatlı, neşeli bir insan olur, çocukluğunda Tanrı bilir nasıl kazandığı birtakım yeteneklerini anımsardı : Keman çalardı, şarkı söylerdi. Evet, iyi yanları vardı, ama verdiği buyrukları hemen yerine getirmeyenlerin vay haline! Zalim yanı, hemen uyanırdı. En küçük karşı koymada kendinden geçerdi. Sofrada sebze çorbasının çok tuzlu olması, anneyi ve çocukları ağlatan ve tirtir titreten korkunç sahnelere yol açardı.

Baba, aşırı dindardı, Tanrı'nın güçlü olmayı, korku saçmayı buyurduğuna inanırdı. Tanrı inancı, hem içtenlikli ve alçakgönüllü, hem de kaba ve vahşiydi. Günahlarını yalnız kendi nefsinde değil, çocuklarının ruhunda da cezalandırıyordu. Çocuklarını seviyordu, ama onların güçsüz oluşlarında, varlıklarının kendisine kesin bağlılığında onu öfkeliendiren, sarhoş kılan, dudaklarından küfürleri bağırmaları, elinden tokatları doğurtan bir şey vardı. Zalim değildi, yalnızca başkasının acısından hiç etkilenmiyordu. Kendisi terslemelerle, dayaklarla beslenmişti, o

da bunu daha da kötü biçimde uyguluyordu. Öfkesini karısı, çocukları ve dükkândaki küçük çıraklar üstünde yaşıtırmaya alışmıştı, hepsi bu. Çoğunlukla kızgınlık nedenleri de vardı; bu yoksullaşmış kentte işler kötü gidiyordu. Hem dükkândan da artık tiksiniyordu. İnsan içinde bir istek duymadan yaşayamaz, o ise ne içkiye düşküncü, ne de kadına!.. Yaşamını reklendiren olağanüstü bir tutkusu vardı. Gerçek yaşamı oydu, dükkânla ev bir görünüydü yalnız. O kiliseyi, ayinlerini, şarkılarını, dualarını, günnük kokusunu, çan seslerini seviyordu. Belki, bütün zorbalar gibi çevresini kölelerle dolu, dostsuz ve yapayalnız hissediyordu. Belki de kilise ona bir huzur veriyordu, ona yardımcı oluyor, bir sevgi hayali sunuyordu. Mal satmaktan cılız kâr hesabı yapmaktan hiç hoşlanmıyordu, iki de bir 'Saşa, Kolya, Antoşa, ben gidiyorum, dükkânda içinizden biri yerimi alsın' diye bağıırırdı.

Kilise de çok yakındaydı. Orada, onun gölgesinde, o buz gibi zemin üstünde saatlerce dizüstü oturmak iyi geliyordu. Kaba köylü sesiyle Ortodoks kilisesinin o güzelim ilâhilerini okumak ise çok daha iyi!.. Bu arada yumurtaklar dükkânda titreşir dururlardı, işler yolundaydı.

Anton bunları bağışlardı, ama babasının sık sık vurduğu kamçıyı hiç bir zaman unutmuyacağını düşünüyordu. Yalnız maddesel bir acıdan doğmuyordu bu, müthiş bir hakaretin doğurduğu bir duyguydu. Ama söylecek söz yoktu, babası ayırım yapmıyordu, kardeşleri de aynı dayığı yemekteydiler. Anton da bütün babaların böyle olduğunu sanıyordu.

Bu da gerçektir doğrusu! 1870'e doğru Taganrog'daki insanlar başka çağdakilerden, başka yerdekilerden daha kötü değillerdi, ama kabalık ruhu katılaştıran bir alışkanlıktı. Yaşam ilkeldi, hüznün doluydu, ama bu hüznün her zaman duyulmuyordu. Anton gibi küçük bir çocuk sık sık unutuyordu bunları. Yine de bu gerilik ve bu hüznün yi-

tip gitmiyor, orada, gerilerde bir yerde duruyor, sonunda da en yalın bir sevinçe dönüşüyordu. Anton, neşeli, canlı ve alaycı yaratılıştta bir çocuktu, ne yapsa tamamiyle mutlu olamazdı, inceliğe, neşeli olmaya, nezakete karşı doğuştan bir sevgisi vardı. Oysa çevresinde ne varsa hepsi kaba ve sertti. Hayvanlara eziyet ediyor, yalan söylüyor, inançtan uzak antlar içiyorlardı, sonra da aynı ağızlar dualar okuyor ve biraz önce kendilerini döğen bu kocaman eli öpmeleri gerekiyordu, çünkü o Baba'nın eliydi ve 'Babanın gücü Tanrı'dan gelirdi'.

— IV —

Anne ise kendinden söz etmeyi sevmezdi. İnce yapılı, zarif çizgili 'sevgi dolu ve durgun' bir kadındı.

Mutfakta işi olmadığı zaman dikiş makinesinin başındaydı, altı çocuğunu kendisi giydirip kuşatırdı, kafasında basit gibi görünen ama bir türlü çözemediği sorunlar onu rahatsız ederdi : Anton'un pardesüsünü bir yıl daha nasıl dayandırmalı, ya da Mari'nin robunu nasıl uzatmalı?

Çocuklarını, özellikle Anton'u seviyordu. Bir oydu kendisine acır gibi olan. Onu kollarına alıp okşamak, masallar anlatmak hoşuna gidecekti. Ama vakti yoktu, her zaman geç kalan işleri vardı. Öpüşlerle, güzel sözlerle harcamadığı ya da harcamasını bilmediği bir sevgiydi yüreğinde birikip ona acı veren. Ancak çocuklarına yemek yedirerek, ya da onlara ne gibi yemekler hazırlayacağını düşünerek huzur buluyordu. Gıda boldu, hazmedilmesi ağırdı ama ucuzdu, çok yoksullardan başka kimse gıdadan yoksun değildi. Bir ana için yavrularını beslemek büyük bir avuntuydu. Geri kalanlarla ilgilenmek babanın işiydi.

Ruhu bilgilendiren iyi örnekleri, iyi öğütleri ve masalları o sunacaktı.

Bununla birlikte arada bir, gece vakti uyuklayan çocuklara çok küçükken yaptığı uzun bir yolculuğu anlatırdı, o zaman bütün Rusya'yı bir araba içinde geçmişti.

Bir tüccar kızıydı. Bunu bir çeşit gururla söylüyordu. Çehov'lar köylüydüler, anne ise Rus toplum düzeninde daha yüksek bir sınıftandı. Gene de bunu söylerken, bir kadının Tanrı tarafından verilmiş kocasına üstün olmaması gerektiğinden, utanıyordu.

Babası, tüccar Morozov, kumaş satardı. Bir kentten ötekine gider, kız ise annesi ve kızkardeşleriyle birlikte Morkansk'taki teyzenin evinde kalırdı. Orada bu kadınların oturdukları evde bir kış yangın çıkmış, kendilerini birden sokak ortasında bulmuşlardı.

İç çekip başını sallayarak :

— Çok acılı bir yıldız çocuklar, diyordu. Çok geçmeden babamın da koleradan öldüğünü öğrendik. Kimbilir Rusya'nın hangi köşesinde ruhunu teslim etmiş ve nereye gömülmüştü? Bir Hristiyan gibi, Ortodoks kilisesinin geleneğine uygun biçimde gömmüşler miydi? Annem bir araba kiraladı, bizi de yanına aldı ve bu mezarı arayıp bulmak için yolculuğa çıktık...

Çocuklar dikkatle dinliyorlardı. Çamurda, ilk kar altında, kötü yollarda, tekerlek izleri üstünde sallana sallana giden arabayı... Yol boyunca kopan fırtınaları, pis konak yerlerinde geçirilen geceleri, oralarda gördükleri, anneye çocuklara bozkırda geceleme yi yeğletecek kadar korkunç ve garip insan yüzlerini hayal ediyorlardı.

Orada bulunan dadı da çamaşırı bırakıp, karanlık ve kasvetli, içinde Kırım savaşına, kölelik günlerine, büyücü ve eşkiya hikayelerine ait karışık anılar bulunan masallar anlatıyordu.

Taganrog çevresindeki bu çıplak bozkır, dadıya göre

öyle büyük zenginliklerle doluydu ki! Irmak yataklarında, tepelerin dibinde hazineler gizliydi! Denildiğine göre, kazaklar, Napolyon ordusundan elde ettikleri altınları Devlet ellerinden alır diye korkarak bu bozkıra gömmüşlerdi. Yine Çar Petro zamanında haydutlar Petersburg'dan Taganrog'a altın götüren bir kervanı soymuşlardı. Bu altınlar da bir gün bulunacaktı.

Küçükler ağızları açık susup kalıyorlardı.

Dışarda gecenin karanlığı ve küçük kentin derin sessizliği vardı. Derken bir araba geçiyor, kırık yayları, gıcırdayan dingilleri, havaya azap çeken bir ruhun iniltile-rini yayıyordu. Dikiş makinesi üzerine eğilmiş annenin yüzünü ve telaşlı bir hareketle kumaşı kaydıran becerikli ellerini bir şamdan aydınlatıyordu.

Şimdi, bunca zamanın gerisinde kalan anıları canlan-mıştı. Aleksandr'a hamile olduğu sıralarda Taganrog'dan nasıl kaçtıklarını anlatması için fazla ısrara gerek yoktu. Kırım savaşı günlerindeydi. Karadeniz ve Azak denizi kı-yıları düşman ateşi altındaydı. Daha yakın bir tarihteki bu savaş ve bütün bu eski öyküler, annenin yirmi yıl ön-ceki yolculuğu, çocukları büyüleyen belirsiz bir efsane bi-çimini alıyordu. Hepsi susuyorlardı.

Sonra içlerinden biri soruyordu :

— Peki, ya büyük babanın mezarı? Bulunabildi mi?

— Hayır, asla.

İyi düşünülürse, milyonlarca ölüsü canlısı ile bu uç-suz bucaksız Rusya'da, bilinmeyen bir mezar nasıl bulu-nabilirdi? Bu yolculuğun gereksizliği, bütün bu boş yere yorulmalar çocukları etkiliyor ve şaşkınlığa sürüklüyor-du. Anne sözlerini bitiriyordu :

— Bir türlü bulamadık onu. Morkansk'tan Taganrog'a kadar bütün Rusya'yı aşmıştık, artık deniz başlıyordu. Daha uzaklara gidemezdik. Annemin de bu kentte dost-ları vardı. İyi yürekli insanlar bizi yanlarına aldılar, ya-

vaş yavaş kendimize bir düzen kurduk. Sonra, bir gün babanıza rastladım.

— V —

Baba Çehov, hem manifaturacı, hem baharatçı, hem de bakkaldı. Çay, zeytinyağı, saç için pomadlar, petro!, makarna ve kuru balık satardı; bütün bunlar eski bir ambarın tozlu raflarında karmakarışık biçimde yığılı duruyordu. Kasanın üstünde ipe geçirilmiş şekerlemelerden yapılma diziler, bir kolyenin altın sikkeleri gibi sarkıyordu. Salamura fıçılarının içinde ringa balıkları yüzüyordu. 'Sömürge ürünleri', yani helva, latilokum, korent üzümü, limandaki çocuk kalabalığını imrendiriyordu. Müşteriler hep yoksul kişilerdi; köylüler, gemiciler, küçük rum satıcılar.

Kışın durmadan açılıp kapanan kapıdan giren bozkır rüzgârlarından içerisi buz keserdi. Yazın ise, malların kokusu Taganrog'un bütün sineklerini kendine çekerdi sanki, fakat bu sineklerle iyi vakit geçirilirdi, onları öldürmek eğlenceli bir işti, masaların üstüne su dolu geniş şişeler konur, ağızları bala batırılmış bir ekmek parçasıyla örtülürdü, sinekler düşer ve boğulurlardı.

Küçük Çekov'ların dükkânda babalarının yerini almaları, tek tük müşteriye hizmet etmekten çok, iki çırağa, Andriuşa ile Gavriuşa'ya gözkulak olmaları içindi, çünkü baba Çehov onların hırsızlık yapmalarından korkardı. Andriuşa ile Gavriuşa Ukrayna'lı yoksul bir köylü kadının çocuklarıydılar, anaları onları bir meslek sağlayacağını umarak Pol Yegoroviç'in yanına vermişti. Bunlar, dayak yiyen, yarı aç yarı tok yaşayan beş yıl süreyle çırak oldukları için beş para almayan zavallı çocuklardı. Patronun

oğulları kalp olmamasına dikkat ederek para alır, üstünü verir ve deftere «iki kopek çay, çifti bir kopek şekerleme» diye yazarken, küçük çıraklar mahzenden bir şişe votka çıkarmaya koşarlardı. Pol Yegoroviç'in dükkânı aynı zamanda meyhaneydi de ondan... Mahzeninde şarap, bira bulunur, uzun kış gecelerinde çene çalmak ve kafayı çekmek için belirli kişiler bir araya gelirlerdi.

Kış yaz sabahın beşinde dükkân açılır, gecenin on birinden önce kapatılmazdı. Her zaman uykusuz olan Gavriuşa ile Andriuşa patronun bakışı bir an üstlerinden uzaklaşınca, ayakta ya da oturdukları yerde uyuklayıverirlerdi. Anton, birbirine çarpan bardakların gürültüsü, sesler ve kahkahalar arasında derslerine zor bela çalışabiliyordu. Kitaplarından başka bir şeyi gözü görmezdi, dersler zordu, her aldığı kırık not, önce okulda, sonra da evde şiddetli ceza görmesine yol açıyordu. Ama elinde olmadan seslere ve adımlara dalar giderdi.

İşte, sigara almaya gelen bir tayfa, «çocuk doğurduktan sonra iyileşemeyen» karısını tedavi etmek için bir ot demeti isteyen bir köylü (Baba Çehov manastırların kutsal kalıntılarını ve kanı temizleyen kaynatılmış otlar da satardı). Bazan bir yumurcak, kırmızı renkte tahta kutularda bulunan yıldız biçiminde mumlardan almaya gelirdi.

Pencereler cezaevlerindeki gibi demir parmaklıklıydı, tavan kirliydi, yırtık ve yıpranmış boyalı bir bez kasa örtmekteydi.

Anton başını kaldırıncaya yağın karı görüyordu. Kitabın üzerinde mum ışığı titreyordu. Bu yerde tıkilip kaldığına üzüldüğü, yarın da yine, arkadaşları dışarda oynarken kasanın yanına dikilip duracağını düşünüyordu; ama, yaşaması için gereken en kötü beslenme öğelerini topraktan alan bir bitki gibi, mutsuz bir çocuk da, her yanda mutluluk parçacıkları arar ve bulur. Anton, insanları sey-

rederek, onları dinleyerek eğleniyordu. Yakındaki manastır için yardım parası toplayan keşişler gizlice bir bardak şarap yuvarlarlar, arada bir gemiciler yolculuklarından söz ederlerdi. Yine bazan, arabacılar, buğday tüccarları ile kavgaya tutuşurlardı. Bu sonunculardı en esaslı müşteriler. İşleri, köylülerden kente getirdikleri tohum yüklerini satın almak, daha zengin tüccarlara satmaktı; onlar da bunu ülkenin milyonerleri Vagliano ve Skaraman-yi'lere satarlardı. Ama bu iş daha çok yazlarda ve ilkyazlarda yapılırdı. Ölü mevsimde tüccarların canı sıkılır, bir klübe gider gibi Pol Yegoroviç'in dükkânına doluşurlardı.

Anton hepsini bir bir dinlerdi. Her birinin kendine, bağlı olduğu soya, sınıfa ait jestleri, tikleri, konuşmaları vardı. Rumlar, Yahudiler, papazlar, tüccarlar, tek seyircisi Anton Çehov olan bir çeşit ölümsüz komedyanın oyuncularındılar. Anton o güne dek hiç tiyatro görmemişti. On, on bir yaşlarındaydı, ama ağabeyleri sahnele-ri, dialogları dekorları, o garip yaşantıyı, konuşmaları, ona anlatmışlardı. Burada da yabancılar, yolcular geliyor öykülerini anlatıp gidiyorlardı. Onları incelemek, seyretmek eğlendirici oluyordu; bir keşiş çömezi gibi hafif, titrek ve yakınan bir sesle konuşmak, ya da çay dengini bırakmaya gelen yahudi oğlanını maymun gibi taklit etmek daha da eğlendiriciydi. Anton (biraz iri olduğundan dostlarının 'kurbağa' diye andıkları) başını elleri arasına alıp çevreyi daha iyi görebilmek için Latince kitabını bir yana bırakıyordu. Gözleri ıslık ıslık. Evde kardeşlerine, annesine ve keyfi yerinde olursa babasına müşterilerin dalaverelerini, sızlanmalarını, yüz buruşturmalarını taklit ederek anlatacaktı. Geçen pazar kilisede büyük bir adamı, kentin valisini görmüştü. Ama ne denli büyük adam olursa olsun, onun da sümkürmesi, çevreye tepeden bak-

ması garip ve gülünçtü. Anton, valinin kiliseye giriş sahnesini oynayacaktı. Şimdiden seviniyordu buna...

Ama gece uzundu. Küçük çıraklar gibi Anton'un da uykusu gelirdi, yeteri kadar hiç bir zaman uyumazdı ki! Okul, dükkân, kilise tüm dinlenme saatlerini yutuyordu. Baba, büyüdüklerinde dinlenecek zamanı bulacaklarını, gençliğin çalışmak ve ailesine yardım etmek için insanlara sunulduğunu düşünüyordu. Anton'un başı yavaş yavaş kitaplara eğilir, uyuklardı. Sonunda, sürekli müşteriler gider, dükkân kapanır, o da yatağına kavuşurdu.

Saşa, baba yokken dükkânda onun yerini alıp kardeşlerine buyruklar vermekten geri kalmazdı. Ama küçük Anton'a söz dinletmek kolay değildi. Sandık üstünde oturup 'Dost olalım' diye ağlayan yumurcak artık değişmişti. Saşa, «Bu sümüklü günden güne başına buyruk oluyor» diye düşünüyordu. Anton ise, bu serbestliğini kendine vergi bir biçimde gösteriyordu ne İvan gibi soğuk ve suratı asık, ne de Nikola gibi şımarık ve deliydi; başkasının etkisinden sabırla ve büyük bir dirençle sıyrılıyordu. Hiç kimse onun ne düşündüğünü, ne duyduğunu kesin olarak bilemezdi. Genç kızların vücutlarına karşı beslediklerine benzer bir utanma duygusuyla ruhunu ve zekâsını başkalarından koruyordu. Saşa ise, büyük olmanın ayrıcalığına dayanarak, beğenilmek ve takdir edilmek istiyordu. Bir gün isteklerine boyun eğdiremediği Anton'a öfkeleni ve onu dövdü. Olay, babanın yokluğu sırasında dükkânda geçti. Anton kaçıp gitti.

Aleksandr öfkeyle; «Beni şikâyet edecek» diye düşündü. Küçük çocuk ortalıkta yoktu. Gittikçe meraklanan Aleksandr «Herhalde babama yaltaklanacak» diye aklından geçirdi.

Başına gelecekleri bekleyerek dükkândan çıktı, uzun süre yalnız kaldı. Sonra Anton'u kuzenlerinden biriyle gördü. Yavaş ve ağırbaşlı adımlarla yürüyorlardı; karde-

şinin yanından geçerken Anton ona bir tek söz söylemedi, Aleksandr orda yokmuş da yerinde Baba Çehov'un bir fıçısı varmış gibi, ona bakmadı bile.

Öfke, hüznün, hakaret ve saygıdan oluşan garip bir duygu Saşa'nın yüreğine doluverdi. Uzaklaşan iki çocuğu seyrederken, nedenini bilmeden ağlamaya başladı.

— VI —

Pol Yegoroviç ne kötüydü, ne de budala, tersine canlı bir hayalkurma gücü, beğenisi, kendine göre zekâsı ve müziğe karşı derin ve içten bir anlayışı vardı. Ama kimi insanlar böyledir, yakınlarının gözünde erdemli yanları bile kusurları kadar korkunç görünür.

Bu esnaf yaşantısının şiiri ve tutkusu, ayinleri ve ilâhileriyle kilise idi. Ne var ki tek başına şarkı söyleyip dua etmek ona yetmiyordu. Çocukken, efendinin kölesi olduğu sıralarda, köyün papazı keman çalmasını, korolar-da ilâhi okumasını öğretmişti. Şimdi o, kendine ait bir koroya sahip olmak ve onu yönetmek tutkusu içindeydi. Bu olanağı da Tanrı ona sağlamıştı, beş oğul koroyu oluşturunca. O berrak sesler Tanrı'yı kutsayarak gecegündüz göklere yükselecek, gökteki Tanrı, kulu Pol Yegoroviç Çehov'un ödevlerini yerine getirdiğini, çocuklarını kilisenin yararı için yetiştirdiğini, dinsel inancı kafalarına zorla soktuğunu bilecekti.

Dinsel ayinlere ait işlerde Pol Yegoroviç sert, düzenli ve hoşgörüsüzdü. Büyük yortularda sabah ilâhileri için çocuklarını gecenin ikisinde ya da üçünde uyandırıyor, hava iyi kötü demeden kiliseye sürüklüyordu. Çocukları gerekli uykudan yoksun bırakmanın zararlı olduğunu, ciğerlerini ve seslerini zorlamanın günah işlemek sayılaca-

ğını söyleyen iyi yürekli insanlar çıkıyordu, ama Pol Yegoroviç'in görüşü büsbütün ayırdı :

— Bahçede koşuşup gırtlaklarının tüm gücüyle bağırma- ları zararlı değil de, ayinlerde ilâhi okumak mı zararlı? Papaz çömezleri manastırda geceler boyunca dua okuyup ilâhi söylüyorlar, bir şey olmuyorlar. Kilise ilâhileri çocukların ciğerlerini ancak güçlendirir. Ben gençliğimden beri ilâhi okurum ve Tanrıya şükür sağlığım yerinde. Tanrı için zahmete katlanmakta hiç bir kötülük yoktur.

Cumartesi günleri ailece kiliseye gidilirdi (bu Ortodoks kiliselerinde oturacak yer yoktu, ya ayakta durulur, ya yere diz çökülürdü). Eve dönüşte Ermiş ikonaları önünde secdeye varılır, anne ve çocuklar alınları yerde, baba koroyu yöneterek İsa'ya ve Meryem'e dualar okunurdu. Ama bu babayı yine de bütünüyle hoşnut etmezdi. İçtenlikli inanışına din dışı bir gurur da karışıyordu, çocuklarının sesine herkesin hayranlık duymasını istiyordu ve bütün Taganrog halkı onları kâh Rum manastırında, kâh saray kilisesinde dinliyordu. İmparator I. Aleksandr'ın vaktiyle yaşayıp öldüğü eve bu adı vermişlerdi : efsanelleşmiş bir söylentiye göre, İmparator kendi yerine bir asker in cesedini bırakıp ortadan kaybolmuştu.

Bu küçük kilisede çevrenin soylu aileleri bir araya gelirlerdi. Aleksandr, Nikola ve Anton'un sesleri büyük çaba harcamaktan ve korkudan titreşirdi. Büyük mumların ışıkları ağır yaldızlı Ermiş resimlerini aydınlatır, döşeme taşlarına balmumu damlaları düşerdi. Baba mutluydu. Parasal dertleri, dükkânda geçen çetin saatleri ona unutturan güzel dakikalardı bunlar... Artık her şeyin daha iyi gideceğini umardı, ihtiyar Yegor Mihailoviç'in armağanı olan ufacık bir toprağa sahipti, oraya bir ev yaptıracaktı. Bundan böyle kira ödemek yok! Kendisinin efendisi olacaktı. Biri çıkar gerekli parayı ona verirdi elbet.

Zaten bitip tükenmeyen hesaplardan yorgun düşmüştü. Her şey düzelecekti. Bu tür düşünceleri kafasından atmak istiyor, çocukların şarkısını dikkatle izliyordu. 'Meleklerin Sesi' adlı bir trioyu söylüyorlardı. Baba, gözleri yaşarmadan onları dinleyemiyordu. Uzun uzun dua ediyor, haretle haç çıkarıyor, tapınıyordu.

Ama çocuklar bu sevince ortak olmuyorlardı. Başkaları babayı kutluyor, ona imrenerek bakıyorlardı. Oğullarını nasıl da iyi yetiştiriyordu! Onlara, bulundukları koşulları aşan bir eğitim veriyor, diye düşünüyorlardı. Ama neden olmasın? Daha sonra Üniversiteye girebilirler ve ana - babalarını besleyebilirler, onlar da yaşlılıklarında rahatlıkla geçinirlerdi. Genç Çehov'lardan biri, Nikola çok yetenekliydi, resimler çiziyordu, bir ressam olabilirdi. Ama özellikle öğretimden de üstün olarak, baba Çehov onlara, Tanrı korkusunu öğretiyordu. Yumurcaklar da herkesin önünde yeteneklerini göstermekten gurur duymuyorlar mıydı?.. Oysa, 'Yumurcaklar' kendilerini birer küçük kürek mahkumu sanıyorlardı.

Anton, hiçbir zaman bu yorgunluğu, bu sıkıntıyı, kilisede bu uzun mu uzun ayakta dikilişleri, gün doğarken buz tutmuş yollardan eve dönüşleri unutmuyacaktı. Kamçı vurularak, zorla kafasına sokulan bu din, gerçek bir inanç olmaktan çok farklıydı; çocuk sonunda hiçbir şeye inanmaz oluyordu. Anton'a bu kadar sıkıntı veren bir şeyden Tanrı'nın hoşlanması olanaksızdı. Bununla birlikte, bazı bayramları, Ortodoks Rusya'nın en görkemli, en olağanüstü gecesi olan Paskalya gecesini, dua edilmese de, seviyordu. «Bir çeşit sevinç var... Çocukça, anlaşılmayan, dışa vurmak için fırsat kollayan, hareketlerle, nerde olursa olsun, orda burda sürüklenerek ve birbiriyle sıkışarak boşanan... Paskalya ayinlerinde de aynı olağanüstü canlılık göze çarpar. Nereye bakılsa orada ateş-

ler görülür... Mumların çıtırtısı, parlayışı... Sevinçli ve telaşlı bir şarkı...»

Yaşamı boyunca Anton çanların sesini sevecekti, ama soğuk, uykusuzluk, babanın haşın davranışları, yorgunluk ve bezginlik daha o günlerde bütün dinsel duygularını yok etmişti. Yine de, çok sonraları ünlü, hasta ve acılar içinde, sevdiği kadına yazdığı mektupları, çocukluğunun derinliklerinden gelerek belleğine çıkan sevgi dolu dualarla bitirecekti: «Tanrı senin sağlığını korusun. Aziz melekler seni kutsasın ve korumasına alsın». Ama tapınmalardan, dış biçimlerden, babasının o denli değer verdiği şeylerden tiksинmekten kendini alamıyordu.

Karanlık sokaklarda - çünkü geceleri kent merkezindeki sokaklardan başka yerde ışık olmazdı - çamurda yürüyerek, uykusuzluktan ölgün, Çehov'lar evlerine dönerlerdi. Karanlıkta yollarını bulabilmek için geçip dönenler düğmelerine küçük fenerler takarlardı. Pol Yegoroviç, dükkân az sonra açılacak diye kafasından geçirirdi: çocukları yatırmak zahmete değmezdi!

— VII —

Taganrog'da görkemli ve zengin ne varsa hepsi Rumlar'ındı. Bir Vagliano'un servetinin elli milyon rubleyi bulduğu dilden dile dolaşırdı. Skaramanyi'ler, Alferaki'ler ve ötekiler kentin krallarıydı. Buğday alım satımı ellerindeydi. Türkiye'de ezildikleri için gelip Odessa'ya, Taganrog'a, Karadeniz'in, Azak'ın ve Hazer denizinin tüm limanlarına yerleşmişlerdi; tembel Slavların süründükleri yerlerde onlar para kırıyorlardı. Pol Yegoroviç bu başarının yalnız Rumların bildiği sırlara dayandığına inanıyordu, bu sırrı öğrenmek için de, ancak o ulusun dilini konuşmak, Atina'

nın havasını duymak gerekliydi. Bu yüzden Anton'u öğrenim yaşma gelir gelmez Rum okuluna yollamıştı. Daha sonra da, bu denli güzel şarap, zeytin ve buğday ticareti yapan, akıllı ve tedbirli insanların doğup büyüdüğü ülkeye göndereceklerdi. Anton, böylece zengin olacak, ana babasının umudu, yaşlı günlerinin dayanağı haline gelecekti.

Taganrog'daki Rum Okulu, her sıranın bir sınıfı oluşturduğu tek bir odadan ibaretti. Şarap, yağ, ya da tütün gibi armağanlar alan öğretmenler - ki bunlardan biri Spiro, buğday komisyonculuğu yapıyordu - verilen armağanın önemine göre öğrencileri bir sınıftan ötekine, yani bir sıradan öbürüne yükseltip indiriyorlardı. İki öğretmen de bilgisiz ve hoyrat insanlardı, öğrencileri sopayla dövüyorlardı. Liman serşerileri, tayfaların, kunduracıların, terzilerin, pis, kaba, eğitilmemiş çocukları bu okulda Anton'un arkadaşlarıydılar. Zaten öğretim Rumca yapılıyor, küçük Çehov'lar fazla bir şey anlamıyorlardı.

Pol Yegoroviç sonunda oğullarını Spiro ile arkadaşlarının elinden almak zorunda kaldı. Anton, kent jimnazyumuna girdi. Mutluydu artık. Küçük kızların düşlerine giren bu üniformayı sırtına geçirecekti. Anton güzel bir çocuktı, kendine güven duyan, temiz çizgili bir yüzü, parlak düğmeli asker ceketi içinde kabarık bir göğsü vardı.

Taganrog Jimnazyumu, ülkenin öteki yerlerindeki okullardan farksızdı. Devrimcilerin giriştikleri suikastların, siyasal komploların sürdüğü bir dönem yaşanıyordu. Her yetişen okul öğrencisinde, geleceğin her yüksek öğrenim öğrencisinde, Devlet, tehlikeli bir devrimci görür gibiydi. Bu aşırı zorbalık, her çeşit özgürlükten, her çeşit yenilikten duyulan bu korku, bu soğuk kuşkulanmalar kadar yanlış ve beceriksiz bir şey olamazdı. Devrim böylelikle heyecanlı bir oyun biçimini alıyor, gençleri sa-

ran bu coşku aptalca bir sertlik ve karmaşık bir entrika yöntemiyle bastırmak istiyorlardı. Öğretmenler «siyasal açıdan» yalnız öğrencileri değil öteki öğretmenleri de kontrol altında tutuyorlardı. Öğretim yelerinden biri resmi makama şu biçimde ihbarda bulunuyordu :

«Meslekdaşım, ğretmenler kurulu toplantılarında sigara içiyor, ama o odada Ermiş resmi bulunmasına ve Majeste İmparatorun bir portresinin duvarda asılı olmasına hiç aldırış etmiyor.»

Her şeyin başına gelen; İmparatora körükörüne boyun eğen bir halk yetiştirmekti. Dönemin koşullarına uygun davranılıyordu. Ama kamunun iyiliği adına harcanan büyük çabaların bir yararı olmuyordu, hemen bütün Rus jimnazyumlarında olduğu gibi Taganrog'dakinde de yu-murcakların tümü koyu bir devrimci ruh içinde politikay-la ilgileniyorlardı. Bu tür gizli toplantılardan uzak kalan yalnızca on dört yaşındaki Anton Çehov'du; dünyayı yıkıp yeniden kuran on üç, on altı yaşlarındaki filozofların tartışmalarına katılmıyordu. Kendini zorlayarak yasaklanmış yapıtları da okumuyordu. O, şakacı, zgr, her şeye kolaylıkla inanmayan bir yaratılıştaydı. Ona izleyeceği yolu kimi zaman babası, kimi zaman öğretmenleri ya da arkadaşları göstermeye kalkışıyorlardı. Ama o, yürüyeceği yolu kendi kendine bulmak istiyordu. Bir nsezişle, büyük büyük sözlerden, belirli bir topluluğun yaydığı gerçeklerden tiksiniyordu. Başkalarının etkisinden, hiçbir kıızgınlık duymadan, kstahca davranışlara girişmeden, yavaş ve sağlam biçimde kendini kurtarıyordu, daha o zamandan «ruhunun derinliklerinde olup bitenleri kimse tamamiyle anlayamıyordu».

Arkadaşları gibi küçük Çehov da ilkgençlik yıllarında epeyce Latince ve Yunanca öğrendi, öteki gençler gibi parkta uzun saatler geçirdi. Leylak fidanlarının ardında, Azak denizine kadar inen merdivenlerin basamaklarında

küçük kızlarla buluşuyorlardı. Öğretmenler, sevgilileri yakalamak için parkı altüst etmekteydiler. En tatlı söz vermeler birden buz gibi seslerle yarıda kalıyordu :

— Öğrenci Çehov, hemen sınıfa!

Jimnazyumda geçen on bir yılın ve öğretmenlerin Çehov'un üstünde nasıl bir anısı kaldı? (İki kez gerekli notları tutturamamıştı, kilisede ve dükkânda geçen uykusuz geceler derslerine zarar veriyordu.)

Büyüdüğünde olağanüstü hüzünlü ve ıssız bir yeri düşlediği oluyordu «büyük kaygan taşlar, gözün soğuk suları... Irmaktan uzağa koştuğumda yolumun üzerindeki mezarlığın yıkık kapısını, bir cenaze törenini ve eski öğretmenlerimi görüyorum.»

— VIII —

Anton on üçüneyken ilk kez tiyatro sahnesini ve dekorlarını gördü. Moskova ve Petersburg oyuncularını turneye çıkıp Taganrog'a geldiklerinde, tiyatro, eski gösterişli günlerini yaşıyordu. Bu taşra tiyatroları tozlu sandıklarına, eski koltuklarına, ilkel araçlarına karşın başarılı topluluklardı, repertuarlarında en iyi yabancı ve yerli oyunlar yer alıyordu.

Anton, **Güzel Helena** operetini alkışladı, karışık biçimde hafif güldürüler, melodramlar, Fransız öykünmesi vodvilleri ve **Müfettiş**'i gördü.

Okul öğretmenlerine rastlamamak için çok dikkatli olmak gerekiyordu, çünkü lise öğrencilerinin, bu disiplinsizliği, özgür düşünce okulları sayılan tiyatro temsillerine gitmeleri, hiç de istenen bir şey değildi. Ama otoriteye karşı çıkmak fırsatını bir kez daha ellerine geçirmenin tadını duymak ne hoştu! Nasıl bir kurnazca işti! Öğretmenlerin

burunları ve sakalları dibinden, Taganrog'dakinden öylesine değişik, öylesine renkli ve özgür bir yaşamı tanıtan bu ahlâksızlık tapınağına girmek nasıl bir gururlanma nedeniydi! Anton on beşindeyken hiç çekinmeden kulislere kadar giriyor, oyuncularla konuşuyordu.

Parterden paradiye kadar herkes birbirini tanırdı. Perde aralarında Anton'la kardeşleri arka sıralara tırmanıp oyuncu kadınların bacaklarını seyreden Rum tüccarlara sesleniyorlardı. İçli dışlı bir hava vardı.

Eve dönünce Anton gecenin izlenimlerinden kendini ayıramıyordu; düzensiz, zamansız okumalarla o anları yaşatmaya çalışıyordu; tiyatroya karşı büyük bir tutku içindeydi. Tragedyalar, farslar yazıyor sonra kendisi oyuncu oluyor, Aleksendr ve Nikola ile, jimnazyum'daki arkadaşları ile bir amatörler topluluğu oluşturuyordu.

Makyaj yapmayı, türlü kılıklara girmeyi, yüzüne kömürle bıyık çizmeyi, insanları alaya almayı seviyordu. Bir gün dilenci kılığına girmiş, bütün kenti baştanbaşa geçerek amcası Mitrofan'a gitmiş, dalgın ya da çok nazik olan amca da ona üç kopek vermişti. Ne büyük sevinçti bu! Sofrada gülünç sahneler yaratıyor, bir bir maskaralık ediyordu. Gülmesini ne de çok seviyordu küçük Anton! Tüm yaşamı boyunca bu tatlı, gülyüzlü, satirik ve önyargılarla dolu 'gözyaşları içindeki gülüş'ü değil, çocukluğundaki tertemiz, neşeli gülebilmek gücünü koruyacaktı.

Küçük Çehov'lar bir süre sonra kalabalık karşısında da temsiller vermeye de başladılar. Bu temsiller daha zengin dostların salonlarında ya da samanlıklarda veriliyordu. Ne mutlu anlardı onlar! Babanın işleri güçleşmişti, ama kötü yazgıyı yenmeye çalışıyordu. Evin yapımı sona ermişti, yeni bir de mağaza açıyordu. Ama yararsızdı yine de, ilk iş yeterince üzüntü yaratmıştı, dükkân az kâr getiriyordu, ama Pol Yegoroviç'e göre her şey düzelecekti. Parlak bir geleceğin umudu içinde çocuklarını elinden geldi-

ğince iyi yetiştirmeye çalışıyordu, hepsi jimnazyuma gideceklerdi. O sıralarda onlara Madam Şopen adlı birinden Fransızca ve boş saatlerinde de piyano dersi veren bir banka memurundan müzik dersleri aldırıyordu.

Yine bu sıralarda küçük Çehov'lar bir gazete yayınladılar : **Kekeme**. Yazıları Aleksandr ve Anton yazıyor, Nikola da resimliyordu. Derken iki ağabey yüksek öğrenim için Moskova'ya gitmek üzere Taganrog'dan ayrılırlar. **Kekeme**'nin yöneticisi ve yazarı olarak Anton tek başına kaldı, ne yorgunluk duyuyor, ne de bu işten vazgeçiyordu.

Bu gülmece gazetesi, hepsi hafif ve alaycı bütün bu maskaralıklar, bu uydurma yazılar Anton'un yetişmesinde ilk şiir çiziktirmelerin, roman denemelerin, genç yaşlardaki duygusal itirafların yerini almıştı. O zamanlarda ve o çevrede, bu yaşta bir çocuğun kendini önemli sayıp düşlerini ve duygularını yazması alaylarla ve kaba davranışlarla karşılanırdı. Böyle bir durum çocuk yaşlarda şımartılan Puşkin gibi, Lermontov gibi senyörler için söz konusuydu. Ama bir esnafın oğlu olan Anton Çehov için yakışık almazdı. Ama yine de o, babasının homurdanmalarından, annesinin iççekişlerinden uzaklarda, bir ruhsal sığınağa gereksinim duyuyordu, bunu da kendine özgü, kısa, sevimli güldürüler yazmakta bulabiliyordu. Sonra kendi geleceği ile de ilgileniyor, ana - babasından fazla bir şey beklenemeyeceğini düşünüyordu. Acaba yazı yazarak birkaç kuruş kazanabileceği bir gün gelecek miydi? Aleksandr, Moskova'da güldürü gazetelerinde çalışıyordu. Doğallıkla aklı başında hiçbir çocuk açlıktan öldürme mesleği olan edebiyatcılığı düşünemezdi, bu apaçıktı. Ama bir meslek sahibi olmak söz konusu değildi ki, piyano dersleri vererek banka memuru gibi kazancını biraz arttırma yoluydu bu, gerçek mesleğine hiçbir zararı dokunmazdı. Ama nasıl bir meslek seçmeli? Karar vere-

miyordu. On beş yaşındayken bozkırdaki dostlarını görmeye gitti. Bir gün ovada yitip giden buzlu ırmaklarda yıkanmıştı, üstelik sıcak bir yaz günüydü, ama ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Peritonitten ölüm halinde Taganrog'a götürdüler. Lisenin hekimi, Stremph adlı Ruslarşmış bir Alman tarafından iyileştirildi, iyileşme süresinde doktor ona tıptan ve doğa bilimlerinden söz etti. Anton da hekim olmak kararını verdi. Ama önce Taganrog lisesindeki öğrenimini bitirmek gerekliydi, hem daha şimdiden taşrada yaşamak onda tiksinti uyandırmaktaydı.

— IX —

1870 yıllarında Taganrog gibi bir kent bazı yönleriyle Avrupa'nın bütün taşra kentlerinin benzeriydi : halkı orarlardakiler gibi meraklı ve dedikoducu, geri fikirli ve durgundu, ama aradabir yakındaki Asya'dan acayip bir barbar hava esiyordu.

Çehov'ların oturdukları evin bir köşe penceresinden bir meydan görölürdü, burda idam kararları okunur, suçlular getirilirdi. Önce trampetler vurulur mahkûmlar bir arabanın üstünde elleri bağlı dururlar, göğüslerinin üstünde kara bir tahta taşırıldı. Zavallılar idam sehpasına asılırlardı. Soylu suçluların başları da kılıçla kesilirdi. Rus halkının doğal eğilimine uygun olarak seyirciler, bu cinayetlere öfke duyacaklarına, yalnızca suçluya acırlardı. Büyük bayramlarda kent halkı tutukevine gider, mahkûmlara para ve ekmek dağıtırdı.

Işıksız caddelerde karanlık basınca kadınlar tek başlarına dolaşamazlardı. Anton'un küçük kardeşi Mişel Çehov, bir akşam dadısı ile kapının önünde dururken bir kızın kaçırıldığına tanık olmuştu. Zavallı kızın çığlıkları bo-

şa gitmiş, bir tek pencere bile açılmamış, dörtlü giden bir arabaya atılan kadının yardımına koşmayı kimse düşünmemişti.

Dadı elindeki örgü şişiyle kulağının arkasını kaşımış, içini çekerek :

— Bir kızı kaçırdılar, demişti.

Bu kadınları köle olarak saraylara satıyorlardı. Böyle durumlara karşı, hükümet de halk da iyice umursamazdı.

Yine Taganrog'da birkaç yıl sonra Aleksandr Çehov haylazlıkla suçlanan bir yumurcağa bir kadının şöyle bağırdığını duyacaktı :

— Teyzen üç piçini nereye tıktı? Yoksa onları gebertti mi?

Böyleyken ciddi ve ağır başlı görünüşteki bir polis memuru, bütün bu konuşmaları en ufak bir ilgi göstermeksizin dinlemekteydi.

Aleksandr bu olayı ailesine gönderdiği mektupta anlatıyor ve şöyle diyordu :

— Kardeşlerim, işte bu Taganrog'un ta kendisi değil mi?

«Dar, havasız odalarda, haşaratla dolu tahta yatakların üstünde uyunur, çocuklar son derece pis odalarda büyütülür, hizmetkârlar mutfakta yerlerde yatarlar, üstlerine paçavralar örterlerdi. Tatsız tuzsuz şeyler yenilir : iğrenç sular içilirdi.»

Büyük cadde boyunca, soylular (Rumlar) solda, demokratlar sağda gidip gelirlerdi. Başkente öykünülürdü. Pek çok sayıdaki genç kıza, biri çıkıp da Moskova'da zeytin ve çukulata renginin moda olduğunu söylese, aynen uygularlardı. Paris modasına uygun genç kızlar kalabalığını yararak üstü açık bir tabutun ardı sıra dinsel bir alay geçerdi o sırada. Ülkenin geleneklerine göre ce-

naze töreni şöyle yapılrđı : ölü, üstü açık soluk yüzü güneş altında parıldııyarak kent içinden son kez geçirilirdi.

Büyük cadde ve parktaki avareliklerden, meydanda uygulanan idamlardan, amatör tiyatrolardan başka bir eğlencesi daha vardı Tagarog'un : yarı dindarca, yarı dinsizce yapılan mezarlık ziyaretleri, mezarlar arasında sof-ralar kurulur, yenir içilirdi.

Anton ömrü boyunca mezarlıklardan hoşlandı; selvilerin yerini alan, yaz günleri haçların üstüne meyvelerini 'kan damlaları' gibi yağdıran kiraz ağaçları ile kaplı Taganrog yakınlarındaki köylerdeki mezarlıkları; sonra Moskova'dakileri, Neva dolaylarına kurulmuş «ölülerin ruhlarının ırmağa kadar indiğı» Petersburg'daki mezarlıkları, sonra Kırım'daki yıkık taşlı Tatar mezarlarını, İtalya'daki Provence'deki mezarlıkları sevdi.

Arkadaşı Suvorin :

— Yabancı ülkelerde herşeyden çok ilgisini çeken şeyler, sirkler ve mezarlıklardı, diyor.

— X —

Çehov'ların evi yapılmaktaydı, ama para yetişmiyordu. Dar ve rahatsız bir evdi bu : baba Çehov, müteahhitler, mimarlar ve dölgerlerce aldatılmıştı. Hepsi de onun parasıyla yavaş yavaş semirmişlerdi. Ev sahipleriye nasıl geçineceklerini bilemez durumdaydılar. İşe yarar bütün odaları hemen kiraya vermek istediler. Aile dört odayla yetiniyordu; ötekilere yabancılar yerleşmişti. Biri erkek biri kız iki çocuklu dul bir kadın, bir kaç ay Çehov'larda kiracı olarak oturdu. On dört yaşındaki Anton erkek çocuğa ders öğretiyor, kızla da gönöl eğlen-diriyordu. Kızla sık sık kucaklaşıyor, ama o denli sık da kavgaya tu-

tuşuyorlardı ama bu yine de aşka benzer bir şeydi; geceleyin büyükler lambanın altında kocaman bardaklarla çay içerken avludaki ağaçların gölgesine gizlenmek güzeldi.

Aleksandr ve Nikola Moskova'daydılar. Onlara on para yollanmıyordu. Peki, nasıl geçiniyorlardı? Anne gözyaşları içinde dualar ediyor, ama elinden başka şey gelmiyordu. Haylazların başlarının çaresine bakmalarını, onlarsız da başının yeteri kadar dertte olduğunu büyük bir soğukkanlılıkla söyleyen babaya boş yere yalvarıyordu. Baba bu denli ısrar karşısında ya duymazlıktan geliyor ya da öfkeyle «Bu iki sersem on sekizinde yirmisinde değiller mi? Ben onların yaşındayken...» diye söyleniyordu.

Öfkelenen iki delikanlı Anton'a şöyle yazıyorlardı :

«Babamıza söyle, Kolya'nın pardesüsünü epey zaman önce alması gerekirdi. Hiç paramız yok. Annem Kolya'yı üzmemizden çekiniyor, ama asıl o bizi üzüyor, bir pardesü almayı bile düşünmüyor, babamsa mucizeler umuyor, bir palto hem de yakası zerdeva derisinden bir palto almamız için, birinden borç para bulmamızı yazıyor. Kolya'nın ayakkabısı da yok. Giysileri yırtık. Okula (Nikola Güzel Sanatlar okulunda öğrenciydi) diz boyu karda delik papuçla gidiyor. Taganrog'da Kolya için üzülüyorlar, ama kimse onun halini düşünmüyor. Hepsi bilir ki Kolya kendisini hiç mi hiç düşünmez...» (Moskova 1875)

Taganrog'da ise, iki kardeşin de içkiye alıştıkları, babanın sağlığı onlarda olmadığı için «iki üç bardak içkinin onları çılgına çevirdiği»ni biliyorlardı. Slavlara vergi kayıtsızlıkla kendi başlarına bırakıyorlardı yine de... Birkaç damla gözyaşı döküp :

— Başlarının çaresine bakacaklardır, diyorlardı.

Baba Çehov evini tamamlamak için bölge bankasından beş yüz ruble borç almıştı. Ödeyemediğinden hapse girmek tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu. Çünkü

o sıralarda borç yüzünden hapsedilmek vardı. O da kur-
tuluşu kaçmakta buldu. Çoluk çocuğuna veda edecek za-
manı bile güçlükle buldu, tanınmamak için Taganrog is-
tasyonundan trene binmedi, bir sonraki istasyona kadar
yürüdü, gizlenerek vagona bindi ve Moskova'daki oğulla-
rının yanına gitti. Moskova'da ne yapacağını bilmiyordu,
ama Nikola'nın pardesüsünü bir başka kişinin ortaya çı-
kıp satın almasını umut etmesi gibi, 'iyi insanların' ya da
bir mucizenin imdadına yetişip başını beladan kurtaraca-
ğını düşünüyordu. Peki ya karısı? Ya Taganrog'da kalan
en büyüğü (Anton) on altı, en küçüğü on bir yaşındaki
dört çocuk ne olacaktı?

Baba, sakalını sıvazlayıp, vagonun penceresinden boz-
kırâ bakıyor :

— Başlarının çaresine bakarlar, diye düşünüyordu.

Onlar da başlarının çaresine bakıyorlardı. Gümüş ka-
şıkları, şalları, tencereleri, tabakları satıyorlardı.

Bunlar yaz aylarında oluyordu, hava öyle sıcaktı ki
küçük ve havasız odalarda uyumak olanaksızdı. Anton'la
kardeşleri evin önündeki bahçeye çadırlar kurup geceyi
orada geçiriyorlardı. Her birinin kendi özel sığınağı var-
dı. Anton'un ki, eliyle diktiği bir asmanın yanındaydı.
Güneş doğarken uyanıyorlardı, annesi, Anton'u erzak al-
maya yolluyordu. O da ciddi ciddi ardısıra koşan küçük
kardeşi Mişel'le pazara gidiyordu. Bir gün bir ördek satın
almış, yol boyunca bağırıp durdurmuştu, «bizim de ördek
yediğimizi bari herkes bilsin» diyordu.

Bu sahipsiz gençlik, bu borç yüzünden hapisten kaç-
mış baba Dickens'in çocukluğunu anımsatıyor, ama kü-
çük Rus, yoksulluğundan ve talihsizliğinden İngiliz çocu-
ğu gibi acı duymuyordu. Kuşkusuz Anton, Charles Dic-
kens'deki, geçmişin acı veren anılarından gelen utancı hiç-
bir zaman yaşamadı. Bir Batılıdan daha basitti, daha az

gururluydu. Mutsuzdu, ama bu mutsuzluğu fazla abartmıyor, yaralı gönlüyle onu zehirlemiyordu. Delik potinlerini ve eskimiş giysilerini utançla gizlemeye çalışmıyordu. İçgüdüsel olarak böyle şeylerin pek de önemli olmadığını duyuyor ve bu gerçek, onurunu hiç etkilemiyordu. Üstelik bu onur konusunda çok yüce ve çok güzel düşünceleri de vardı.

O sıralarda kardeşi Mişel, Moskova'dan gönderdiği mektupta şöyle yazmıştı :

«Senin alçakgönüllü basit küçük kardeşin.»

Anton, «Bu hiç hoşuma gitmedi, niye kendini böyle gösteriyorsun? Alçakgönüllülük ancak Tanrı'nın önündedir» diye yanıtlamıştı bunu.

On yedi yaşındaki bir çocuğun, on iki yaşındakine insanın gururu konusunda verdiği bu derste gülünecek bir yan var ki, hayran olmamak zor!

Mişel 1877'de Moskova'daydı. Çehov'ların bir dostu, Pol Yegoroviç'in karısına ve çocuklarına yardım etmeye ve evini de kurtarmaya söz vermişti. Gerçekten de kurtardı, ama kendi yararına! Ev açık arttırma yoluyla satılacaktı, bu dost beş yüz rubleye evi aldı ve eski sahiplerini de kapı dışarı attı. Zavallı anne, Mişel'le Mari'yi yanına alarak Moskova'ya gitti. Anton'la İvan'ı Taganrog'da bıraktı. Bir akraba İvan'a acıyıp yanına aldı, böylece Anton tek başına ortada kalakaldı.

On altı yaşında, beş parasız, ailesince «öğrenimini bitir ve başının çaresine bak» diye belirsiz bir öğüt verilerek bırakılmak; kendine ait olmayan, eşyaları açık arttırmayla satılmış bir evde kalmak, her yerde olduğu gibi Rusya'da da insanlık dışı bir durumdur.

Böyle durumlar Rusya'da da acı bir şeydi, ama katlanılmaz değildi, evde yatak yoksa dost evlerinde yatıp kalkılırdı, kendi evinde yemek yoksa başkalarının yanın-

da karın doyurulurdu. Yaz gelince de bir iki aylığına bir lise arkadaşının yanına gidilir, o arkadaş başka bir dostuna gidince onunla birlikte o dostun evine post atılırdı. Hiç mi hiç tanımadığınız, ama sizin varlığınıza hiç mi hiç şaşmayan ve sizin davranışınızda hiçbir saygısız yan bulmayan yabancıların evinde pekala yaşanır gidilirdi. Hem on altısında bir çocuk o zamanlar ülkenin yetişkin bir insanı sayılırdı, yaşamını artık kendisinin kazanması gerekirdi.

Anton işi şöyle çözümledi : yeni ev sahibi, yeğenine vereceği derslere karşılık ona yatacak yer ve yiyecek sağlamıştı. Bu çocuk, hemen hemen Anton'la yaşıttı. Amcası tarafından soyulmuş Anton, yeğenle dostluk kurdu ve bir süre önce kendine ait olan bu duvarlar arasında, annesinin kovularak dışarı atıldığı bu evde yaşamaktan hiç bir zaman üzüntü ve utanç duymadı.

Durumundan hiç yakınmıyordu. Ailesine avutucu sözler söylüyordu. Evde bir takım eski çömlekler, sürahiler, şişeler bırakılmıştı. Onları satmak görevi Anton'undu. Bunu çok iyi başarıyordu, kazandığı parayı eğlendirici ve yüreklendirici mektuplarla birlikte postalıyordu. Hep gülüyordu. Kuşkusuz üzüntü içindeydi, ama mutsuz değildi. Üstüne titrenerek yetiştirilmiş değildi. Yaşamında ilk kez özgürdü. Artık baba yok! Tiksendiği o dükkân da yok! Kilise de yok! Kamçı korkusu altında bir yumurcak değildi, kendi davranışlarından sorumlu yetişkin bir delikanlıydı. Bu da sarhoş edici bir şeydi. İlerleme denen bir gerçeğin varlığına inanıyordu böylece!..

Daha sonraları, kendine vergi o yarı hüznü, yarı alaycı tonla şöyle yazıyordu : «İlerlemenin varlığına hep inanmışımdır. Beni adam etmeye çalıştıkları günlerle, bu işten vazgeçtikleri günler arasındaki ayırım çok büyüktü.»

Bütün boş saatlerini, kitaplıkta ya da dostların yanında geçirerek, Halk Bahçesinde koşuşarak, genç kızlarla

söyleşerek geçirebilirdi. Kendisinininki kadar zor bir yaşam geçiren ve hiçbir serbestliği olmayan kardeşlerinden daha mutluydu. Ağabeyler onu sayıyorlardı; Mişel, Moskova'dan mektuplar yazıyor, hangi kitapları okuması gerektiğini ondan soruyordu. Anton büyük bir ciddiyetle ona öğütler veriyordu. Mişel, **Tom Amcanın Kulübesi**'ni okurken ağlamıştı. Haydi canım! Ne yavan bir yapıt! **Don Kişot**'u okusaydı ya! Turgenyev'in bazı denemeleri de vardı, ama «sen onları daha anlayamazsın kardeşçğim...» Bu yeni özgürlük Anton'a avuntu veriyorsa da, onu ne kaygısız, ne de duygusuz kılıyordu. Yapayalnız sürdürdüğü bu üç yıl içinde gelişti, zekâsını ve vücudunu güçlendirdi. Hâlâ kanayıp duran çocukluk yaralarından, etini yırtan bağlardan sıyrılmaya çalışan delikanlılık çağındaydı. Bu çağ, çekilen acılardan ve bu acıyı çektiren ana baba ve öğretmenler üstünde bir yargıya varma yasıdır.

Anton'un, babası konusunda verdiği yargı da iyice dengeliydi. Sonraları ağabeyi Aleksandr'a yazdığı gibi (yabancılara hiç açılmıyordu) «zulüm ve yalan çocukluğuna öylesine işkence çektirmişti ki anımsaması bile korkunç ve iğrençti». Ama içinde kinin izi yoktu. Kin, küçük insanların işiydi. Annesini öteden beri sevmişti. Yine de en çok sevdiği oydu. Annesinin kendisini unutmadığını, merak ettiğini, ama işten baş kaldıramadığını düşünmekteydi. Moskova'da oturan kuzenlerinden birine, bu zavallı kadınla ilgilenmelerini, desteklemelerini korkulu ve sevgili bir dille yazıyordu : «Babam ve annem, yeryüzünde onlardan daha değerli bir şey yoktur.» Babanın bu gibi sözlerle pek aldırış ettiği yoktu. Anne ise ta uzaklardan bu sevgiyi duyuyordu. Yaşam dayanılmaz hale geldiği anlarda Aleksandr'a : «Anton'a yaz, yaz ona. Benden söz et. Bana bir o var acıyan...» diyordu.

Okulda derslerine iyi çalışıyordu Anton... Notları hiç bir vakit bu kadar iyi olmamıştı. Spielhagen'i, Victor Hugo'yu okuyor ve yazıyordu. O mahut gazeteyi 'Kekeme'yi kaleme alıyor, Moskova'ya, kardeşlerine gönderiyordu, tiyatro oyunları da karalıyordu. Tiyatroyla ilgileniyordu. Kâh bir vodvil, kâh at hırsızları, kaçırılan genç kızlar, trene yapılan saldırılar, garip entrikalarla dolu dramlar yazarak gücünü deniyordu.

Bu üç yıl içinde, Moskova'ya gidip üç hafta geçirdi, geri döndüğünde Taganrog ona pek küçük ve zavallı göründü. Rusya'nın taşra kentlerine vergi o gül, toz, gübre kokusu solunulan o boş sokaklarda, o kentte yaz geceleri insan nasıl sıkılırdı! Küçük ışıklar camlarda belirirdi. Bu saatte her evde esneyerek, isteksiz isteksiz iskambil oynayarak, ağır gıdalarla beslenerek, hep aynı bayağılıkları her gün yineleyerek akşam çayı içiliyordu. Sabahın ikisine kadar sürüyordu bu. İskemleden kalkıp yatağa kadar gitmek, insan üstü bir güç istermiş gibi! Oysa bu saatlerde Moskova'da binek arabaları şosede, kalabalık caddelerde koşuşuyor, tiyatrolara konserlere gidiliyordu. Kadınların hepsi zeki ve güzeldi. «Ah Moskova.» O başkenti elegeçirmeyi kuruyordu. Tutku denen duygudan iyice uzaktı. Onun özlediği, yüreğine ve düşlerine bir gıda sunmaktı. Hayranlık duyduğu kimseler : Moskova Üniversitesi profesörleri, yazarlar, bilginler... İşte onun tanımak istediği insanlar... Ya seveceği insan? Güvensiz bir bakışla nazlı nazlı ve gülümseyerek dolaşan Taganrog hanımlarını seyrediyordu. «Bazıları güzeldi, ama öylesine yapmacıklı, öylesine geri kafalı idiler ki. Konuşmaları bayağıydı, düşünceleri daha da betardi.» Oh, Taganrog hanımları, size karşı ne kadar acımasızdı genç Çehov! Bu gençte, kendine çekmek, elde etmek için bir susuzluk yoktu, saygı duyurmaya karşı bir susuzluk vardı. Hem, bu çürümüş kentte ne vardı saygı uyandıran? Amcası Mitrofan'ı

beğeniyordu. Çocukken kardeşleriyle birlikte onunla ne çok eğlenirlerdi! Mitrofan, Pol Yegoroviç gibi bir tüccardı, dar zamanlarda kendisinden gidilip para istenilen, ailenin varsıl bir büyüğüydü. Vazırcı olarak verdiği öğütler ahlâkçı, yaltakçı hali ile öldüresiye can sıkıcıydı, ama içtenlikle inançlı bir dindar ve merhametli bir kişiydi. Evet, Mitrofan bilgisiz, batıl inançlı ve gülünçtü, ama Anton'un gözünde yine de Taganrog'da saygıya değer bir insandı.

Oh gitmek!.. Ne düş!.. Yapacak bir şey yoktu ama... Moskova üniversitesine girmesi için gerekli diplomayı elde edene dek sabretmeliydi.

Halk Bahçesinden bıkınca Taganrog dolaylarına gidiyordu, ama oraları kent kadar da sevimli değildi. Deniz kıyısında, çok eski zamanlarda patlak veren veba salgınında kullanılmış Karantina diye anılan bir yer vardı. O zamanlar Taganrog'lular bu köye doluşmuşlardı. Şimdi burda yalnızca birkaç köşk vardı. Varsıl kimseler bozkırda ya da Ukrayna'da büyük köşkler edinmişlerdi, sıcağın aylarda Karantina'ya gelmekle yetinenler küçük burjuvaziden kişilerdi. «Kupkuru bir koruydu bu... Kentten dört verst uzaklıkta sevimli bir yoldan gidilir. İlerleyince solda mavi denizi, sağda sonsuzluğuna uzanan sıkıntı veren bozkırı görürsün» Ağır sütunlu, zevksiz, kıyıdaki küçük pavyonda da, tek başına ya da genç kızlarla birlikte hayallere dalıp gidiyordu. Kumsalda 'küçük dalgalar tatlı tatlı mırıldanıyordu'. İnsan boyu yüksekliğindeki sütunlar, kurşun kalemle ya da çakıyla çizili adlarla kaplıydı. Belki de Anton Çehov'la bilinmeyen bir kızın adları da, yağmur altında silinip, gitmeden ya da başka işaretler, kaba resimlerle örtülmeden bir süre yanyana durmuştur.

Bu pavyonda arkadaşlarıyla de buluşuyordu, bunlar içtenlikle politikadan ateşli ateşli konuşur, o dönemin modası olan ve yaşlarının gerektirdiği heyecanla tartışır-

ken Anton hiçbir şey söylemeden, başı biraz yere eğik, onları dinliyordu. Yaşamı boyunca dinlemeyi, konuşmaya yeğleyecekti.

Kutsal yaz tatillerinde Anton bozkıra kavuşuyordu. Bir ay bir dostunda, bir ay bir başkasında kalıyordu. Yolculuk sırasında bazan arabada, bazan yoksul otellerde, tüccarların, kimi zaman at hırsızlarının konakladığı yerlerde yatıyordu.

Karlar eriyince ova yeşil filizlerle örtüldü, ama güneş ve rüzgâr öyle yakıp kurutuyordu ki, mayıs sonunda sarı ve kurumuş otlar her yanı kaplıyordu. Taze şakayık laleleri, yaban şeftalisinin tatlı pembe çiçekleri, fırtınayla sürüler halinde rüzgârın kanadında sürüklenen o gezgincilerin hepsi mahvolmuştu. Ruha sonsuz bir özgürlük sevinci verdikten sonra sessizliği, tekdüzeliğiyle sıkıntı veren; ormansız, dağsız, kuşları dilsiz, çiçekleri ölü, yakıp kavurucu bir toprak üzerinde yitip gitmiş denize kadar ulaşmaya gücü yetmeyen bir iki ırmağıyla bu yöreler öylesine uçsuz bucaksızdı ki! Birçok büyük köşkte ilkel bir yaşama düzeni sürdürülmekteydi. Bir süre kaldığı bu yerlerden birinde Anton, ata binmeyi, ava çıkmayı öğrendi. Beslenmeyen, avlarını kendi kendilerine aramaları gereken köpekler, evcil hayvanlardan çok kurtlara benziyorlardı. Kümes hayvanlarını bile silahla vuruyorlardı. Moskova kadar değilse de, ölü Taganrog'dakinden daha mutlu bir yaşamdı bu.

Anton bir gün tek başına dolaşırken kırdaki bir kuyu ile karşılaştı. Yaklaşıp sudaki yansımasına uzun uzun baktı. Durgun ve sıcak bir gündü, gökyüzü olağanüstü derin ve berraktı. Ne derin sessizlik! Birden bir kadın belirdi, su doldurmak için bir kova tutuyordu elinde. Yanına gelince, Anton onun küçük bir kız olduğunu gördü. Belki on beşindeydi ve güzeldi. Çıplak ayaklarıyla yüksek otları

çiğniyordu. Kovaşını kuyunun bileziğine koydu. Hiç konuşmadılar, bir daha birbirlerine bakmadılar, ama ikisi de karanlık suda yüzlerindeki gülümsemeyi görüyorlardı. Tek sözcük etmeden Anton küçük köylü kızına sarıldı, onu okşamaya, öpmeye başladı, kız hiç kaçmaya çalışmadı, bir şey söylemiyordu, yeryüzünün tüm sevdalıları gibi gözlerini kapatmıştı, dudakları gülüşler, yakınmalar için değil öpüşler için açılıyordu. Vakit geçmekteydi. Görülmekten korktular, kollarını çözdüler, ama bir türlü ayrılamıyorlardı. Anton elinden tuttu, birlikte sessizce kuyunun üstüne eğildiler. Güneş kara bir gümüş gibi yansıyor suya. Gökyüzü ise külrengiydi. Ama vakit iyice geçmişti, küçük kız köyüne geri dönmek zorundaydı. Elinde, doldurmayı unuttuğu su kovasıyla sessizce uzaklaştı.

Birkaç ay sonra Anton Moskova'ya gitmek üzere Taganrog'dan ayrılıyordu. Çocukluk, artık uzaklarda kalmıştı.

— XI —

1876'da Anton Çehov ailesi (baba, anne, dört erkek, bir kız kardeş, Anton ise on altı yaşında Taganrog'da liseyi bitirmeye çalışıyordu) Moskova'da hangi koşullarda yaşıyorlardı?

Aleksandr Çehov'un, kardeşi Anton'a mektubu :

Moskova 27 Eylül, 76

«İşlerimiz berbat. Bütün paramızı bitirdik. Mişka Çehov'dan (Moskova'da yerleşmiş bir kuzen) on ruble borç aldık, ama bunu da harcadık... Yani bir şey yok, hep eski öyküler. Rehine verecek şey de kalmadı...»

Topu atmış dükkâncı baba hapse girmekten yakasını kurtarabilmiş, kendine iş arıyordu, ama zaman geçiyor,

bir türlü iş bulamıyordu. Yine de alay ederek şunları yazıyordu Aleksandr :

«Her gün kiliseye gidiyoruz, eski bir tüccar olarak Borsaya kadar gidip Sirbistan'daki savaş konusunda konuşmalar dinliyoruz, eve her zamanki gibi bir şey bulamadan dönüyoruz.» Ev de pek yoksul, kasvetli bir yerdi. Çehov'lar o evden bu eve geziyorlardı, her yer onlara göre pahalıydı, sonunda kulübeden iyisini bulamadılar, tavan arasındaki tek bir odada yaşadılar. Her şey pisti, dağınıktı. Bir köpek, kuşlar ve yaşlı bir akraba kadın, aynı odada onlarla beraber yatıp kalkıyordu. İlgisizlik, Rus kayıtsızlığı bu yoksul havayı arttırıyordu. Aleksandr, Anton'a yazdığı mektuplarda bu yaşantıyı canlı bir biçimde anlatıyor, anneyi eski bir erkek pardesüsü giyinik odun keserken, ağır su kovalarını sürüklerken, sürekli gözleri yaşlı dolaşıp dururken çiziyordu satırlarında... On üçündeki Mari hizmetçi gibi çalışıyordu. En küçükleri Mişel, kayıt parası olmadığı için liseye girememişti. İki büyükler, Aleksandr ve Nikola, azıcık kazançlarını ana babalarıyla paylaşmak için bazı dersler veriyor, küçük bir resimli gazetede çalışıyorlardı. Nikola tembel ve sarhoştı. Aleksandr evli bir kadını baştan çıkarmış, kadın da kocasından hemen ayrılarak ona bir oyun oynamıştı. Aleksandr, metresi, metresinin oğlu, hep birlikte parasız kalakalmıştı. Bütün bunlar, Aleksandr'la ana babası arasında sürekli kavgalara yol açıyordu, ağlamalar, bağırmlar, çığlıklar bitip tükenmiyordu. Gerçekten kasvetli bir ev görünüşü!.. Aleksandr «Dayak yiyenin gözyaşları, dayak atanın bağırmları, duman, perişanlık ve sıkıntı...» diye yazıyordu.

Moskova 27 Eylül, 1877

«Ana - babamız şaşılacak insanlar. Hiçbiri de sormuyor, param var mı, varsa nerden buldum, kazanıp kazanmıyor muyum diye... Hiç ilgi göstermiyorlar. Yalnız her

ay belirli bir tarihte benden beş ruble alacaklarını biliyorlar, üstelik ayda sekiz kez de borç para alıyorlar...»

Baba kilisenin hademesinden satın aldığı dua kitabını, ailesine yüksek sesle okuyarak avunuyordu. «Hepsi dinliyor, yalnız arada bir ressam (Nikola) modelinin başına dokunup bağıyor : Aman Tanrım, Mişka poz vermesini ne zaman öğreneceksin? Üç çeyrek şöyle dön...»

Baba «Daha yavaş konuşun dinsizler!» diye homurdanıyordu. Sessizlik her yanı kapladı. Okuma bitiyor, dua kitabı çiviye asılıyor, numarası, tarihi ve kaydı : «Fiatı bir gümüş kopek. Tanrıya şükürler olsun.»

Yoksulluk sarhoşluğa engel değildi. Çehov'ların Moskova'da akrabaları vardı, mağazada memur, küçük esnaf vb... «Ahlâki inançları hep aynıydı, içki içilince insan ölür, içmeyince yine ölür. Bunun için iyisi mi, içmeli...»

Aleksandr'dan Anton'a mektup, **Moskova 23 Kasım 1877.** «Bazı akşamlar Çehov'larda kadınlı erkekli toplanırlardı» Masa sayısız şişeyle kaplanıyordu. İçerken «kulağa hoş gelen ve ruhu etkileyen» kilise ilâhileri söylüyorlardı. Sarhoş, mutlu, coşkulu erkekler Rus usulünce dudak dudağa öpüşüyorlardı. Bayanlar da gündelik sıkıntılarını unutarak korsajdan, turnürden vb. şeylerden söz ediyorlardı.

Sonra tüm aile yere serilen geniş bir şilteye uzanıyordu, ana baba çocuklar, fazladan bir kuzen, Mişel ve köpeği, hep birlikte karmakarışık biçimde yatıyorlardı.

Aleksandr : «Onlarla birlikte olmak tam bir tutsak yaşamı» diye söyleniyordu. Baba Pol Yegoroviç sonunda bir muhasiplik işi bulmuştu, ama burada fazla tutunamadı : «Bana bir kâğıt veriyorlar, ne yapacağımı bilmiyorum, söylüyorlar, ama yerime gidinceye kadar hepsini unutuyorum.»

Bir gün Aleksandr'a «Artık ailem için çalışamayacak durumdayım» dedi. Aleksandr : Şimdiye dek ailesi için ne yaptığını, hangi uğraşlar ve zor işlerle uğraştığını öğrenmek istediğim zaman bana şu yanıtı verdi : «Gökteki kuşlara bakın. Ne ekerler, ne biçerler, ne de tavanarasına bir şeyler depo ederler. Göklerdeki Baba'mız besler onları...» diye yazıyordu.

Kendini artık çocuklarına baktırmak istiyordu. İri sakalını okşayarak debdebeli bir sesle : «Baba ile ananın karınlarının doyması gerek» derdi. Sonraları, Anton da kaç kez bu sözleri gülümseyerek yineleyecekti! Hastaydı, dinlenmesi için ısrar ediyorlardı, çok yazdığını, gerçek bir sanatçının bu kadar çok ürün vermeyeceğini, sanatına karşı daha özen ve saygı göstermesi gerektiğini söyleyenlere acı acı takılıyordu : «Siz de biliyorsunuz ki ana ile babanın karnının doyması gerek...»

Pol Yegoroviç çocuklarını beslemek istememesine karşın «Tanrıdan gelen babalık gücünden, bu kadar az bir şey için vazgeçmiyordu. Bir gün duvarda ermiş resimleri altında Pol Yegoroviç'in el yazısıyla yazılmış, çocuklarının davranışlarını düzenleyen bir gündelik yaşama programını asılı görerek şaşırmışlardı. İşte Aleksandr sakladığı için bize kadar gelen bu program :

Moskova'da yerleşmiş Pol Çehov ailesinin iç işleri ve ödevleri yönetmeliği. Ne zaman kalkılıp, ne zaman yatılacağı, ne zaman yemek yeneceği, kiliseye gidileceği, boş zamanlarda ne yapılacağı incelenmiş, şu biçimde karara bağlanmıştır :

Saat 5'ten akşamın 7'sine kadar :

Nikola Çehov, yaş yirmi, iç işlerine bakmak ve yönetim İvan Çehov, yaş on yedi, aşağıdaki yönetmeliğe göre ev işlerine bakmak?!. (Aleksandr ekliyor : Noktalama işaretleri orijinal metinde vardır,

yönetmeliği hazırlayanın da şaşkınlığını belirtmektedir.)

Çehov, Mişel, yaş on bir

Çehov, Mari, yaş on dört

Kiliseye devam! Saat yedide duaya, bayramlarda altı buçukta ve dokuz buçukta ayine.

Dikkat Aile babası Pol Çehov tarafından onaylanmıştır.

Yönetmeliğe noktası noktasına uymayanlar önce sertçe azarlanacak, sonra da cezalandırılacaktır, cezalandırılırken bağırıp çağırmak yasaktır.

İmza Ailenin babası

Pol Çehov

Ceza, ilk önce 11 yaşındaki Mişel Çehov'a uygulandı. Nedeni, sekiz dakika geç kalmaktı. Başka bir gün İvan öyle acımasız bir dayak yedi ki, bağırımlarıyla uyanan komşular işe karıştılar. Birdenbire eğitimcilikten usandı, yönetmelik de ortadan kayboldu. Çocuklarının karşı koymaya ve başkaldırmaya başladıklarını az çok seziyordu. Anton ne diyordu bütün bunlara? Babanın bilgisizliğini ve kabalığını Aleksandr'ın bile bile büyüttüğünü, gerçeklere birkaç gülünç çizgi eklediğini biliyordu. Ama işin özü doğruydü. Ana baba böyleydi işte; bu, Moskova'da onu bekleyen ailesi ve yuvasıydı. O sıralarda onlara yazdığı mektupları bilmiyoruz, bu mektuplar ailenin 1876 ile 1878 arasındaki sürekli taşınmaları sırasında yitip gitmiş olmalı (Çehov'lar üç yıl içinde on bir ev değiştirmişlerdi) ya da ateş yakmakta kullanılmıştır. Aleksandr'a gelince, o zaten Anton'la pek az ilgilenirdi. Ona, anasından babasından yakınmak, çeşitli siparişler vermek (bana tütün gönder, Taganrog'da bir rubleye, burda iki) eski sevgililerine aşk mektupları yollamak için yazıyordu yalnız-

ca... Bir kez Anton'un sıkıntılarına şu sözlerle değinmişti: «Son mektubuna bakılırsa parlak bir yaşamın olmadığı anlaşılıyor. Neyse, bu seni yatıştırır.»

Baba sonunda bir tecim evinin deposunda iş buldu: ayda otuz ruble alıyordu, kalacak yeri de vardı. Çehov'lar için bu bir mutluluktu, ellerine arasına para geçiyordu, ayrıca artık evde yatıp kalkmayan, yalnızca pazarları görünen babadan da kurtulmuşlardı. Hepsi bir soluk aldılar.

— XII —

Anton Çehov, 19'unda bir delikanlıdır Moskova'ya geldiğinde. Zorlukla iliklenen daracık bir giysinin içinde zavallı bir görünüştedir. Lise öğrencisi değildir, Üniversitelidir. Tıp Fakültesine kaydını yaptırmış, lisenin sert disiplinine boyun eğmekten kurtulmuştur, bağımsızlığının belirtisi olarak dağınık olarak boynuna düşen saçlarını kesmemiştir. İnce ve düz burnunun altında yeni yeni beliren bir bıyık, tam bir köylü ve Rus yüzü, dudaklarında alaycı bir İsa gülümseyişi...

O dönemde aile bir kilisenin altında, rutubetli bir zemin katında yaşamaktadır. Pencereden yalnızca caddeden geçenlerin ayakları görülür. İçerisi ise nasıl karanlık, nasıl ağır bir koku! Ama Anton ailesine kavuştuğundan, hele Moskova'da yaşamaya başladığından çok mutludur. Yalnız da değildir, Taganrog'dan iki arkadaşı da onlarla birlikte oturacaklar ve bu kiracılar yüzünden daha iyi beslenmeleri, yeniden ev değiştirip daha iyi bir apartımana yerleşmeleri (mahalle genelevlerin bulunduğu bir semt-teydi, ama genç adam bunun farkında değildi), mümkün olacaktı. O, iyi bir geleceğin umudu içinde coşkuyla do-

lup taşıyordu. Başının çaresine bakacaktı. «Zengin olacağım» diyordu «bu iki kez ikinin dört etmesi kadar kesin.» Gerçekte ne pinti ne de övüngeçti. Zenginlik, onun için, her gün yiyip içebilmek, ailesini geçindirmek, daha temiz, daha rahat bir yaşam sürmektir. Çehov'ların içinde daha yüksek bir yaşama ulaşmak isteğine, özlemine sahip yalnız oydu.

Aleksandr ve Nikolá evden ayrılmışlardı. Babayı hiç hesaba katmamak gerekirdi. Anton, ailenin büyüğü, başkanı oldu ve hemen yakınlarını ve kendini ölünceye dek eğitmeye koyuldu.

Şaşkına dönen küçük Mişel'e :

— Bu, iyi bir şey değil, diyordu, yalan söylemek, hırsızlık etmek, anneye karşılık vermek, hayvanlara eziyet çektirmek kötü bir şeydir.

Ama bu sözlerden çok (kimse Anton kadar kötü öğütücü olamazdı) saygı uyandıran şey, onun herkese örnek olan davranışlarıydı. Her zaman nazik, sessiz ve neşeliydi.

Aile yavaş yavaş kalkınıyordu. Genç Çehov'ların hepsi parlak yeteneklere sahiptiler : Aleksandr yazı yazıyor, Nikola resim çiziyordu. İvan, okul öğretmeniydi : yakında kendini geçindirebilecekti. Mişel bile Fakülte derslerini temize çekerek öğrencilere satıp üç beş kuruş kazanıyordu. Anton'sa hekim olacaktı. Utangaç ve sinirli bir kız olan Mari, kardeşine hayrandı, büyüyor ve 'iyi birkız' oluyordu. Yaşam, daha hoşgörölü bazı üzüntülere karşın hemen hemen mutluluklarla doluydu.

Delikanlıların 18 - 20 yaşlarında arkadaşları vardı, kâh birinin, kâh ötekinin evinde, yoksulluk Rusya'da konuklara evi kapamayla gerektirmediğinden, kimi zaman Çehov'larda toplanıyorlardı. Anton'larda pansiyoner olarak kalan dostları ayda yirmi ruble ödüyorlardı, bu da durumu

düzeltiyordu, bütün odalarda yataklar havalara kadar yükseliyordu. Gülünüyor, koro halinde şarkılar söyleniyor, yüksek sesle kitap okunuyor, yazı yazılıyordu. Aleksandr resimli gazetelere bazı öyküler, Nikola da karikatürler kabul ettirmeyi başarmışlardı. Niye Anton böyle yapmasın? 1880'de küçük bir gülmece gazetesi 'Leylek'de çıkan **'Don'da Bir Mülk Sahibinin Komşusuna Mektubu'**, Anton Çehov'un kuşkusuz basılmış ilk yapıtıdır. Alçakgönüllü bir başlangıç! Tek isteği arasına biraz para kazanmaktır. Çok kolay yazıyordu. Daha sonraları : 'Yarı bir makine' gibi diyecekti. Bütün haftalık, resimli dergiler, Moskova'daki bütün gülmece gazeteleri onun yazdıklarıyla dolup taşıyordu, gerçek adını kullanmıyordu, uydurma bir ad seçmişti : 'Antoşa Çehonte'. Kardeşleri, arkadaşları da onun gibi «kısa ve gülünç olmaya çalışarak» eğlence olsun diye yazılar çiziktiriyorlardı. Bazen bu yazılar yayınlanıyordu, ama ne başarısızlıktı bu! Ne kadar çok geri çevrilme, kabaca karşılama! Böylesine kötü giyimli, bu kadar kendini horgören, yeteneksizliğinin ve bilgisizliğinin bu denli bilincinde olan gençlerin onurunu korumayı hiç kimse düşünmüyordu! Çoğu kez getirdiği yazıyı okumak bile istemiyorlardı :

— Bu da yazı mı? Bir serçenin burnundan bile kısa...

Arada bir, okuduklarında da, genç yazara lütfen şunları söylüyorlardı :

— Hem çok uzun, hem de yavan...

Sonra ekliyorlardı :

— Kendi yazdığını ölçecek bir eleştiri anlayışına ulaşmadan yazı yazılmaz.

Umutsuzluk içinde Anton, kağıtları yırtıp bir yenisini yazıyordu. Aşırı ölçüde kolay yazıyordu. Yavaş yavaş müşterinin beğenisine ayak uyduruyordu. Sık sık yazıları basılır oldu. 1880'de dokuz, 1891 de on üç öykü yayın-

ladığı saptanmıştır. Bu, böylece sürüp gitti. Verimi her gün arta arta 1885'te en üstün düzeye ulaştı. O yıl öykü, yazı ve kısa güldürü olarak yayınladıkları 129'a ulaşmıştı. En önemlisi yazdıklarına karşılık para alabilmekti; en zoru buydu. Bu küçük gazeteler güçlkle yaşarlar, hep iflasın yanındadırlar. Bir kaç kopek elde etmek için durmaksızın istemek, rica etmek, göözdağı vermek gerekiyordu. Ayrıca o boşboşuna bekleyişler, o kötü karşılamalar!..

«Bazan, can sıkıntısını daha az duymak için, hep birlikte, bir çete gibi giderdik gazetenin yönetim yerine. — Patron burda mı? — Burda, beklemenizi rica etti... Bir saat, iki saat bekliyoruz, sonra sabrımız kalmıyor, duvarlara, kapılara vurmaya başlıyoruz. Derken, saçlarında kuş tüyü, uykudan kalkmış bir herif çıkageliyor, şaşkın şaşkın soruyor: «Ne istiyorsunuz? — Patron nerede? — Gideli çok oldu, mutfaktan sıvıştı. — Bize bir şey bırakmadı mı? — Başka bir gün uğramanızı söyledi.»

Çoğunlukla bir yönetim yerinden başka bir yönetim yerine koşmak ödevi küçük Mişel'e yükletilirdi. Söz konusu ise, üç rublelik bir alacak!

«Üç ruble mi? Yok! Nerden bulayım istiyorsunuz? Size tiyatro bileti versem yerine? Ya da yeni bir pantolon? Bildik terziye gider bir pantolon ısmarlarsınız. Hesabıma yazdırın.»

Usuller hep babadan kalmaydı.

Hiç değilse öykülerini düşleyip yazdığı sırada bir tad duyabilse?.. Nerde! Hızlı hızlı, sıkıntı içinde, gazetenin izin verdiği satır sayısını aşmamaya özen göstererek yazıyordu. Kendine hiç güveni yoktu. Alçakgönüllü olmak, küçük yaşta tokatla, tekmeyle zorla kafasına sokulmuştu. Okulda ve evde duyduğu bu alçakgönüllülükten, bu aşağılık duygusundan bir türlü kurtulamıyordu. Bundan acı da duymuyordu. Bu da çok doğaldı. O, Anton Çehov mu yetenekli, ha! Haydi canım sende! Öyküleri 'saçma-

lıklardan, bir takım herzelerden' ibaretti. Gücsüz, değersiz şeyler oldukları gerçektir; yine de, ama yine de... Bir kaç satır içinde tatlı ve acılı gülümseyişiyle, yarım sayfa içinde gerçek Çehov kendini gösteriyordu.

Şu melankolik yakınma 1882'ye aittir :

«İlk kar düştü, sonra ikincisi, üçüncüsü ve dondurucu soğuğu ile uzun kış başladı... Kışı sevmiyorum. Gizemli ay ışıkları, troykaları, avları, konserleri ve baloları ile kış bizi hemencecik sıkımsamaya başlıyor. Uzun sürüyor, yersiz yurtsuz hasta bir kişiyi daha da zehirliyor» (Geç Açan Çiçekler, 1882)

— XIII —

Anton'un yazı verdiği gazeteler gelip geçici yayın organlarıydı. O sıralarda pek az gülmece dergisi geniş okur buluyor ve başarılı oluyordu. İçlerinden birinin okuru çoktu, bu da Nikola Aleksandroviç Leyki'ninkiydi. Petersburg'da çıkıyordu, adı «**Oskolki - Pırıltılar**»dı. Leykin, tanınmış bir yazardı da, yayıncı ve yazar olarak kendini beğenmiş biriydi. Gazetesini seviyor, ucuza parlak yazılar verecek yoksul, ama yetenekli gençler arıyordu. Petersburg'daki yazarlar şımarmışlardı, onları doyurmak olanak dışıydı. Leykin'e göre Moskova'da gerekli yazarları bulmak, ortaya çıkarmak olanağı daha çoktu. İşte böylece 1882'nin bir kış günü Leykin, iyi bir yemekten sonra, sigarasını içe içe kızakta giderken, bir arkadaşıyla mesleğin güçlüklerinden, alçakgönüllü zeki iş arkadaşı bulmak istediğinden söz ediyordu. Gün daha batmamıştı. Kar yolları örtmüştü. Leykin'in arkadaşı dinliyor, dalgın dalgın gelip geçenlere bakıyordu. Birden kötü giyimli iki genç adamı gördü, onlara elini salladı. Leykin sordu

— Kim onlar?

— Çehov kardeşler, Anton ve Nikola. Biri resim çiziyor, öteki de kısa öyküler yazıyor, son günlerde çok hoş bir şey yayınladı.

Leykin :

— İşime yarayabilir öyleyse, diye bağırdı.

Kızağı durdurdular. İkisi de indi. Sokakta çok konuşulamazdı, soğuk acımasızdı. Leykin'le dostu ve Çehov'lar yakınlardaki bir meyhaneye girdiler. Bira istediler.

Leykin :

— Bana resim ve yazı verebilir misiniz? dedi.

Verebilirler mi??? O kadar kolay yazıp çiziyorlardı ki! Anton kendine güveniyordu. Nikola da istenilen her şeye evet diyordu. Ama Nikola çok tembeldi, istenilen tarihte karikatürleri bitirmek teslim etmek ona zor geliyordu. En sağlam yeteneklerini boşa harcadığını düşünenler oluyordu. Geleceğini ihmal ediyordu. Veremin kemirdiği bu çocuk, yaşamının çok kısa olacağını sanki sezmekteydi. Anton'sa başkaydı, çalışmaktan hiç çekinmiyordu, tanınmış ve beğenilen bir yazarı, itibarlı Bay Leykin'e bakarken onda da bir tutku uyanıyordu. Acaba böyle bir üne ulaşabilecek miydi?

Bay Leykin'e sevinçle hemencecik dört, beş öykü gönderebileceğini bildirdi.

— Tabii çok kısa ve güldürücü... Halkın hoşlandığı böyle şeyler. Sansür de çok dikkatlidir. Ciddi olmaktan kaçının. Hafif, gülünç, hızlı okunur, canlı şeyler olsun...

Anton herşeye razıydı. Yaşam güzeldi. Peki ne kadar vereceklerdi?

— Satırı dört kopek. Bir öykü dört, beş, ruble...

Mükemmeldi.

— Bize vodviller, kısa komedya da gönderebilirsiniz.

Anton geri çevrilen tüm yazılarını düşünüyordu. Ne beklenmez nimet! Aleksandr için de... Çünkü kafasında kendi yazgısını onlarınkinden ayırmıyordu. Bu şansı yalnız Nikola'nın paylaşması yetmezdi. Moskova'da bulunmayan ağabeyi de düşünmek gerekliydi. Anton «Hemen yarın ona yazacağım» diye hesaphıyordu «elli, seksen satırlık öyküler yazıp yollasın.. Hemen beş on tane yazsın...» Niye olmasın? Yazmak, soluk almak kadar, konuşmak kadar kolaydı. Genç Çehov hiç bir şey önünde geri lemiyordu. Gerekirse konu olarak Macar soylularını, Paris'in düşkün kadınları işliyordu. Rusya'dan hiç ayrılmadığı, ancak Moskova'nın yoksul halkını, tüccarlarını yüksek öğretim gençlerini tanıdığı halde... Ne olacak! Hepsi halkın hoşuna gidecekti! «Moskova halkının hiç beğenisi, kültürü yok.»

Çehov birdenbire Leykin'e sordu :

— Kitaplarınızdan birini bana verebilir misiniz ciltletip saklayacağım.

Leykin gülümsedi, söz verdi. Bu ilgiden gururlanmıştı. Anton mutluluğunu gittikçe daha çok duyuyordu. Yeni dostlar ayrıldılar. Anton yalnız kalır kalmaz kardeşine :

— İşte bize iş çıktı, dedi.

Yaşamında ilk kez yazdıklarından değil, fakat onların yer alacağı gazeteden ötürü gurur duyuyordu. Aleksandr'a hemen şöyle yazdı :

«Parıltılar'ın şu sıraların en gözde gazetesi olduğunu söylemeliyim... Her yerde okunuyor. Şimdi öteki gazetelere tepeden bakacak durumdayım.» Tabii daha çok çalışmak gerekiyordu. Şimdiye dek yazdıklarını düzeltmek, yeniden yazmak zahmetine bile katlanmamıştı. Şimdi bunu yapmaya hazırdı, gerekirse temize çekecekti, böyle düşünüyordu. Eksik olan şey, vakitti, bir odaydı, huzurlu

kafaydı. Yirmi iki yaşında olmasına karşın, hâlâ ondan bundan borç beş - on ruble alarak bir ceket, bir çift papuç edinebiliyordu. Bütün bunlar bir gün elbet sona erecekti. Hekim olduğu zaman... Edebiyat, yalnız vakit geçirmeye yarardı. Gerçek yeteneği başka alandaydı. Çehov böylece kalabalık yemek salonunda, kardeşlerinin, arkadaşlarının gülüp konuşmasını gülerek dinliyor ve büyük çay bardağını içe içe, masanın bir köşesinde ilk öykülerini yazıyordu.

Leykin'ne muhabirlik de yapıyordu. Eğlendiriyordu bu iş onu. Her şeyi merak ediyordu : Tiyatroları, mahkemeleri, sokak, dükkân, hırsızlık, otopsi sahnelerini, hepsi ona öyküleri için konular sağlıyor, deneyimini arttırıyordu. Çok gençti, bununla beraber koskoca Rusya'nın çeşitli tiplerini tanımıştı. Taganrog'da; dükkâncılar, papazlar, okul öğretmenleri, köylüler, denizciler. Moskova'da : satıcılar, memurlar, yoksul küçük burjuvalar, öğrenciler, çıraklar, arabacılar, şehrin basit insanları: 1883'te kardeşi İvan Moskova'ya komşu küçük bir kente öğretmen atanmıştı. Çehov'lar yazın orada oturuyorlardı. Anton, garnizondaki askerleri, taşra kızlarını tanıdı. Az sonra da bir hastahannede çalıştı. Orada da başka tipler gördü. Kent yakınlarındaki manastırı gezdi. Keşişlerle konuştu. Başkalarının kayıtsız kaldığı, dikkat çekmeyen durumlar olaylar bile Anton'u ilgilendiriyordu, bir ceviz kabuğundan bir dünya yaratıyordu. Bir gün yazarın biri onun yanında konu bulmanın güçlüğünden söz etmişti. Anton :

— Ne diyorsun? Ben her konuda, ne olursa olsun yazabilirim? diye bağırdı.

Gözleri ıslıl ıslıldı. Çevresine bakındı, herhangi bir şey aradı, sigara küllüğünü yakaladı.

— İşte şuna bakın. Yarın 'Küllük' adını taşıyan bir öykü yazmamı ister misiniz?

Genç, neşeli, ateşli doymayan zekâsıyla dünyaya, hafif öykü malzemesi bulmak için bakıyordu. Müşteri böyle istiyordu! Ara sıra acı ve hüznü bir konu tasarlıyordu. Gazete müdüründen özür diliyor : «Sanırım yüz satırlık kısacık ciddi bir şey fazla can sıkamaz (kısaca dünyanın gözüne batmaz)» diye yazıyordu, yine de dikkatli olması gerektiğini biliyordu, bir kez için bağışlardı, ama ondan hep ve her zaman güldürücü yazılar isteyeceklerdi. Ne yazık, çünkü ne olursa olsun güldürmek zorunluluğu, sonunda ruhu yoruyor, yüreğin derinliğinde bilmediği bir hüznü uyandırıyor. Oysa genç yaşların Çehov'u yaşama gülümsemek, ona sevimli bir dost gibi davranmak, onunla gülüşmekten başka bir şey istemezdi, ama... «Gülünçlükler, saçmalıklar» yazmak için de olsa yine de çevresine bakmak, gerçeği gözlemlemek gerekliydi. Gerçek ise, yeteri kadar çirkin ve acılarla doluydu. Aldatılan kocalar (**İki Tavşanın Birden Peşinden Koşulmaz 1880**), kaba ana babalar (**Baba, 1880**), aptalca evlilikler (**Düğünden Önce, 1880**) dövülen köylüler (**Elmalar, 1880**). Gülüşler çoğunlukla somurtmayla bitiyordu. Ama insanlar gülüyorlardı ya!.. Başka bir şey gereksizdi.

— XIV —

60 yıllarının Rusya'sı ezici çoğunluğuyla köleliğin kaldırılmasını istiyor; toplumsal reformları özliyor, daha iyi bir gelecek düşünüyor. Bütün kötülükler mujiğin köle olmasından geliyor, diyorlardı. Acıma gücü gide gide Rus köylüsünü bir model, bir ülkü biçimine sokmuştu. Yüzyıllardır felâketlerle bozulmuş olmasına karşın, öteki insanlar gibi ne daha iyi, ne daha kötü herhangi bir bireyi görecekları yerde; Rus aydınları, bu çıplak ayaklı, kirli

sakallı İvan'larda, Dimitri'lerde birer ermiş yaratmak için olancak güçlerini harcıyorlardı. Sonunda kölelik kaldırıldı. Köylünün de efendileri kadar zulüm ve alçakça işler yapabilecek yaratılışa kaba, körcahil bir yaratık olduğu çıktı. Özgür olmasına karşın yine geçmişteki kadar yok-suldu. Soylularsa yarı yarıya eriyip bitmişlerdi. Zemtovs'lar (tarımsal işletmeler) zorluk içinde çalışıyordu. Memurların hırsızlığı (Rusya'nın sonsuz eski derdi) Gogol'den bu yana hep aynıydı. 1 Mart 1881 suikastından sonra gerici-lik bütün gücüyle başkaldırdı, zaman zaman I. Nikola sal-tanatının en kötü günlerini anımsattı. Aptalca bir sansür, acımasız alışkanlıklar, karşılıklı saldırılarda birbiriyle ya-rışan hükümet ve ihtilâlciler; işte 80 - 90 yıllarında Rus toplumunun görünüşü aşağı yukarı böyleydi. İnsanlar umursamazlıktan ve düş kırıklığından başka bir şey duy-muyorlardı. Bunca soylu ve cömertce düş, bunca harca-nan insan böyle bir sonuca varmak için miydi? Politika-dan bıkkınlık getirilmişti. Yalnız emekçiler hâlâ kaynaş-maktaydı, ama bunlar aydın toplulukların dışında olup bitiyordu. Mujik onları düş kırıklığına uğrattığından emekçiye tanımaktan kaçınıyorlardı, belki de tanımış ol-salar onlardan çekineceklerdi. Şimdi, biz gelecekte nele-rin saklı olduğunu bildiğimize göre, korkunç bir sonuca doğru giden bu aydınlar topluluğunun içine düştüğü bu hü-zün, bu duygusuzluk nasıl da dokunaklı görünüyor?

Her zaman olduğu gibi yine de bir yaşama nedeni aranıyordu. Gençliğin çok hoşlandığı Marx'cılıktan bur-da söz etmeyelim, Marx'cılığın meyveleri daha sonra çı-kacaktır. 80 yıllarında Rus zekâsını yönlendiren üç eği-lim vardı :

Önce boyuneğmek ve küçük erdemleri kullanmak ('Saat onda öğleyi aramamalı' deniliyordu.) Olağanüstü reformlar neye yarar? Her insan kendi küçük dünyasın-da elinden geleni yapsın. Aç olana yiyecek verin, bir okul,

bir hastahane yaptırın, dürüst ve şefkatli olun, bu kadarı yeter.

Sonra aşırı bireycilik (sanat sanat içindir kuramı).

Son olarak da benliğin mükemmelleştirilmesi : Tolstoy'un yaygınlaştırdığı akım.

Ne yazık ki bu görüşlerden hiçbirisi 'iyiniyetli insan'ı tamamiyle hoşnut kılamıyordu. Rusya «küçük erdemlerin cesaretini kıracak kadar çok büyüktü, çok yoksuldu. Milyonlarca bilgisiz insan için, bir ya da on, ya da yüz okul yaptırmak neye yarardı? Bütün Rusya açlıktan kırılırken bir kentin, bir köyün insanlarını niye doyurmalı? En küçüğünden en büyüğüne dek herkesin çalıp çırpacağı bir ülkede nasıl ve niçin dürüst kalmalı? İyi düşünülünce bireycilik de bundan daha iyi değildi : binlerce suçsuz insanın yaşadığı acıları unutabilmek için taş yürekli bir vurdumduymaz olmak gerekiyordu. Öyleyse geriye ne kalıyordu? Tolstoy'vari gerçeğin araştırılması, benliğin daha iyi biçime kavuşturulması mı? Bu kuramın, düşünceler üstünde büyük bir gücü vardı, ama o da mutluluk vermiyordu. 80 yılının insanları hüznü, kuşkuluydular, pişmanlıklar, korkular, karanlık nedametler ve garip önseziler onları kemiriyordu.

İçinde yaşadığımız döneme göre iyiden iyice çelişkili bir dönemdi bu. Bu insanlar mutlu gibi görünüyorlar, acısını çektiğimiz kötülüklerin hiçbirini bilmiyorlardı. Özgür olmak istiyorlardı. Bizlerin üstüne çöken tiran'lığı onlar tanımadılar. Geniş toprakları içinde, savaş diye çok uzaklarda, imparatorluğun sınırlarında Türklerle yapılanlar ve bizim ihtilâllerimiz yerine, köylü başkaldırmaları ve grevler düşünülünce onlara iyice gıpta etmemiş gerekir! Böyleyken, içten, derinden mutsuzdular, belki bizlerden daha çok... Çünkü kendilerine neyin acı çektiğini bilmiyorlardı. Kötülük, şimdiki gibi egemendi yine, bugünkü

Apokalips biçimini almış değildi, ama şiddet, korkaklık, hırsızlık eğilimleri her yanda kendini gösteriyordu. Dünya şimdiki gibi bir yanda acımasız cellâtlar, öte yanda onlara boyun eğen kurbanlar olarak bölünmüştü. Her şey miskinlik ve adilik içindeydi. Bu adilikten, iğrenmeksizin, öfkelenmeksizin, gerekli acıma duygusu ile söz edecek bir yazar bekleniyordu.

Edebiyatın o zamanlar kafalar üzerinde büyük bir egemenliği vardı. Bu avare, bilgili ve ince beğenili insanların aradığı, parlak bir eğlence, temiz bir estetik duygu değildi, bir doktrindi. Sözcüğün tam anlamıyla bir yol göstericiydi Rus yazarı... Avrupalı okur gibi 'Biz neyiz?' diye sorulmuyordu. Korku ile 'Biz ne olmalıyız?' diye sorguya çekiliyordu? Her yazar da kendi yönteminde bir yanıt vermeye zorlanıyordu. **Karamazof Kardeşler** yeni çıkmıştı. Saltikov - Şchedrin **Golovyev Ailesi**'ni yazıyordu. Turgenyev'in güzel ve melankolik öykülerinin tutulduğu bir dönemdi. Tolstoy ise kraldı, Tanrıydı. Ve, bütün Rusya'nın saygı duyduğu bu büyük adamlar arasında, yalnızca geçimini sağlamayı düşünen, alçakgönüllü bir delikanlı, Anton Çehov da ilk öykülerini yazmaktaydı.

— XV —

Ağustos, sabahın saat biri. Anton yazı yazıyordu. Rus evlerinde kimse geceleri uykuyu düşünmez. Akşam çayı uzun sürmüştü. Pencerenin altından geçen dostlar ışığı görünce içeri giriyorlardı, evine gitmeyi kimse aklından geçirmiyordu. Baba Çehov hoşuna giden bir tefrikayı yüksek sesle okumaktaydı. Saatlerce yorulmadan okuyabiliirdi. Onu dinleyen yalnız karısıydı. Anton'un kardeşleri kendi aralarında gülerek konuşuyorlardı. Biri müzik aracını

çalıştırdı. «Güzel Helena» yan odadan gelen süt çocuğunun çığlıklarına karışıyordu. Aleksandr'ın çocuğuydu bu. Aleksandr, Anton'un yatağına uzanmıştı. Anton mu? nerede yer bulursa oraya yerleşsin! Rus konukseverliği sonsuzdur!

Aleksandr en sonunda ilk metresinden yakayı kurtarmıştı, ama hemencecik yeni bir aile yaşantısı kurmuştu. Yine evli bir kadındı birlikte yaşadığı; üstelik yahu-di-ydi. Taganrog gümrüğünde kendine bir iş bulmuştu. (Anton, «Kardeşim Aleksandr mizahçıdır, Taganrog gümrüğüne ne var ne yok her şey çalındıktan sonra girdi») Zavalı Aleksandr!.. Borçları ve içkiye olan düşkünlüğü yaşamını cehenneme çeviriyordu. İçmediği zamanlar canlı, zeki hoş bir insan, sevimli bir arkadaş, dürüst bir erkekti. Ama daha ilk kadeh şarapla birlikte kendinden geçiyor; ailesinden, dostlarından, yabancılardan borç para alıyor, sonra bir meteliği bile ödemiyor, daha fazla borçlanıyordu, felaketlerini herkese anlatıyordu. Tanrı bilir hangi şövalyece duygusal nedenle, belki uyuşukluktan ya da aşktan, bunu kendisi de bilmiyordu, bataktan çıkardığı bu kadından da iğrenmeye başlıyordu, küfür ediyor, bazan da kadını dövüyordu. Ağlıyor, yalan söylüyor, çocuklarını sevdiğine antlar içiyor sonra hiçbirine bakmıyor, hepsini dövüyordu. Nikola da ondan iyi durumda değildi, Aleksandr'ın birlikte yaşadığı kadının kızkardeşi metresiydi. O da içiyor, kan tükürüyordu. Ne var ki Nikola'yı daha az görüyorlardı, işleri kötüye gidince karısını, hizmetçisini, eşyalarını, çamaşır sepetlerini, çocuklarını alıp Moskova'ya gidiyordu. Hepsi birden Anton'un evine yerleşip onun hesabına geçiniyorlardı.

Anton, müzik aracının havalara, babasının tekdüze sesine, hasta çocuğun bağırmalarına karşın yazılarını yazabiliyordu. Ama bu gece Aleksandr her zamankinden daha mutsuzdu. Birine dertlerini dökmesi ve avutulması ge-

rekliydi. Anton'dan daha iyi onu dinleyecek kim vardı? Esneye esneye, iç çeke çeke kardeşinin yanına gitti. Uzun uzun bebetken söz etti 'Mutlaka karnı ağrıyor, bu yüzden ağlıyor». Anton Tıp öğrencisiydi, ondan parasız bazı öğütler alabilirdi bu konuda. Sonra o sonsuz yakınmalar, iç çekişler başladı. Yaşamını kendi eliyle yıkmıştı. Elbette suç kendinindi, ama ona acıyan kimse yoktu, kimse de onu anlamıyordu zaten. Bozuk sağlığından, karısından, küstah ve aşağılık arkadaşlarından genellikle yaşamdan, alışkanlıklardan, politikadan, Tanrı'dan söz ediyordu. Anton sessizce dinliyordu. Çocuk, çığılığı öyle basıyordu ki ihtiyar babanın sesine, 'Güzel Helena' havasına, yemek salonunda durmadan kaynayan 'Razgavor'una dek hiçbir şey duyulmaz oluyordu. Anton 'Sessiz bir odaya, kendime ait bir yere sahip olabilsem' diye içinden geçiriyordu. Başladığı sayfayı bir yana itiyor. Aleksandr, sabaha kadar onu bırakmayacaktır! Kardeşi durmadan konuşurken, Anton bitirdiği bazı yazıları zarfa yerleştiriyor, Leykin'in adresini yazıyor, sonra şu satırları karalıyordu :

«Bu gönderdiklerim başarılı olmayanlardandır. Gözlemler soluktur; öykü de çok kısadır. Daha iyi bir konum var, daha da iyi yazabilirdim, ama bu kez yazgı yardım etmedi» (**Moskova Ağustos 1883**).

Yaz gelince Çehov'lar Moskova'dan ayrılırlardı. Baba, ana, çocuklar, Nikola'nın desenleri, Anton'un yazıları, semaver, reçel kavanozları ve tencerelerle birlikte kentten ayrılırlardı, ucuz bir yer aramaya çıkarlardı. 1885'te Babkino konaklığında küçük bir bölüm kiraladılar. Ev sahipleri bahçenin bir ucunda oturuyordu, alçak ve uzun ahşap bir eve de Çehov'lar yerleşmişlerdi.

Oraya ilkyazın başında geldiler :

«Şimdi sabahın altısı... Ev sahipleri uykuda... Sessizlik olağanüstü... Buraya vardığımızda geceyarısından sonra birdi. Villanın kapıları kapalı değildi... Ev sahiple-

rini uyandırmadan içeri girdik, lambayı yaktık ve umduğumuzu aşan bir şeyle karşılaştık, geniş odalar... Gerğinden çok mobilya vardı... Yerleştikten sonra valizlerimi düzelttim, bir şeyler atıştırmak için masaya geçtim. Biraz votka, biraz şarap içtim ve... bilsen kararan ağaçları, ırmağı pencereden seyretmek ne kadar hoştu... Bir bülbülün şarkı söylediğini duyuyor, kulaklarıma inanamıyordum.»

1885 Mayısının 10'uydu. Moskova'da kalan Mişel'e böyle yazıyordu. Mektuplarında, içindeki duygulardan söz etmeyi sevmiyordu. Doğaya karşı sevgisi de, dile getirilemeyen ve derin utangaç duygular arasındaydı, bunları yalnız edebiyat diliyle anlatabilirdi... Doğallıkla bu da bambaşka bir şeydi. İlk yazdıklarınızın alaycı bir tanığı olan, birkaç kuruş kazanmak için bülbül sesini, loş ağaçları ve ırmağı kaç kez kullandığınızı bilen küçük kardeş Mişel yerine, bunları gözle görülmeyen o masal canavarına, yani okur yığınlarına anlatmak çok daha iyi. Bu gece Anton çok mutluydu, üzüntüler siliniyordu. Önce para sıkıntısı. «Hemencecik yirmi beş ruble ödemek ağır» (1883). «Moskova'dan, herhangi bir geziye çıkmaktan daha pahalıya gelen yıldönümü kutlamalarından uzağa kaçtım» (1884). «Para yok, **'Petersburg'** gazetesi hiç bir şey yollamadı. **'Eğlenceler'** de birkaç kuruş borçlu. **'Sabah Uyanış'**tan da on rubleden fazlası alınmaz» (1884). Aile dertleri; «Nikola hasta, kazancı da az. Aleksandr'da ise hiç iş yok.» (1884). Sonra da kendi sağlık durumu ile ilgili üzüntüler : geçen yıl bir gün fenalaşmış, kan tükürmüştü. «Bu kanamalarda bir yangının alevleri gibi korkutan bir şey var».

Bir an ürpermişti. Ölmek istemiyordu. Yaşamak tatlıydı. Öyle güzellikler vardı ki dünyada; güzel kadınlar... Güzelliği seviyordu, yaşamayı dünyadan uzakta sevenlerden değildi, insanların en insancılı olarak doğayı başıboş-

luğu, kitapları, tiyatroyu, dostluğu seviyordu. Bu kanla lekelenmiş mendilse ona ne anlatıyordu?.. Ölümü mü? Bir boyun eğişe, gurura ya da bilime, Batı erdemlerinden birine sığınmıyordu, gerçek önünde oturup, o gerçeğe uzun uzun, dikkatle bakarak, o gerçeğin biçimini değiştirip onu bir çeşit sis haline getirene, dağıtıp, gözlerden uzaklaştırıncaya kadar bakmak demek olan o Slav tembelliğini yarıdımā çağırıyordu. Kendine baktırmayı, yaşama biçimini değiştirmeyi düşünmüyordu. Yakınlarına «Bir kanama geçirdim, ama veremle ilgisi yok» diye yazıyordu.

Gece boyunca bunları düşünmemeliydi. Önünde dinlenmeye ayrılmış birkaç hafta vardı. Denizde yıkanacak, oltayla balık tutacaktı; su balıkla doluydu. Babkino'nun sahipleri Kisselev'ler cana yakın insanlara benziyorlardı. Sınıf ayırımına karşın Çehov'lara karşı bir üstünlük göstermiyorlardı. Çehov «Madam Kisselev anneme bir kavanoz reçel verdi, son derece sevimli bir kadın» diye yazıyordu. Gelecek ise, epeyce parlak gibiydi. Bu yıl Tıp öğrenimini tamamlamamış mıydı? Ne yazık ki dostlar pek çoktu, ona gelmeye can atıyorlar, ama para ödemek akıllarından geçmiyordu. Taşradan bile başvuranlar vardı. Bu övünülecek bir şeydi, ama mektupla yapılan şu biçimdeki konsültasyonlar hiç de kârlı değildi!

«Onufri İvanoviç'in kızının ıstırabı nerden geliyor? Annem söyledi, ama pek bir şey anlamadım. Sabahları ona tuzlu su banyosu yaptır, bir iki kova su alan bir kap içine iki kaşık tuz at.»

Sonra da kendine güvensizlik duyarak ekliyordu :

«Hem sizin hekimleriniz bunu benden iyi bilirler.»

şu mayıs gecesinde uyuklayan evin sessizliği içinde aklından geçenler arasında biri, hiç kuşku yok, ona yaklaşmıyor, hiç huzursuz etmiyordu. Bu, ünlü biri olma düşüncesiydi. Ne kadar uzak bir şeydi bu. Oysa...

Grigoreviç'ten Çehov'a Mektup

Sen Petersburg, 25 Mart 1886

«Saygıdeğer Anton Pavloviç,

Aşağı yukarı bir yıl kadar önce 'Petersburg Gazetesi'nde bir öykünüzü rastlantı sonucu okudum. Şimdi adını anımsayamıyorum. Yalnız bambaşka bir özgünlük taşıyan, çizgileriyle, kesinliği, doğanın ve insanların betimlenmesindeki gerçekçiliği ile dikkatimi çektiğimi anımsıyorum.

O günden sonra 'Çehonte' imzalı yazıları, bir takma ad kullanmanın gerekli olduğuna inanacak kadar kendine değer vermeyen bir insana içten içe öfkelenerek, okudum. Sizi okuduktan sonra Suvorin ve Burenin'e bu yazıları okumalarını öğütledim. Benim sözüme uydular, şimdi onlar da benim gibi gerçek yeteneğinizden, sizi genç kuşak yazarlarının önüne geçiren bu nitelikten kuşku duymuyorlar. Ben gazeteci de değilim, yayımcı da değilim, size ancak yapıtlarınızı okuyarak yararlı olabilirim. Yeteneğinizden söz ederken buna inanarak konuşuyorum, altmış beş yaşındayım, ama edebiyata hâlâ büyük bir aşkla bağlıyım, edebiyat başarıları benim için kutsaldır. Canlı ve yetenekli bir değere rastlayınca öyle seviniyorum ki -gördüğünüz gibi- kendimi tutamıyor ve iki elimi de size uzatıyorum. Ama hepsi bu kadar değil, işte eklemek istediğim, kuşku götürmeyen yeteneğinizin çeşitli nitelikleri, iç çözümlemelerindeki gerçeklik (kar fırtınası, gece, Agathe dekoru vb), birkaç satır içinde «yanan kömürler gibi» sönen bir günbatışı bulutunun gözalıcı imgesindeki estetik duygu vb, ile siz inanıyorum ki, hayranlık uyandıracak usta işi yapıtlar yazabileceksiniz. Bu umutları yerine getirmezsensiz büyük bir günaha girmiş olursunuz.

Bütün hızlı çalışmaları durduran, parasal durumunuzu bilmiyorum, yoksulsanız bizim eskiden yaşadığımız açlık acılarını çekin; duygularınızı, düşünölmüş, bütönselliğe ulaştırılmış, bir atılımda değil esinin mutlu saatlerinde yazılmış bir yapıtta dile getirin. Bu biçimde yaratılmış bir yapıt gazetelerde yayınlanan yüzlerce sevimli öyküden daha çok beğenilir, büyük ödüle birdenbire ulaştırır sizi... Beğeni sahibi insanların, daha sonra da bütün okuyan halkın dikkatini sizde toplar.

Duyduğuma göre bugünlerde öyküleriniz kitap halinde çıkıyormuş. Çehonte takma adıyla ise, rica ederim, bu kitabın gerçek adınızla yayınlanması için telgraf çekin. 'Novoye Vremiya'daki son öykülerinizden (At Uşağı) sonra bu ad iyi karşılanacaktır.

Grigoroviç»

Çehov'dan Grigoroviç'e Mektup

Moskova, 31 Mart 1886

«Mektubunuz beni yıldırım gibi çarptı. Ağladım, heyecanlandım, şimdi ruhumda derin bir iz bıraktığını duyuyorum. Genç yıllarıma gülömsediğiniz gibi, Tanrı da size huzur dolu bir yaşlılık versin. Minnettarlığıma belirtecek ne bir söz, ne bir hareket bulabileceğim. Sıradan insanların sizler gibi seçkin kişilere nasıl bir gözle baktığını bilirsiniz, mektubunuzun öz saygım için ne demek olduğunu anlayabilirsiniz. Bu mektup, bir diplomaya bedel. Yeni işe başlayan bir yazar için bugüne ve yarına kalacak bir onur belgesi. Büyölenmiş gibiyim. Bu yüksek ödüle lâıyk olup olmadığımı hükmedecek halde değilim. Size tekrar ediyorum : mektubunuz beni çarptı.

Bende saygı gösterilecek bir Tanrı vergisi varsa, açıkça söyleyeyim, şimdiye dek ona hiçbir saygı göstermedim. Böyle bir verginin bende olduğunu biliyordum, o kadar da önemli olmadığına kendimi inandırmıştım. Ken-

dine karşı haksız davranması, hiç güven duymaması, kendinden kuşkulanması için, insana tamamiyle dış nedenler yeterlidir. Böyle nedenler de, anımsıyorum, bende hiç eksik değildi. Yakınlarım yazarlık çalışmalarımı hiçbir zaman ciddiye almadılar, bu çiziktirmeleri işe yarar bir meslekle değiştirmemi öğütlemekten geri kalmadılar. Moskova'da yüzlerce dostum ve burada da bir sürü yazar var, beni okuyan ya da bende bir 'sanatçı' gören kimseyi anımsamıyorum. Moskova'da 'edebiyat çevresi' dedikleri şey var. Her yaşta, her cinsten yetenekli kişiler ve hiçbir işe yaramayanlar haftada bir gün bir lokantada toplanır gezelik ederler. Gidip onları bulsam ve mektubunuzdan bir parça okusam suratıma güleceklerdir. Gazetelerde beş yıldır sürdürdüğüm avareliğimde, çalışmamı hor görerek, çalakalem yazmaya alıştım. Bu, ilk nedendir.

İkinci neden, hekim oluşum, tıp sorunlarına boğazıma kadar gömülmüş olmam. İki tavşanın birden ardından koşulmayacağı sözü, hiç kimseyi benim kadar uykusundan etmemiştir.

Bunu size biraz da olsa, büyük günahımdan kurtulabilmek için yazıyorum. Şimdiye dek edebiyat çalışmalarını sonsuz bir hafiflikle, kayıtsızlıkla sürdürdüm. Öykülerimden hiçbirinin üstünde bir günden fazla çalışmadım, şu sizin hoşunuza giden **At Uşağı**'nı banyoda yazdım! Öykülerimi, gazete muhabirlerinin çalakalem haber şişirmeleri gibi, makine gibi, yarı bilinçsiz, okura da, kendime de aldırış etmeden yazdım. Yazıyor ve öykülerimde Tanrı bilir niçin yalnız kendime sakladığım, özenle gizlediğim, benim için kutsal olanı, hayalleri ve imgeleri harcamaya çalışıyordum.

Yapıtlarımın eleştirisini yapmaya beni zorlayan, ilkin Suvorin'in çok nazik, anlayabildiğim kadar içtenlikli bir mektubu oldu. Ağzı burnu yerinde bir şey yazmak

üzereydim, yine de yeteneğimin gerçekliğine inanamıyordum.

Ama, işte birdenbire mektubunuz çıkageliyor. Benzetmeyi bağışlayın : Hükümetin 24 saatte bu kentten ayrılacaksınız buyruğu gibi beni etkiledi. Yani, birdenbire acele etmemin, bu gömüldüğüm çıkmazdan çabucak kendimi kurtarmamın kesin gerekliliğini duydum.

Hızlı çalışmayı artık bırakacağım, ama bunu hemen yapmam olası değil. İçinde bulunduğum bu yoldan çıkmam olanaksız. Çok kez açlık çektiğim için ondan korkmuyorum, fakat sorun benimle bitmiyor ki... Edebiyata boş zamanımı, ancak günde iki üç saati, gecenin bir bölümünü ayırabiliyorum, yani kısa çalışmalara yetecek kadar bir zaman parçasını...

Yazın daha bol vakit bulursam, giderleri de kırsam, daha iyi çalışacağım.

Kitabıma gerçek adımı koymam olanaksız, çünkü çok geç, küçük resim hazır, formalar da basıldı. Birçok Petersburglu bu kitabı, takma adımı kullanarak harcama-mamı öğütlemişlerdi, onları herhalde gururum yüzünden dinlemedim. Kitabım hoşuma gitmiyor. Sanırım okuyan-ların çoğu da düş kırıklığına uğrayacak. Yazılarımın okun-duğunu, hele sizin beni izlediğinizi bilseydim, bu kitabı hiç bastırtmazdım.

Bütün umut gelecekte. Daha 26 yaşındayım. Vakıt çabuk geçiyor, yine de bir şeyler yapmayı belki başarı-rım.

Bu uzun mektubumu hoşgörün ve yaşamında ilk kez Grigoroviç'e mektup yazarak kendine büyük bir zevk bağışlayan bir adamı ayıplamayın.

Çehov»

Birkaç hafta önce **Novoye Vremiya**'nın yöneticisi Suvorin mektup gönderip öyküler istemişti. Bu daha bir başarı sayılmazdı, aman onun ilk ışığıydı. **Novoye Vremiya** Sen Petersburg'un en büyük gazetesiydi. Tabii Anton gururlanmış ve mutlu olmuştu, ama bu, Grigoroviç'in mektubunu okurken duyduklarıyla ölçülemezdi. Alçakgönüllü olduğundan edebiyatın büyüklerine bir kıskançlık duymuyordu, keskin ve canlı bir eleştiri anlayışı ile onlara büyük saygı besliyordu. Yazarlık mesleğinden birinin kendisi gibi tanımamış bir genci selamlaması onu heyecanlandırmıştı. Grigoroviç'in mektubu onu etkilemekten ya da gururunu okşamaktan, ilk attığı adımları düzene sokmasından daha fazlasını gerçekleştirmişti : kim olduğunu öğretmişti ona...

O zamana kadar neydi ki! İyiniyetle dolu, çalışmaktan elinden geleni yapmaktan, biraz para kazanmaktan budalaca bir mutluluk duyan bir çocuk. 1885'te yazdığı şu sevimli mektupta Anton, Taganrog'daki amcası Mitrofan'a sevinçle dolup taşarak, Çehov'ların ulaştığı parlak maddi ve sosyal sonuçları anlatıyordu. (Unutmamak gerekir, Mitrofan ailenin zengin bir üyesiydi ve sıkıntıya düşüldüğünde sık sık başvurulanan bir kişiydi, yeğeni de kendi erdemlerini belirtmekten çekinmiyordu).

Moskova, 31 Ocak 1885

«Hekimliğim yavaş yavaş ilerliyor. İnsanlara bakıyor ve onları iyileştiriyorum. Daha zengin olmadım tabii, yakın bir zamanda da olamayacağım, ama bir yaşantım fena değil, fazla bir şeye gereksinme duymuyorum. Yaşarsam ve sağlığımı korursam ailenin durumu da sağlam alınmış olur. Yeni mobilyalar, yeni bir piyano al-

dım, iki hizmetçim var, şarkılar söyleyip dans edilen gece toplantıları düzenliyorum. Bir süre önceye dek yiyecekleri (et ve zahire) veresiye alıyorduk, bunu artık düzene soktum. Ödemeleri peşin peşin yapıyoruz.»

İşte, her şey değişiyordu. Dürüst olmak, çalışkan ve yürekli olmak yetmiyordu : Yetenekli olmanın ağırlığı Anton'un omuzlarına çökmüştü, kuşkusuz bu yeteneği çocukluğundan beri taşıyordu. Fakat yeni farkına varıyordu. Bu küçük kitap yayımlanacak olan '**Alacalı Öyküler**', yalnızca bir eğlence ve para kazanmak yolu değildi, okurlara, eleştiriciye, en sonunda kendine karşı yüklendiği ağır ve acı bir sorumluluktan. Tanınmamış bir yazar olarak uykuya dalmış, ünlü biri olarak uyanıvermişti. Buna akıl erdirilebilir miydi? Bu ün, meslekdaşların kıskançlığı, okuyucunun hayranlığı ve bunların gündelik gerçekle olan ölçüsüzlüğü gülünç ve acı buluyordu, çünkü «Cebimde dört ruble var, hepsi bu... Yeni bir kanama geçirdim» (Çehov'un dostu Bilibin'e mektubu, **Moskova, 4 Mart 1886**)

Ama daha bir şey değildi bu. Bugüne dek özgürdü. İstedikini, istediği biçimde yazabiliyordu. Bundan böyle ondan bir «tavır» takınması da bekleniyordu. Rusya'nın yeterli yolgöstereni yok muydu? Onlara bir tane daha eklemek gerekiyordu! Bu güzel ve vahşi koca ülke, nasıl yaşayacağını, nasıl düşüneceğini kendisine öğretmelerini istiyordu. Sağa ya da sola doğru yol almak, karşı devrimci ya da özgürlükten yana olmak gerekiyordu. İlk adımda bütün gelecek belirleniyordu. Daha şimdiden onu Suvorin'in yanında yer almakla suçluyor, kınıyorlardı. (**Novoye Vremiya**, solcularca lânetlenmişti : o, Anton Çehov, hükümetin beğendiği, Çar'ın okuduğu bu gazeteye nasıl yazabilirdi?) Bu aşırı istekleri çirkin ve küçük düşürücü buluyordu Anton. Evet, Grigoroviç'in mektubu

ona kendi içini, yüreğini okumayı öğretmişti. Şimdiye kadar, nerden gelirse gelsin, her türlü şiddetten öylesine tiksinti duymuştu ki!.. Ta çocukluğundan beri iç özgürlüğünü, onurunu korumaya çalışmış, yoksulluğa, dayaklara, bunaltıcı çalışmaya karşın bunu başarabilmişti de... Beklenmedik, böyle garip biçimde yazgının ona sunduğu bu mutlu fırsat, onu yolundan döndürecek miydi şimdi? Hayır, asla...

Kendisine bağlanan umutları da haklı çıkarmak gerekliydi. Şimdi ondan istenen neydi? Ağırbaşlı olması, uzun ve yoğun öyküler yazması, her satırının bir ders taşıması...

Öykülerini yeni baştan hızlı hızlı gözden geçiriyordu. Farkına bile varmadan, hiç mi hiç üstünde düşünmeden birkaç başyapıt yazmıştı. İnsanın öykücülükte başarılı olabilmesi için, Çehov'ta doğuştan var olan nitelikler gereklidir : **Humour** yeteneği : uzun trajik bir roman, büyük bir etki gücüne sahiptir, ama hüznün ağır bastığı, içleri kararttığı küçük bir öykü acı ve tiksinti verir... Utanma duygusu : roman yazarı kendinden söz edebilir (ve bazan etmelidir) öykü yazarı için bu olanaksızdır; ilkin, zaman sınırlıdır, yazar karmaşıklığı ve zenginliğiyle kendini ortaya çıkaramaz, en iyisi bir yana çekilmektir. Son olarak da, en az sözle çok şey anlatmak, yazarın sıkılganlığının doğal sonucudur bu. Burda röportajcılık deneyiminden yararlanmıştı, görmesini bilmek ve hızlı yazmak bir gazetecilik yasasıydı. Çehov'un bakış açısını keskinleştirmiş, zekâsına sonsuz bir kıvraklık kazandırmıştı. Daha şimdiden bu görünüşteki soğukluğu, ilgisizliği - ki sonraları bunu başına kakacaklardı - öykülerinde yaşıyordu. Bu da öykü türünün bir koşuluuydu. Öykü yazarı kişilerine acıma duyarsa bu onu aşırı duygusal ve anlamsız kılar. Belki de Çehov'un anlattığı konulara bağlanacak kadar vakti yoktu. Bir romanda belirli bir çevredir söz

konusu olan, geniş bir biçimde ele alınıp anlatılır herşey, okur ya sevgi duyar ya da nefret. Ama bir öykü bilinmeyen bir evin bir an aralanıp kapanan kapısıdır. Burda, Doktor Çehov'un ağır bastığını duyuyoruz, o bir gazetecinin deneyiminden çok, bir hekimin deneyimini bize sunuyor : güçsüzlüğe, hastalıklı bir acıma duygusuna kendini kaptırmadan, derin bir sevgi ve kesin teşhis...

Çehov, yazdığı öyküleri bir yabancının gözüyle bir kez daha okuyor, provaları düzeltiyordu. İçlerinden çoğu çok acele, kimi zaman şişirilerek ve hiç özenilmeden kalemle alınmıştı. Şimdi garip ve derin bir çalışma içindeydi. Bir yazar için, belki de bütün insanların çoğu için gidecek yolun tam ters bir yolda yürüyordu. Kendinden çıkıp başkalarına gideceğine, dış dünyadan yola çıkıp kendine ulaşıyordu. Kendisi, Çehov kimdi? Sonraları, eleştircileri ve biyografıları 1886 ve 1889 yılları arasında onun değiştiğini, başka bir insan, başka bir yazar olduğunu söyleyeceklerdir. Gerçekte o değişmemişti, yalnızca kendini tanımıştı. Kendini tanımış olmanın, bu üstün bilimin ruhlar üzerinde öteki bilimlerinki kadar etkisi vardı; kişiyi daha huzurlu ve hüzünlü kılıyordu. Dış görünüşü hiç değişmemişti. Ailesine dostlarına karşı iyiliksever, çevresinde kalabalık görmekle mutlu olan, kardeşlerini genç kızlarla gönül eğlendirmeye iteleyen, neşeli, cana yakın, alçak gönüllü, nazik Antoşa idi. İçinden, «Büyük bir yazar olmak olağanüstü bir mutluluk değil. Önce sıkıntılı bir yaşam bu. Az bir şey elde etmek için sabahtan akşama kadar çalışmak gerekiyor. Zola'nın, Şchedrin'in nasıl yaşadıklarını bilmiyorum, ama benim evimde soba tütüyor ve heryer soğuk.» (M. Kisseleva'ya mektup, 1 Eylül 1886, Moskova)

«Hepsi acılar içinde yaşayıp gitmekte. İyi düşünülünce ölümden korkan insanları hiç de inandırıcı bulmuyo-

rum. Olayların düzenini anlayabildiğim, kavrayabildiğim kadariyle, yaşam bana göre birbirini kovalayan, izleyen, korkulardan, kuşkulardan ve bayağılıklardan oluşmuştur. (Aynı kişiye mektup, 29 Eylül 1886, Moskoya)

Bununla birlikte ünlü bir kişi olmanın bazı küçücük yanları da hoş gitmez değildi. Parmakla göstermeye, övgüler düzmeye, hatta sandviçler sunmaya başlıyorlar, di-yordu Çehov. Hem sonra Antoşa'nın başarısından ölçüsüz bir hoşnutluk duyan ailesi de vardı. Çehov Taganrog'daki amcası Mitrofan'a şunları yazmaktan ayrı bir tad alıyordu :

Noelden sonra Moskova'ya Petersburglu bir gazeteci geldi, beni alıp Petersburg'a götürdü. Bu gazeteciye pahalıya oturan hız ekspresinin birinci mevki vagonunda yolculuk yaptık. Petersburg'da beni öylesine karşıladılar ki, övgülerin dumanından iki ay başım döndü. Orada görkemli bir evim, iki atım vardı, yemekler çok güzeldi, ayrıca bütün tiyatrolar için bedava biletler... Hiçbir zaman Petersburg'daki gibi yaşamadım. Beni iyice övdüler, daha iyisi yapılamayacak bir ağırlamadan sonra üç yüz ruble daha verdiler ve birinci mevkiyle evime geri gönderdiler.»

— XVIII —

Çukur yanaklı ince güzel bir yüz, sık saçlar, yeni yeni beliren hafif bir sakal, ciddi ve hüzünlü bir dudak kıvrıntısı, öte yandan derin, tatlı, etkileyici, değişik bir bakış, alçak gönüllü bir görünüm, bir genç kız hali! (Bir kaç yıl sonra Tolstoy, Çehov için şöyle diyecektir : «Bir genç kız gibi yürüyor») İşte üne ulaştığı yıl olan 1886'ya

doğru Anton Çehov böyleydi. Yirmi altı yaşındaydı. İnsanın olgunluk dönemi sayıldığı bir çağda yaşıyordu. XIX. Yüzyıl Rusya'sında otuz yaşında yaşamın ortasına varılır, kırkında ise yaşlı biri olunurdu. Çehov kendini yetişme çağında, genç yaşta görmüyor, hemen geçmişe doğru yöneliyordu. Bu geçmiş de onu hiç hoşnut etmiyor, hatta utanç veriyordu.

«Rütbelere saygı göstererek, papazların elini öperek, başkasının düşüncelerine hayran, her lokma ekmek için minnettar, sık sık kırbaçlanan, hayvanlara eziyet eden, zengin akrabalarda yemek yemeyi seven genç bir adam, bir toprak kölesinin, bir bakkalın oğlu...» İşte birkaç yıl sonra kendisi için çizdiği portre. Kuşkusuz haksız ve acımasız bir potre, ama gerçek olan, zekâsında, ruhunda, yapıtında tamamladığı, ölümüne kadar aralıksız sürdürdüğü bu ağır çalışma; onun daha iyiye ulaşma isteğiydi. Eleştirmenlerin ve okuyucunun isteklerine karşın Çehov'un yapıtlarının öğrettiği bir şey yoktur. Hiçbir zaman Tolstoy gibi : «Şöyle davranın, başka türlü değil...» diye-medi. Bazan çevresindekilerin etkisiyle kendini bu biçim-de anlatmak istiyor, ama sözleri yapay oluyordu. Buna karşılık mektupları ve yaşantısı durmadan daha iyi, daha dost, yardımda bulunmayı seven, sevgi dolu, sabırlı, daha ince olmaya çalışan doğuştan iyi yaratılmış, doğru, nazik bir adamın portresini çizer. Yavaş yavaş şu garip sonuca varıyordu, sevgisini başkalarına karşı ne kadar gösterirse, o sevgiyi yüreğinde öylesine az duyuyordu. Çehov'u yakından tanıyan herkes, onda kristale benzer bozulmaz bir soğukluktan söz ederler. «İlk izlenimi hemen daima bir iğrenme, soğukluk ve düşmanlık uyandırırdı.» Kuprin onun için şöyle yazıyor : «Sevmekten iyi, açık yürekli, hiçbir bağlılık duymadan dost ve kibar olabilirdi.» Çehov biriyle tanışır tanışmaz onu hemen evine çağırır, yemeğe buyur eder, elinden geldiğince iyi davranırdı, ama sonra

bir mektubunda bu olayı soğuk bir bezginlikle dile getirdi.

Çok zeki ve kavrayışlı olduğu için mi sevgiyi duymakta böylesine başarısızdı? Yoksa yüreğinde ve kafasında kayıtsız insanlara çok şey vermeye, sonra kendini çabucak toparlamaya zorlayan bir karşıtlık mı vardı? Acılı bir çekingenlikle gerçek düşüncelerini saklamak mı istiyordu? En etkili ve değerli eleştiricilerden biri olan Bunin tam bir kesinlikle: «Yüreğinin derinliklerinde olup bitenleri yakınlarından hiçbirisi tamamiyle anlayamazdı» demişti.

Çehov da defterine şöyle yazıyordu :

«Mezarda nasıl yalnız yatacaksam, kendi içimde de öyle yalnız yaşıyorum.»

Yalnız!.. Oysa kalabalık bir ailesi ve pek çok dostları, okurları vardı. 1886 yılından sonra en göзалıcı hayranlar bir çember gibi onu çevirmişti. Çaykovski, Grigoriyev, Korolenko ve ötekiler... En tanınmış adlar, en aydın insanlar Moskova'da Çehov'ların yaşadığı eve gelip gidiyorlardı. Rus modasına göre iki kanadı ardına kadar açık bir değirmene benzeyen, bir komodinin gibi iki katlı bir evdi bu. Ana baba, «Anton kalabalıktan zevk alır», kardeşleri «Anton gürültüden, konuşmalardan, kahkahalardan çok hoşlanır» diyorlardı. Belki de doğrudu. «Çevrenin kalabalık olması gerekli, çünkü, yalnızken bilmem neden içime bir korku doluyor» diyordu. Anton'un sevinçli olması için gereken bu gürültüyü ve insan sıcaklığını aralıksız sürdürme işini ailesi üstlenmişti. Ailesi sevimli insanlardan kuruluydu: önce kaba, bilgisiz ve sert baba; her fırsatta ağlamaktan bir türlü vazgeçmeyen ana; durmaksızın para isteyen ve yakımlarıyla etrafındakileri huzursuz kılan Aleksandr; düşkün bir yaşantı içindeki Nikola; Anton'a karşı saygısız, gereksiz, karmaşık

ve isterik bir sevgi duyan Mari. Ama, sonuç olarak hepsi canayakın insanlardı. Kimse başkası için kendini üz-müyordu. Kimin canı şarkı söylemek isterse söylüyordu. Derdini uzun uzun açıklamalarla dökmek isteyen döküyordu. Tanınmış sanatçının çalışmasına birkaç yıl önceki öğrenciye yaptıkları gibi hiç mi hiç saygı göstermiyorlardı.

Çehov ise «Lütfen yirmi beş ruble avans ödeyin» deyip yazmayı sürdürüyordu.

Gençliğindeki hızlı hızlı ve beceriksizce yazdığı uzun öyküler bir yana bırakılırsa, yaşamında ilk kez öykü türünü bırakıp romana yaklaşıyordu. '**Bozkır**' 1887 - 1888 arasında yazıldı. Bu uzun öyküyü tüm bakışların üstünde olduğunu bilerek korka korka yazdı.

«Büyük bir gazete için yazdığım ('Bozkır', '**Kuzey Postası**' için hazırlanıyordu, Rusya'da yazarlar ve okurlar üzerinde bu tür dergilerin büyük saygınlığı vardı) ve buna benim eski zevzeklerimden daha ciddi bir gözle bakacakları düşüncesi, şeytanın papazı dürtmesi gibi beni huzursuz kılıyor. Bir bozkır öyküsü yazdım. Yazdım, ama kuru ot kokusu çıkarmadığıma inanıyorum bu kez» (Scegllov'a mektup, 1 Ocak 1887, Moskova)

«Uzun yazmak» güç geliyordu ona. Yıllardan beri öykünün niteliklerine alışmıştı : her şeyden önce kısıklık, hafiflik. Hiç istemiyordu ama, olmadı, '**Bozkır**'ı da kısa öyküler dizisi halinde oluşturdu. Her sayfa bir bütündü. Bütün öykü bölüm ve parçalardan yapılmış gibiydi. Çok yalın, hiçbir ilginç olaya dayanmayan, başlıca kişisi bir çocuk olan bir konu seçmek bilgeliğini göstermişti : çocuğun görüşleri hızlı ve parçalar halindedir; duyumsamaları, birbiri ardınca uçarken yakalar; bir ana düşünceye bağlamaz. Böylelikle '**Bozkır**' bütünlüğünü ve gerçekliğini korumuştur.

'**Bozkır**'ın kahramanı Yegoruşka köyünden, Güney

Rusya'daki minicik köyünden hiç ayrılmamış bir çocuktur. Dokuzuna basmak üzeredir, yani okula başlayacak yaşta. Kente, büyük bir limana (Taganrog'a) doğru yola çıkar. Bozkırda günler - geceler süren bir yolculuktan sonra kente ulaşır. Çocukken Anton Çehov da Taganrog'dan büyükbabasına böyle giderdi. Daha sonra gençliğinde, atla, öküz arabasıyla, satıcılarla hacılarla birlikte bu yollardan çok geçmişti. Yegoruşka fırtınanın patlak verdiğini görür, korkar; yorgundur, üşümektedir, yaşamında ilk kez ot üstünde yatar; yine de mutludur, her şeyi merak etmektedir, yol arkadaşlarının konuşmalarını dinler, onları yarımıyamalak anlar, hayallere dalar. Ağırbaşlı, uslu, biraz hüznünlü bir çocuktur. Zaten Çehov hep böyle kişiler çizecektir. Anlattığı çocukların hepsi içine kapanık ve melankoliktir. Yegoruşka, bir zamanlar Anton'un başına geldiği gibi, bir gece hastalanıverir. «Ukrayna köylüleri, öküzler, yarasalar, beyaz evcikler, güneyin küçük ırmakları» Anton'un tanıyıp sevdiği her şey bu öyküde yer almıştır.

Çocukluğu mutsuz geçmiş olması, geçmişinde bir şiir kaynağının bulunması bir yazar için önemli bir şeydir. 'Bozkır'ı yazdığı yıl Çehov Taganrog'a geldi. Yedi yıldır uzaklardaydı. «Öyle tiksinti verdi ki Moskova bile, çamuruna, tifolarına karşın daha sevimli...» (Kızkardeşine mektup, 1887) Ama bozkır... «Güneşte yanan esmer ve yeşil tepeler, uzakta leylaklar... Bu bozkır kokusu... Eski dostlarım yarasaları görüyorum.» Sonraları, Gorki bu öykünün her sayfasının incilerle işlenmiş olduğunu söyleyecektir. Yapıt çok beğenildi. Ama rastlantılar Çehov'un yaşamına tatlı ile acıyı her zaman karıştırmayı başarmıştır. Tam 'Bozkır' yayınlandığı günlerde Çehov'un ilk dramı 'İvanov', Moskova'da en gürültülü, en haksız başarısızlığa uğruyordu.

Moskova'daki Korş Tiyatrosu güldürücü bir oyun istemişti ondan. Okurun gözünde Çehov eğlenceli öyküler yazan biriydi. 1888 - 1889'dan sonraki ağırbaşlı ve sevgi dolu kişiliğine alışılmamıştı. Çehov büsbütün ayrı bir şey olan 'İvanov'u yazdı. «Çağdaş oyun yazarları yapıtlarını yalnızca melekler, canavarlar ve dalkavuklarla dolduruyorlar. Ben özgün olmak istedim, bir haydut ya da bir melek yaratmadım. Kimseyi suçlamadım, kimseyi akla madım.»

Ahlâkı düzeltmeye çalışmak ve eğitici olmak Rusya' da eski bir alışkanlıktı. İyi, özverili, canlı, dürüst insanları sahnede görüp alkışlamak istiyorlardı. Rus kentsoylusu, özgürlük, ulusun mutluluğu, insanlık onuru üstüne soylu söylevler dinlemekten çok hoşlanıyordu. Böylece vicdanlarıyla ödeşmiş olan kentsoylular yine eskisi gibi tembel yaşamalarını sürdürebilirlerdi. Hem yönetime taş atmak, hükümeti kızdırmak istiyorlar, bundan çocukca bir zevk duyuyorlardı. Tiyatro seyircisi, gerçekten hiçbir zaman hoşlanmamıştı, ama genç Çehov çıkıyor, onlara gerçeğin ta kendisini göstermeye çalışıyordu.

İvan, mutsuz bir evlilik yapmıştır, kendi sınıfından ve çevresinden olmayan bir kadınla evlenmiştir. Bir kahraman olmak, tek başına yüz kişiye karşı çarpışmak istemiştir. Açık, dürüst, güçsüz doğasının izin verdiği oranda daha az bencil olmaya çalışmıştır. Aradan beş yıl geçer. Karısını artık sevmez, çünkü veremlidir, ölmek üzeredir : bunu öğrenince aşk değil, acıma da değil, bir çeşit 'boşluk, yorgunluk' duyar. Karısını bırakır gider, aldatır, hakaretler eder. Mutsuz Sarah'ın ölümünden odur sorumlu olan. İvanov'dan tiksiniir, aşağılık bir insan sayılır. Yine de kötü bir insan değildir, içtenlikli biridir. Başkasının

ve kendisinin felâketini hazırlar, ama 'suçluysa da bunun nedenini bilmez.» Aldatmıştır, ama kimseye yalan söylememiştir. «İvanov gibileri sorunları çözümleyemezler ancak ağırlığı altında ezilip kalırlar.»

Aleksandr Çehov'un, kardeşi Anton'a yazdığı mektuplar yayınlandığından bu yana İvanov'un biraz Aleksandr'a benzediğini düşünmemek olanaksızdır. Onun gariplik ve coşkulu yaşamı mektuplarında çizilmiştir. Aleksandr parlak ve zeki bir çocuktur. Kuşku yok, ilköğrenlik döneminde Anton'un üzerinde büyük etkisi vardı. İyi yürekliydi, zekiydi. Ama ne oldu ona birdenbire? Saçma bir aşk serüveniyle yaşamaya başladı. Onunki kadar denge ve hüzünlü bir iç evren düşünülemezdi. Meteliği yoktu, aile yükünü sırtlamıştı, kendi çocuklarını, bir de karısının ilk evliliğinden olan oğlunu beslemek zorundaydı. İki kez evlendi. Bu birleşmelerin ikisinde de ne aşkın, ne aklın yeri vardı, yalnızca iyiyürekliliğin, düşcülüğün, karakter güçsüzlüğünün etkisi vardı. İkisinde de sarhoş, iğrenç, borca batmış bir koca oldu. Kurtardığı zavallı yaratıklara acı çektiremezdi. Anton onu acımasızca yargılıyor ve elinde olmadan yine de acıyordu. 'İvanov'un ünlü monologunda («ne yahudilerle, ne delilerle ne de edebiyat hastası kadınlarla evlenin tek başınıza binlerce insana karşı çıkmayın, yel değirmenleriyle dövüşmeyin, başınızı duvarlara çarpmayın») kardeşine denge, ihtiyat, kendine güven, ahenk öğütlerinin yansıması görülür.

'İvanov'a bir anlam veren, kahramanın çağının ve soyunun birçok çizgisini kendinde toplamış olmasıdır. O kusurları, acıları ile tam bir Rus'tur. Rus savaşçılığına kendine vergi bir özelliği vardır : çabucak yorgunluk biçimini alması... «Yaşamla dolu insan, okul sıralarından çıkar çıkmaz, gücünün üstünde bir yükü sırtlamak ister. Ama daha otuzunda, otuz beşinde yorgunluğu, sıkıntıyı iyiden iyiye duyar..» (Suvorin'e mektup, 30 Ekim 1888)

Burada Aleksandr'ı ve gerçek bir yeteneğe sahip olduğu halde aptalca bir yaşam sonucunda kendini mahveden Nikola'yı da düşünüyordu. (Nikola bir orospu ile yaşıyordu, içiyordu, sonunda veremden öldü) Sahnede İvanov canına kıyar. Nikola ise otuz bir yaşında öldü. Aleksandr sağ kaldı, Suvorin'in yanında sıradan bir memur olarak çalıştı, işini yoluna koydu, ama hiçbir zaman mutluluk nedir bilmedi. Ahlâkça düşkünlüğü, çıkarlarına karşı hasisliği, her türlü başarısızlıkları, ekşi suratlılığı, hoşnutsuzluğu, belki vakitsiz bir ölümden de daha acıydı... İvanov'u dinleyenlerin çoğu onda kendilerini buluyorlardı. (Unutmayalım ki baş kişisini Rusya'da en yaygın bir soyadı ile anarken - Fransa'da Durand gibi - Çehov genel bir karakteri belirlemek istiyordu.)

Doğallıkla halkın sert tepkisiyle karşılaştı. Bu bir başarısızlıktan fazla - ya da eksik - bir şeydi. Bu, bir skandaldı. Çehov ailesi alt katta bir locada ürpertiler içinde bekleyiyordu. Yazarsa, kulislerde «mahpus hücrelerine benzeyen» bir yerde saklanıyordu. Oyuncular kötüydü, ancak dört kez prova etmişlerdi oyunu. Anton'un kızkardeşi baygınlık geçiriyordu. Çehov «Ben sakindim» diye yazıyor. Bu soğukkanlılık, bir tren kazasında yaralanmayan, çevresinde olup bitenleri izlemeyi sürdüren ve durmadan oraya buraya koşan bir insaninkine benziyordu. Heyecan içindeki oyuncular inik perdenin ardında haç çıkarıp boyalı dudaklarında gereksiz yüreklendirme sözleri ediyor ve bir takım dualar mırıldanıyorlardı.

İlk üç perde iyi karşılanmıştı. Ama sonrası? Suflör bile 32 yıllık tiyatro yaşamında buna benzer bir şey görmemişti. «Bağırıyor, çığlıklar atıyor, ellerini birbirine vuruyor, ıslık çalıyorlardı. Büfenin önünde az kaldı döğüşeceklerdi. Galerinin son sıralarında yüksek okul öğrencilerini birisini aşağı atmaya kalkıştılar, polis ikisini dışarı çıkardı.» (Aleksandr'a mektup, 24 Kasım 87)

Bu son olay yazarı biraz yatıştırdı, ama oyunun başarısı için umduğu hayalleri de ertesi gün çıkan gazeteler yalanladı : «Bay Çehov'dan hiç bir zaman büyük şeyler beklenmemiştir, fakat üniversite öğrenimi yapmış genç bir adamın bu kadar küstahca, utanmazca bir şeyi halkın karşısına çıkarma cüreti göstereceği umulmamıştır.», «Ne kadar ahlâk dışı bir oyundu. Halk öylesine umursamaz ve yumuşaktı ki bu saçmaları sessiz sessiz dinledi!»

Ötedenberi eleştiriciler Çehov'a çok sert davranmışlardı. Mesleğinin daha başlangıcında, onun bir gün sarhoş olarak bir kapının dibinde öleceği kehânetinde bulunmuşlardı, bu da onu çok üzmüştü. 'İvanov' için söylenenler ise tadsız şeylerdi, ama önceki saldırılar kadar onu etkilemiyordu. Hem onun işi öyküler yazmaktı, tiyatro ile bir ilgisi yoktu.

Hepsi de iyi karşılanan öyküler birbirini izledi, **Ateşler, Yıldönümü, Kriz** vb. 1888'de ona bir yazın ödülü de verildi. Puşkin Ödülünün yarısı... Çağının yazın dünyasında önemli bir yer kaplamaya başlıyordu. Öyküleri, gençliğinde yazdıklarından daha ağırbaşlı bir havadaydı. Bütün dostları onu kutluyordu. Sonunda en sonunda yazarın rolünün, görevinin önemini, trajik bir yazgıya sahip Rusya gibi bir ülkede yaratılan her yapıtın büyük bir sonuca ulaştığını anlıyordu. Tolstoy'un etkisinde miydi? Daha iyi ya! Yapıtlarında gülümsemeye hiç yer vermiyor muydu? Bu da çok iyiydi. Yazında başarı kazanmak açısından ağlamak gülmekten üstündü. Ama Çehov'da olağanüstü bir iç özgürlüğü vardı; kaçıcı, ince, çelişkili, yaşayan bir şey, kimsenin buyruğu altına girmeyen bir şey. Bunu kendi de biliyordu : «Öyle sanıyorum ki çok neşeli ya da çok acılı yüzümle insanları hep yanıltıyorum.»

Ona buna iltifatlar yağıdırıyor, dostları için çırpınıyor, ama içinden hepsini şeytana yolluyordu; açık yürek-

li, dürüsttü, herkesten gizlediği, uzun zamanını verdiği, tutkuyla yazdığı, tek satırını bile kimseye okumadığı romanını yok eden, bu utangaç, alçak gönüllü bütün Rusya'nın ciddi bir kişi olmasını istediği Çehov, herkese kulak veriyor, susuyor, öte yandan bir vödvil yazıyordu : 'Ayı'. («Bir vödvil yazdığımı bir bilseler ne öfkelenirler.»)

İvanov, büyük gürültülerle tepetaklak olurken; 'Ayı', aynı Korş tiyatrosunda büyük başarı kazanıyordu. Parasal açıdan başarı öyle büyüktü ki Çehov birkaç ay, hemen hemen bir yıl hiç para sıkıntısı çekmeden dinlenebildi.

— XX —

Çok geçmeden **İvanov**'u Petersburg'da sahneye koymak istediler; açıklanması olanaksız bir değişimle, bir yıl önce bozguna uğrayan oyun bu kez büyük ilgiyle karşılandı.

17 Şubat 1889 : «Benim **İvanov** çok büyük ve şaşırtıcı bir başarı kazanıyor. Petersburg'da şimdi günün iki kahramanı var : Semigradski'nin çırılçıplak 'Phryné'si ile giyimli olan ben..»

Tiyatroda elde edilen başarıda sarhoş edici bir şey vardı. Çehov kulislerin havasını sevmeye başladı. Paskalya gecesini körkütük sarhoş oyuncularla birlikte geçirdi. Kendi de içti. Bir kaç gün sonra (5 Mart 1889) şaşkınlık veren bir olay olarak yaşamında ilk kez çingenelere gittiğini not ediyor. «Bu yabancı yaratıklar iyi şarkı söylüyorlar. Şarkıları şiddetli bir fırtına sırasında yüksek bir tepeden yuvarlanan bir trenin gürültüsüne benziyor.»

Yaz başında, eskiden olduğu gibi, bütün aile köye gitti. Çehov ailesinden pek az ayrılıyordu. Alnındaki şiş gibi, bir bagaj gibi onlara alışkın olduğunu söylüyordu. Bū-

tün bu kalabalığı beslemek için yazmak, yazmak gerekiyordu. Suvorin ise Aleksandr'a :

«Kardeşiniz niye bu kadar çok yazıyor? Bu zararlı bir şeydir» diye yazmaktaydı.

Uzun beyaz saçlı, bıyıklı ve kurşun rengi sakallı ihtiyar Grigoroviç masum ve neşeli yaşlı bir çocuk haliyle ellerini havaya kaldırarak (yaşlı aydınlara bu çocuksu görünüş çok yakışır) «Bu kadar çok yazmayı ona yasak edin. Para kazanmak için mi? Vaktiyle bizler para kazanmak için yazmıyorduk» diyordu.

Sevimli Grigoroviç! Çehov onu seviyordu, ama eskisi kadar saymıyordu. Gülümseyerek «Annenin ve babanın yemek yemeleri gerek» diyordu yalnız. Ailesini çaresizlikle ardı sıra sürüklüyordu. Üç yaz boyu Çehov'lar Babkino'da yaşamışlardı. Şimdi de mevsimi yüz rubleden Ukrayna'da küçük bir ev kiralamışlardı. Bu ev geniş ve derin bir ırmağın içindeydi. Bayram günleri Ukrayna köylüleri ırmaktan kayıklarla, keman çalarak geçiyorlardı. Mal sahipleri büyük evde oturuyorlardı. Yaşlı bir kadın olan ana sevimli ve bilgiliydi. Schopenhauer'i okuyordu, Çehov'a hayrandı. Kör olan büyük kızı beynindeki bir tümörden acı çekiyor, ölümün yakın ve kaçınılmaz olduğunu biliyordu.

Çehov :

— Ben hekimim, ölümü yakın insanlara alışkınım. Ölümüne yaklaşmış insanların karşımda gülüp ağlamaları bana hep garip gelirdi, ama şimdi taraçada kör kızın gülüp eğlendiğini, ya da kitabımı dinlemesini gördükçe, bana garip gelen şey bu kadının öleceği değil, kendi ölümümü-zü görmezden gelip sanki hiç ölmeyecekmişiz gibi kitaplar yazmamız.

İkinci-kız utangaçtı, yumuşak ve sessizdi. İki kız da Tıp öğrenimi görmüştü. Daha çok genç, güçlü, yanık de-

rili ve hep gülümseyen bir kız olan üçüncü kızkardeş toprakları üstünde bir okul kurmuş, Ukrayna'lı küçük köylülere Kirilov'un şiirlerini öğretiyordu. Bundan başka iki erkek çocuk vardı, bir tanesi yetenekli bir piyanistti.

XIX. Yüzyılda Rusyadaki toprak soyluluğu çoğu kez zekâsı ve geleneği olağanüstü, yüksek ve temiz, bilgili, çıkarıcılıktan uzak kişiler yaratabiliyordu. Bunlar da ancak sert ve saf bir iklimde rahat ediyorlardı. Dağlı ancak büyük yüksekliklerde huzur duyar. Müzik, okuma, derin ve özlü konuşmalar, aşk ülküleri, yaşamları bu kadardı. Doğayı, sanatı seviyorlardı, konukseverdiler, hoş, basit iyiniyetle doluydular. Çevrelerinde yoksulluk, kötülük ve ahlâksızlık aşırı ölçüye varmaktaydı, bundan acı duyorlardı, dış dünyanın bir parçasını bile değiştirecek güçleri yoktu. İç çekerek, tatlı bir uyuşukluk ve soylu bir boyun eğişle, küçük, alçak gönüllü çabalarla - bir okul ya da bakımevi yaptırarak, yoksul çocuklara el uzatarak - güzel zamanları bekliyorlardı. Hayranlık veren iyiniyetlerle dopdolu, yoksullaşan topraklarında büyük bir onurla ömür süren bu insanların yaşamında Çehov'un hoşlandığı, o huzur, güçsüzlük ve tertemizlikti. Her şeyden çok içinde yaşadıkları dekoru seviyordu : geniş vahşi bahçeleri, o ıhlamur ağaçlı yolları, o gülcükleri, soylu ve sade görünümlü derebeylik köşklerini, hemen hemen çıplak beyaz odaları, akşamları açık pencereden duyulan keman ya da piyano seslerini, peronda güneş batarken sürdürülen konuşmaları seviyordu. Kent insanı Çehov için bunlar yeniydi, soylu olmayan bir insanı coşturucu bir şeydi. Çehov bu yüzden, Turgenyev kadar bu toprak soylularını anlatmasını bildi, yazdıklarının birçok sayfasında peygamberce bir anlatım vardır, çökmek üzere olan bir toplumdur, hepsi mahkûm kişilerdir. Ama onu en çok kendine bağlayan, doğaydı.

10 Mayıs 1888, Sumi, Harkov ilinde, Lintvarev köşkü;

«İrmağın otları arasında bir yerde, görünmesi güç, ne olduğu belirsiz bir kuş bağıyor, ona burada 'bugay' diyorlar. Ahıra kapatılmış inek, İsrail'in borusu gibi böğürüyor. Sivrisinekler kıpkızıl, çok kötü; bataklıktan ve gölden sıtma fişkırıyor...»

Ama :

«Gecenin sessizliği içinde duyulan müzik olağanüstüydü, derin taze saman kokusu... Maguin köşkü (Lintvarev'lerin uzak bir akrabaları), eskiydi, bir yıl önceki bir örümcek ağıyla kaplanmış gibi ölü ve yalnızdı. Ev çökme durumunda, kapıları kapanmıyor, döşeme aralıklarından erik ve kiraz ağaçlarının genç filizleri beliriyor. Yattığım odanın pencere kanatları arasında bir bülbül yuva kurmuş...»

Bu sıralarda Çehov'un yaşantısında dostluk kurduğu birçok kadın vardı. Bu sevgi dolu ve ağırbaşlı kadınlar onun hayranlarıydı ve hepsi de azçok bir ana sevgisi ile birlikte, ona aşk ve ilgi duyuyorlardı. Yazar olarak Çehov iç özgürlüğünü koruyorsa da, insan Çehov'a ne denebilirdi? Öyle gizli, içine kapanık, öyle utangaçtı ki, kadınlar onun yanında kendilerini hep hareket halinde ve engellerle dolu bir düzeyde hissediyorlardı. Çehov'un bütün kahramanları ya yarım severler, ya da sevmekten kaçınırlar. Çehov onlara benzer.

Ukrayna'da ilkyaz çok hoş geçti. Bu yıl boyunca dostlarına yazdığı mektuplar incelikler, şeytanlıklarla, hafif, çocukça bir sevinçle dolup taşar. Ağustos başında, Kırım'a, Suvorin'lerin yanına gitti, orada bir kaç gün kaldı. Karadeniz'de ve Hazer'de yolculuklara çıktı. Neşeliydi, mutluysa, kazandığı başarıdan çocukça bir sevinç duyuyordu.

1889 yılı başından itibaren, Nikola'nın hastalığı yüzünden üzüntülü geçti. Uzun zamandır Nikola'nın hasta-

lığı yakınlarını korkutuyordu. Çehov görünen gerçeğe karşı gözlerini kapayamazdı : kardeşi veremden ölmekteydi. Budalaca geçen bir yaşayışın bedelini ödüyordu : ateşsiz, damsız bir yerde yaşamak, delik papuçlarla karda koşuşmak, şaraba düşkünlük, zararlı ilişkiler. «Ressamın durumu kötü. Hava sıcak. Bol bol süt içiyor, ama ateş hep aynı, her gün biraz daha zayıflıyor. Öksürük hiç rahat vermiyor. Odasında uyuyor, ama yarım saat için dışarı çıkıyor, çoğunlukla uyuyor, uykusunda da sayıklıyor.» (4 Haziran 1889).

Ölüm yaşıyordu. Doktor Çehov kendinde de Nikola'nın hastalığının korkutucu belirtilerini buluyordu. 1886'da o da ikinci kez çok ağır bir kanama geçirmişti. «Her kış, güz ve ilkyaz, her rutubetli yaz günlerinde hep öksürüyorum. Yalnız kan gelince korkuyorum.» (Suvorin'e mektup, 14 Ekim 1888) Yine de kendine bakmaya, yaşamını değiştirmeye kalkışmıyordu. Nikola'nın ölümünü derin bir acımayla seyrediyordu. Kardeşini çok sevmişti, onda büyük bir yetenek görmüştü. En çok acıdığı da, bu yitip giden yetenektir.

Haziran ayında Aleksandr geldi. Çehov da birkaç gün dinlenebildi. Bir yıl önce gittiği, o kadar hoşuna giden Smaguin köşküne yeniden gitmeyi : bülbülün yuva kurduğu, vahşi kiraz dallarının döşemeden fırladığı odada bir kez daha yatmayı özlemişti. Ama şimdi her şey başkaydı. Yarı yolda yağmur başladı. Çehov'la arkadaşı Smaguin'lere, «gece vakti, soğuktan donmuş» olarak vardılar. «Soğuk yataklara yattık : buz gibi yağmurun gürültüsüyle uyuduk. Bütün ömrümce o çamurlu yolu, o kurşun rengi gökyüzünü, ağaçlardaki su damlalarını unutmayacağım. Sabahleyin bir köylü çocuk sıırıslıklam bir telgraf getirdi : Kolya Öldü.»

Hemen geri döndüler. Kentte durup saat ikiden gece

yediye kadar trenin gelmesini beklemek zorunda kaldılar. Ne yapacağını bilmeyen Çehov, soğuk, loş, ıssız sokaklarda serseriler gibi dolaştı. Parka girdi, bir duvara sığındı, bu tiyatronun duvarıydı, aktörlerin sesleri duyuluyordu, bir melodramdı prova ettikleri. Bir kaç hafta önce düşünde bir madalya aldığını görmüştü, Üçüncü Sınıf bir Stanislas nişanı. Annesi :

— Seni bir haç bekliyor Antoşa, demişti.

Aşağı tabakadan bütün kadınlar gibi iskambil kağıtlarına bakarak geleceği okumayı biliyor, dişleri yorumluyordu.

— Haç, bir acıdır.

Ertesi gün Çehov evine döndü. Cenaze onu biraz yatıştırdı. Her şey öylesine sessizdi! Zavallı Nikola'nın kardeşleri ve dostları tabutu köy mezarlığına kadar götürdüler : «Haç, tarlaların çok uzağından bile görülebiliyor. O (Nikola) orada artık huzur içinde yatıyor.»

— XXI —

Nikola'nın ölümünden sonra Çehov'da tek bir düşünce belirdi : ailesinden ve yaşlı anılardan kaçmak. Ama anılar onun peşini bırakmadı. Yazın çalışmalarında da karanlık ve acı endişelerden kendini kurtaramadı. Birkaç yıldan beri Tolstoy'un etkisi altındaydı. Yazar Tolstoy'un değil, karamsar, her şeyin sonunda ölümü gören, niçin var olduğunu içtenlikli bir umutsuzlukla anlamaya çabalayan, benliğini unutup, kendini mutsuz insanlığa adamayı öğreten kuramcı Tolstoy'un etkisindeydi. Bir dizi yapıtta, **İyi İnsanlar ve Yolda** (1886), **Dilenci** (1887), **Rastlantı** (1887), **Hergünkü Bir Öykü** (1889) de bu etki iyice belirgindi. Ama bu, Çehov'un sanatına çok zarar ver-

di. Yaşamında ilk ve son kez dünyayı kendisinin olmayan bir gözle seyretti. **Hergünkü Bir Öykü; İvan İliç'in Ölümü**'ne benzer. Ama Tolstoy'un amacına ulaştığı yerde Çehov hedefini yitirir. İvan İliç günün birinde ölümle karşı karşıya kalan bir insandır. Akıp gitmiş yılları seyreder, onların gereksizliğini, acı boşluğunu anlar. Aştan uzak, soylu düşünceler beslemeden, çirkin tutku ve şiddetli isteklerden uzak yaşadığını sanmış, ama yaşamamıştır. İvan İliç'in öyküsünü insanlığın haline korku duymadan okumak olanaksızdır. Çehov ise, Tolstoy'dan daha öteye geçmek istedi. Kahramanı, ünlü, herkesin hayran olduğu bir profesördür. Yaşlılık, hastalık gelir, ölüm yanıbaşındadır. Kutsal bildiği her şey can sıkıcı, iğrenç ve yanlış görünür. Önceleri, öylesine sevdiği karısı, kızı onda ancak tiksinti ve soğukluk uyandırır; evlatlığı Katya adlı kızı hepsinden üstün tutar. Bu yalnız babaca bir sevgi değildir, kesinlikle bir aşk da değildir. Bu genç kızı mutlu kılmak, yaşamına yardım etmek, ona gerçeği öğretmek ister; ama bunu da beceremez. Amaçsız, Tanrısız, gerçek bir var olma isteği duymadan yaşamıştır, insanoğullarının en işe yaramazıdır. Ne yazık ki bütün bunlar bizi hiç mi hiç etkilemiyor; Tolstoy yaşamayı, gövdeyi, aşkı öylesine ateşli biçimde seviyordu ki lânetlemek isterken bile onu kutuyordu. **İvan İliç**'e ise, yaşamak adı verilen bu biricik olağanüstü serüveni ziyan ettiği için acınır ancak!.. Oysa yaşlı profesörse hep soyut bir dünyada yaşamış gibidir : bu, bir insan değil, ruhsuz bir makinedir. Ölecek mi? Bize ne! Kısacası, ölmeyi haketmiştir. İvan İliç bizi korkutur, bizi üzer, bize benzer. Profesör ise bize yabancı biridir.

Evet, Çehov bir kaç yıl süreyle Tolstoy'a öykünmekle hiçbir şey kazanmadı. Bu iki yazar kadar birbirinden farklı iki kişilik düşünmek olanaksızdır. Tolstoy, tutkuyula, yüce direnişlerle yoğrulmuştur. Çehov ise kuşkucu-

dur, her şeyden uzaktır. Biri alev gibi yakar, öbürü dış dünyayı soğuk ve tatlı bir ışıkla aydınlatır.

Büyük toprak ağası Tolstoy yoksul sınıfı yüceltir, örnek gösterirdi. Oysa, aşağı tabakadan yetişmiş Çehov onlara karşı aynı anlayışlı sevgiyi gösteremiyordu. Tolstoy, inceliği, lüksü, bilimi, sanatı horgörüyordu. Çehov ise bütün bunları seviyordu. Sağlam bünyeli, tutkulu bir gövdeye sahip Tolstoy, vazgeçmesi güç olan kadından ve şehvetli aşktan tiksiniyordu. Narin, hasta Çehov ise, günahın önemini anlamıyordu, çünkü günah derin tabiatına hiç girmemişti. Ama aralarındaki en doldurulmaz uçurum, kuşkusuz Tolstoy'un dini bütün bir insan oluşu, Çehov' unsa olmaması idi. Birinin işkence edilen bir inancı vardı, ötekinin durgun bir inanmazlığı... Tolstoy umutsuzluğu öğretiyordu, Çehov ise iyimser olmayı düşlüyordu. Ama birkaç yıl önce büyük usta için şu sözleri söylerken çok haklıydı :

— Onun mutsuzluğuna, mutsuz olabileceğine inanmıyorum.

Tolstoy, Çehov'un bilmediği bir mutluluk tanıdı: onun asla elde edemediği huzur. Çehov bu yeryüzü üstünde bulunmayan bir şey aradı, kendini tamamen sevince ya da acıya kaptırmaktan korktu. Tolstoy ise bambaşkaydı; güçlü bünyesi, demir gibi mizacı acıyı on kat artırıyordu; zevk almayı da öyle... İnsan Tolstoy'un sevdiklerini yazar Tolstoy başkalarına vermiyordu : kişinin ne toprağa, ne mala mülke, ne özgürlüğe, ne de kendini bulması için insanca bir sevgiye gereksinimi vardı; o, her şeyden önce hiçbir şey arzu etmemeyi öğretiyordu. Yaşlanan, hastalıklı, bu dünyada pek az şeye sahip olan Çehov ise önce utanarak, sonra da öfkeyle bu görüşü reddediyordu :

«Hiçbir şeye gereksinme duymayan kişi, ancak ölü

bir kişidir. Yaşayana, her şey, yeryüzündeki her şey gereklidir. Tanrı insanı, canlı olması, sevinci, sıkıntıyı, felâketi tanuması için yarattı... Hiçbir şey istemezsen, bir canlı değilsin sen. Bir taşsın yalnızca.» (Gurbette)

Buna rağmen 1899'da yorgun, sinirleri bozulmuş, endişe ve düş kırıklığı içinde Çehov, hâlâ Tolstoy kuramından kendini kurtaramamıştı. Bu dönemde yazdıkları, öyküleri arasında en güçsüzleri, en az inandırıcı olanlarıdır.

— XXII —

Kardeşi Nikola'nın ölümünü izleyen yaz, Çehov, Sahalin adasına gitti. Çevresindekiler onun bu yorucu; garip yolculuğa niçin çıktığını anlayamıyorlardı. O günlerde Sibirya'ya demiryolu yoktu. Bir araba tutmak, atlar kiralamak, insanların az olduğu, sert iklimli toprakları geçmek, soğuğa, en basit konforların yokluğuna, yorgunluğa katlanmak; bütün bunlar, Sahalin'e, o uğursuz adaya, o sürgün yerine, yeryüzünün en nasipsiz toprağına ulaşmak için mi?

Çehov yolculuğunun nedenini soranlara :

— Altı ay boyunca, burdaki yaşantımdan daha değişik biçimde yaşamak istiyorum, diye yanıt veriyordu.

Sahalin'de iki ay kaldı, sonra Nagazaki, Şanghai, Manilla, Singapur, Kolombo, Portsait ve İstanbul yoluyla Avrupa'ya geçmeyi hesaplıyordu. Taganrog'da doğan, on yıl boyunca tatillerini ailesiyle Ukrayna'da ya da Moskova yakınlarında geçirmekle yetinen bir insanın zekâsı ve hayalleri üstünde, bütün bu adların ne denli çekici olduğunu düşünmek, hiç de zor değildir. Ailesinden kaçıp kurtulmak onu hiç de üzmemişti. Hep yolculuğu ve dönüşte yazacağı kitabı düşünüyordu. Herkes Rus Ceza sis-

temini eleştirmekteydi, fakat bu sistemi incelemek, yanlışlarını aramak, yeni çareler önermek zahmetini kimse göstermiyordu. Sibirya, bir gerçektir, Rus gerçeklerinin en acı olanı. Çehov : «Türkler nasıl Mekke'ye gidiyorlarsa, biz de Sibirya'ya gitmeliyiz» diyordu. Milyonlarca Rus orada acı çekiyor, ölüyordu. Yazar için bu 'gözyaşı denizine, bu dayanılmaz acılar toprağına' gözleri kapatmak, sırtı çevirmek olanaksız bir şeydi. Geri döndüğünde büyük bir soğukkanlılık ve güvenle gördüklerini anlatacak ve belki de yazdıklarıyla bu insanlık dışı yönetimde bazı olumlu değişiklikler yapılmasında etkili olacaktı. Hem o, öteden beri değişikliği sevmiş, yeni ve güçlü izlenimlerden hoşlanmıştı. Kuşkusuz ömrünün pek uzun olmaya-
cağını daha o günden duyumsuyordu. Hiç değilse yaşan-
tısı izlenim ve düşünce zengin olmalıydı. 1890 yazında bu yolculuğa çıktı.

«Tam bir Mısır felâketi» diye yazıyor. Yollar su altında yitip gidiyordu. Sık sık arabadan inip, her an batmak tehlikesiyle karşılaşan kayıklara biniliyordu. «Günler boyunca ırmak kıyısında, yağmur ve soğuk rüzgar altında oturup beklemek, beklemek gerek.» İrmakta «buz tabakaları yüzüyor. Su bulanık. Garip, sanki dipte bir yerde birileri tabutları çiviliyormuşçasına gürültüyle akıyor ırmak.»

Bu ırmaklar Çehov'u karabasanlara sürüklüyordu.

Tomsk'tan Krasnoyarsk'a kadar kar yoktu, ama terklerleklerin gömüldüğü, dingillerin kırıldığı, atların kayarak düştüğü, Kuzeyin o korkunç çamuru vardı. Gıda azdı, kötüydü : «Rus bir domuzdur, niçin et ve balık yemediği sorulursa bunu taşıt yokluğuyla açıklar, buna karşılık en uzak köylerde istediğiniz kadar votka bulunur... Et ve balık getirtmek, çok daha pahalı ve taşınması daha da güç olan votkadan daha zormuş gibi, «Hayır, içki içmek Baykal gölünde balık avlamaktan daha ilginç geli-

yor olmalı» (Mari Çehov'a mektup. 13 Haziran 1890. Baykal kıyısı)

Ne yatakta uyunabiliniyor, ne yıkanılabiliniyor ne de çamaşır değiştirilebiliniyordu.

Krasnoyarsk'tan sonra kış bitti. O zaman Çehov'un sıcaktan, susuzluktan, tozdan ve sivrisinekten çekmediği kalmadı. 'Tayga', sonsuz orman şaşırtıcıydı. Ormanın nerede başlayıp bittiğini bilen yoktu. Arasına Ren geyikleri koşulmuş taşıtlarıyla Laponlar ormandan geçip köylere ekmek almaya gelirlerdi. Keçiyolları görünüyor, fakat bu yolların nerelere gittiği bilinmiyordu. Belki gizli bir alkol tasfiyehanesine, belki de kaçak mahkûmların kampına! Yerlilerin 'deniz' saydıkları Baykal gölü öylesine geniş, peruze renginde parlaktı. İnsanı korkutan bir uçurumun dibinde dağlar ve kayalıklar görünüyordu. Gerisi «Sibiryaya iklimi, dış görünüş olarak, Rus ikliminden az farklıdır.» Her şey basitti, tekdüzeydi.

Çehov kazaya uğramadan bu kadar uzak yerlere varabildiği için çocukça bir sevinç ve gurur duyuyordu. Kendisi iyiydi, bütün bagajı arasında, yolcuların hemen her gün kaçak mahkûmların saldırısına uğradıkları söylenen bu topraklarda yalnızca bir çakı yitirmişti. Ama bu anlatılanlar bir masaldı. «Çok önceleri, eski zamanlarda olurdu bütün bunlar. Rövolver gereksiz bir nesne... Sanki bir sınavdan geçmiş gibiyim.» diye düşünüyordu kendi kendine...

Sonunda iç karartan Sahalin'i gördü. Hükümet adamları onu iyi karşıladılar. Tutukevlerini gezip görmesine, mahkûmlarla - doğallıkla siyasal olmayanlarıyla - konuşmasına izin verdiler. Bunlar kolaylıkla gerçekleşti.

Çehov adayı inceledi, sürgün yerlerine kadar girdi, zincirli mahkûmların toprak üstünde yattıkları o rutubetli duvarları, haşarat kaynaşan kulübeleri gördü. Eski

mahkûmların yoksulluk ve pislik içinde Rusya.dan getirttikleri karılarıyla yaşadıkları ve çocuklarının orospuluk etmekten başka geçim yolu bulamadıkları izbelere girdi. Ruslar, Tatarlar, Yahudiler, Polonyalıları, bütün dinler, bütün ırklar burda yanyanaydı. Birçok suçlu ve birçok suçsuz, aklını kaçırmışlar, içkiyle gözleri öfkeden döndüğü için hırsızlık yapanlar, cinayet işleyenler, şimdi hangi suçun cezasını çektiklerini bile anımsamayan sarhoşlar...

Sonunda Çehov gardiyanları tanımaya başlıyor. Bunlar ya bilgisiz ve kabasaba insanlardı, ya da sadist kişilerdi. İçlerinden çoğu iyiniyetliydi, ama başkalarına yardım etmek için ellerinden bir şey gelemezdi. Çehov, idamlarda, işkencelerde bulundu, çünkü en hafif suçlar, en hafif kabahatlar bile sopayla cezalandırılıyordu. Sibirya'da Sahalin adasında, otuz yıl geçmeden ürününü verecek olan çılgınlık, zulüm ve kin tohumları bol bol ekilmekteydi.

Dönüşte yazdığı yolculuk öyküsünde gördüğü bütün korkunç şeyleri soğukkanlı bir hekimin açıklığıyla konuşmak istediği, kendini coşkuya kaptırmamaya çalıştığı hissedilir. Düşüncelerini ölçülü, ihtiyatlı cümlelerle belirtmiştir. İşte adadaki çocuklardan söz eden yeri

«Çocuklar kayıtsız gözlerle zincire vurulmuş mahkûmları izliyorlar... Askerlik ve mahkûmculuk oynuyorlar. Sahalin çocukları serserilerden, sopadan söz ediyorlar... Celladın ne anlama geldiğini biliyorlar...»

Bir gün Çehov bir izbeye girdi, orada on yaşında bir çocukla karşılaştı. Konuşmaya başladılar :

«— Babanın adı? diye sordum.

— Bilmiyorum, diye yanıt verdi çocuk.

— Nasıl şey? Babanla birliktesin de onun adını bilmiyorsun. Çok ayıp.

- Gerçek babam değil.
- Gerçek babam değil de ne demek?
- Annemin dostu.
- Annen evli mi, dul mu?
- Dul. Buraya kocasının yüzünden geldi.
- Ne demek kocasının yüzünden geldi?
- Onu öldürdü de ondan.
- Sen babanı anımsar mısın?
- Anımsamam, ben piçim...»

Yaşlıları, kadınları, gebeleri bile sopayla dövüyorlardı. Cezalar ağırdı, ama zamanla alışılıyordu. Kimi aklını yitirirken ya da ölürken cezaların pişirdiği mahkûmların bir bölümü hiç de acı duymuyorlardı. Çehov bazı görüntülere tanık olduktan sonra üç gün uyuyamadı. Bu işkenceleri, partizanlık tutkusuna kendini kaptırmadan, tam bir soğukkanlılıkla dile getirirse okuyucuların hayalinde bu cellatları, sertçe suçlamaktan daha şiddetli tokatlayacağını umut ediyordu. Ama halk bu yazılanları okudu, azıcık ürperdi, sonra okuduğunu hemen unuttu.

Çehov yolculuğunun, yorgunluklarının, uykusuz gecelerinin, bütün bunların o mutsuz insanlara hiçbir yararı dokunmadığını anlamıştı. Bir yazarın, Tolstoy'un istediği biçimde 'hizmet vermesi' güçtü. Çehov bunu iyice anladı. Bundan sonra yalnızca tanıklıkla yetinecekti. Ötedenberi 'at hırsızlarından söz ederken at çalmanın kötü bir şey olduğunu söylemenin gereksizliği'ni düşünmüştü. Şimdi buna iyice inanıyordu. Sibiryaya gezisinde sağlığını az çok korumuştı, ama dönüşte üşüttü. Moskova'ya gelirken hastaydı : «Şimdi hep öksürüyorum, burnum akıyor ve geceleri ateşim var... Kendime baktırmam gerek.» (Şçeglov'a Mektup, 10 Aralık 1980, Moskova)

Ama hoşnuttu, en değerli özlemlerinden birini gerçekleştirmişti. Avrupa dışında, Rusya dışında bir yolcu-

luk yapmıştı. «Tanrıya şükrederim, bu yolculuğa kalkışacak gücü ve olanağı bana sağladı... Çok şey gördüm, çok şey hissettim, hepsi son derece ilgilendirici, benim için yeni şeyler...» Yine «Hoşnut ve doygun haldeyim,» diye yazıyor, «Kendimi bir sihire kaptırdım ki, artık hiçbir şey özlemiyorum, bana inme inse ya da bir dizanteriye tutulup öbür dünyayı boylasam hiç yakınmayacağım. Yaşadığımı söyleyebilirim. Cehennemdeydim (Sahalin) ve cennetteydim (Seylan adası).»

O hayran kaldığımız öykülerini bu geziye borçluyuz. En güzelleri hiç kuşkusuz **Sürgün**'de (tutsaklar, gece, su kıyısı) ve bir başyapıt olan **Gusiyev** (bir askerin denizde ölümü). Bu öykünün kökeninde belki de Çehov'un Su-
vorin'e bir mektubunda anlattığı anı vardır (Moskova, **9 Aralık 1890**). «Singapur yolunda iki cesedi denize attılar. Bir kumaşa dikili, suya takla atarak düşen ölüye bakınca ve dibe kadar nice fersah bulunduğu düşününce insana bir korku geliyor. Siz de orada ölüp denize atılacağınızı sanıyorsunuz.»

Japonya'da kolera salgını başlamıştı. Çehov oraya uğramadan, Hong - Kong, Singapur ve Hindistan yoluyla döndü.

«Singapur'u pek anımsamıyorum, neden bilmem orada dolaşırken beni bir hüznün basmıştı. Nerdeyse ağlıyordum. Sonra cennet gibi Seylan'a geldim. Bu cennette trenle yüz verst yol yaptım, palmiye ormanlarına, bronz renkli kadınlara doydum. Oğullarım olursa onlara gururla, 'Kerata, bir zamanlar benim karagözlü bir hintli kadınla ilişkim olmuştu. Hem de nerde? Bir hindistan cevizi ormanında, ay ışığında' diyeceğim. Dünya güzel. Bir tek kötü var : Biz.»

Nüktenin, hüznün, durgun bir umutsuzluğun karıştığı bu konuşma biçimi, bütün öykülerinde, mektuplarında, hiç

kuşkusuz ruhunda onun kendine vergi tonuydu : Çehov'un ta kendisi.

Uzun yolculukların zevkini tattıktan sonra yerinde çakılıp kalamazdı. Hasta olduğunu hissediyordu. Ama 1891 ilkyazında dostu ve yayıncısı Suvorin'le birlikte yurt dışına gitti. Viyana'yı, Venedik'i, Floransa'yı, Roma'yı, Napoli'yi, Nis'i, Paris'i gezdi. Daha önce Avrupa'da hiç bulunmamıştı. Önceleri her şey onu büyülüyordu, her şey hoşuna gidiyordu : «Altı yedi katlı Viyana evleri, bronz, porselen, deri olağanüstü eşyalarla dolu mağazalar... güzel, zarif kadınlar... Hayatımda Venedik kadar görkemli bir kent görmedim. İnsan alışkın değilse geceleri ölebilir... Gondollar... Tatlı, durgun bir hava ve yıldızlar... Yoksul ve horlanmış bir Rus, bu güzellikler, zenginlikler ve özgürlüklerle dolu dünyada kolayca aklını yitirebilir. Bir kilisede ayakta org sesini dinleyince insan katolik olmak ve buralarda sonsuza dek kalmak istiyor. Her yandan müzik ve görkemli şarkılar duyulunca kişi ağlamaklı oluyor.»

Ama ertesi gün yağmur yağdı, «güzel Venedik» güzelliğini yitirdi. Su «buradan kurtulmak ve güneşin olduğu yere gitmek isteğini veren» donuk bir sıkıntı üfürüyordu.

Roma'da ve Floransa'da müzeler onu sıkıyor ve yoruyor, özlemle Rusya'yı ve bir tabak bulgurlu 'Şçi'yi düşünüyordu. Monte Karlo'da Buvorin'in oğluyla şaşmaz 'çift artırma' icad edip bütün parasını kaybediyor. «Tanrım bu yaşam, bütün palmyeleri ve portakal çiçekleri ile nasıl da iğrenç ve aşağılık... Zenginliği ve lüksü seversim, ama bu rulet lüksünü, ben lüks bir WC'ye benze-tiyorum.»

Kısacası, «Roma, Harkov'a benziyor, Napoli ise pis bir yer.» (Mari Çehov'a Mektup, Napoli, Nisan 1891)

Paris'ten ise hoşlanıyor. Fransızlar 'mükemmel bir ulus', ama artık yorgundur, 'evine' dönmek istiyor. Bazı anlar bir kadını özlercesine bir dekor, bir peyzaj istiyor, ama çabucak yorulup, yeni baştan yeni şeyler, başka gök-ler aramaya başlıyordu. Üstünde şu sözlerin yazılı oldu-ğu küçük bir mücevher taşıyordu «Yalnız kişi için dünya bir çöldür.»

O, bu çölü her yönde geçti, kimi zaman Doğu'yu, ki-mi zaman İtalya'yı düşleyerek; Singapur ya da Venedik'teyken kan kustuğu Moskova'yı anımsayarak... Artık yaş-lanmaya başlıyordu.

— XXIII —

Çehov'u, yazarken zaman her zaman sıkıştırdı. Ya-zılar önceden belirlenmiş bir günde teslim edilecekti. Söz-lerini tutmakta çok özenliydi. Her şeye karşın bir öykü-yü belirli bir günde bitirmek zorunluluğu ağır bir şeydi.

«... Bu yüzden, diyordu, başlangıç umutlarla dolu, bir roman yazarmış gibi oluyorum, orta yer eziliyor, son ise bir havai fişek gibi...»

Yazarın tüm yaşamı Çehov'a göre düzenlenmişti. Zen-gin bir çocukluk ve ilkgençlik; her çeşit deneyimle ve olaylarla dolu bir yaşam; sonra gençlik, başarılarla başa-rısızlıkların birbirine karıştığı bir yazgının hızlı gelişme-si, bin bir çalışma, hastalık, yolculuklar, yaslar, en son-ra da aşk. Yaşamı uzun ve bereketli bir biçimde sürecekti, ama herşey Çehov'un sık sık işittiği şu cümleyi sanki birisi söylemişcesine çabuk geçti : «Yapıt şu tarihte hazır olmalıdır.» Sayfanın üstüne hemen şu sözlük yazılırdı son.

Rus eleştirmenleri Çehov'u överek sevindirmek istediklerinde öykülerini Maupassant'ninkilerle kıyas ederlerdi. Şimdi haksızca saygınlığını yitirmiş olmasına karşın Maupassant başarılı bir sanatçıdır, öyküleri kusursuz makinelere benzer. Çehov'un öyküleri ise canlı yaratıklardır, yaşam dolu varlıkların kusurları ve erdemleri, insanca eksiklikler ve yaşamın gizli ürperişiyle doludur.

Edmond Jaloux, pek yerinde olarak Maupassant'nın en iyi öykülerinin zorlanmış olay karakterleriyle bozulduğunu söyler; hep bir amaca, bir ereğe yönelir o öyküler... Son cümle okurun kafasına bir ok gibi saplanır. Çehov ise, bir müzik izlenimi bırakmak ister. Öyküleri majör ya da minör olarak, berrak ve çınlayan bir yansıma ile biter.

Maupassant, Merimée ve öteki yazarlar öykülerinde bir tek olguyu, bir tek olayı aydınlığa çıkarırlar. Kişilerin ve sahnelerin çokluğu romana özgüdür. Bu da mantığa uygundur, ama öbür sanat kuralları gibi görecedir. Bir öyküde yada romanda, bir kahramanı yada bir olayı ortaya çıkarırken öykü yoksullaştırılmış olur, gerçeğin karışıklığı, güzelliği, derinliği, bir insandan ötekine, bir varlıktan başka bir varlığa, bir sevinçten bir acıya giden sayısız bağlar vardır.

Çehov belirli sayfalar içinde insana vergi deneyimleri toplamaya çalışıyordu. Örneğin 'Arkadaşlar', hem anlamlı, hem acıklı bir aşk serüveninin öyküsüdür. Rastlantı sonucu bir köy otelinin kapısı önünde duraklamış olan bir satıcı, vaktiyle bir kadını nasıl sevdiğini ve bu aşkla nasıl cinayete sürüklendiğini anlatıyor. Satıcılar ve köylüler arasındaki konuşma sona eriyor. Bir daha görüşmeyeceklerdir, ama o adamın sözleri, o zamana kadar ruhlarının derinliğinde anlaşılmadan karanlıkta kalan tut-

kuyu, kin ve umutsuzluğu aydınlatacaktır. Satıcının aşkı bir tek kişiye vergi bir olay değildir, öbür aşklara ve se-rüvenlere bütününüyle bağlıdır, yeryüzünde her şey çevre-sindekileri etkiler.

‘**Görevde**’ ise, baştanbaşa bir kulübede canına kıymış birinin yanında geçirilen, dışarda fırtına inim inim inler-ken dostların yanında, sıcak ve rahat bir odada sona eren bir gecenin öykülenmesidir. Okur, iki kapı arasındadır sanki; kapılardan biri sevinç ve tasasızlık dünyasına açılır, öteki korkulu ve iğrenç bir dünyaya... Ne ayıplama vardır, ne de övgü. Hepsi o kadar! Gerçeğin ta kendisi..

İşte ‘**Öğrenci**’ öyküsü : genç bir adam bir ilkyaz ge-cesinde ateş başında ısınırken iki köylü kadına İsa’nın ölümünü anlatıyor, sonra ayrılıyorlar. Bu öykünün bıraktığı izlenim olağanüstü tatlı ve duru bir müzik sesidir. Öğrencinin, yoksul kadınların yaşantısı gözle görülebilir gibi geçmiş kuşakların söylentileri bir yankı duyulabilir. Uzun bir romandan daha çok anlamlı ve etki gücü olan üç sayfacık...

Çehov’un kalabalık arasında bir insanı seçmesinin ne-den o insandan söz etmek, onun yaşamındaki herhangi bir bunalımı anlatmak değildir. Çehov’un verdiği örneği eşsiz bir yetenekle izleyen biri Katherine Mansfield oldu. Kuşkusuz şunu Çehov’dan öğrenmişti : yaşamdaki gün-lerin en seçkin olanını değil de herhangi birini, sıradan bir günü seçmek...

İşte «**Vanka**» : köyündeki büyükbabasına mektup ya-zan küçük kunduracı çırağı. O gün, Vanka’nın ne da-ha çok mutlu, ne daha çok mutsuz olduğu bir gündür, bizi belki de bu yüzden daha çok etkiliyor. İşte hayran kal-dığımız bir öykü «**Toska**» (**Acı**). Bir arabacının oğlu öl-müştür. Bu ölüm konusunda kimseyle konuşamaz, sonun-da atı ile dertleşmeye başlar. Olay yok, en ufak bir olgu

yok, ama bütün bir korkunç yazgı var. Zaten gerçek - olağanüstü dönemler dışında - olayca epey yoksuldur. Okur bu ortalama yaşamlar, bu tekdüze ve parıltısız günler içinde kendisini bulur. Kişinin bunalımlı anlarında kendi içinde beliren varlık bir başkasıdır. Sessizlik ve can sıkıntısı ortamında ise kişi gerçekten kendisini bulur.

Ayrıca Çehov yarım sayfa içinde bize bir insanı anlatırken onun iç evrenini bize gösterebiliyor. Maupassant ve Merimée bir tutkuyu, bir karakterin görüntüsünü çizerler ve bununla yetinirler. «Süs»ün kahramanını anımsayalım. Bu, ufak tefek hoppa bir kadındır, o kadar. Şimdi de Falkone'yi alalım : onur duygusu güçlü bir Korsikalı. Daha çoğunu aramayalım, yoktur çünkü. Buna karşılık Çehov'un at hırsızlarının karmaşık, renkli ve derin bir iç yaşamları vardır '**Hırsızlar**'.

Basit, ilkel köylüleri ya da işsiz güçsüzleri bu anlatım biçimi çok başarılıdır. Mansfield de, Çehov gibi aydın bir kişiyi ele aldığı anda başarılı olamaz. Bizleri götürdüğü geri plan okuru pek şaşırtmıyor ve kendine çekmiyor. '**Her Gün Rastlanan Bir Öykü**', '**Düello**', '**Komşular**'ın kahramanları okumuş insanlar, bilgili kadınlardır. Ama çoğunlukla sözlerindeki derinlik aldatıcı bir görünüştür, istekleri, düşleri de düşseldir, gerçek değildir. Çehov'da, Tolstoy'un en yüksek noktasına kadar sahip olduğu o Tanrı vergisi bulunmuyordu : sıradan olanı olağanüstüde bulmak. Çehov, ortalamanın üstündeki insanları anlatırken utanır gibidir, Tolstoy'daki egemen serbestlik onda yoktur.

Çehov'un öyküleri hüznülüdür. Bazı kişileri «iki, üç yüz yıl sonra yaşam olağanüstü olacak» dedikleri için, hiç de karamsar olmadığını ileri sürerdi. Ama Çehov için de bir sıkıntı duymadan uzun zaman okuyamazsınız. Maupassant karamsardır. Natüralistler de yaşamı kapkara gö-

rürler, ama bunun Çehov'un dünyayı görüş biçimiyle karşılaştırsak, onun ne kadar çocukça kaldığı anlaşılır. Mau-
passant'nın kahramanları yoksul, yaşlı ve hasta oldukları için acı çekerler. Umutsuzluklarının nedeni hep dışıdır. Çehov'un acısının nedeni ise, yaşamın onun gözünde hiç bir anlamı olmayışıdır.

Onu seven ve «Yaşamın anlamı nedir?» diye soran bir kadına bezgince şu yanıtı verir :

«Yaşamın ne olduğunu mu soruyorsun? Bu tıpkı bir havuç nedir diye sormak gibidir. Bir havuç, bir havuçtur, hepsi bu.»

Yine «Üç kızkardeş»te Tuzenbah da :

«— Bir milyon yıl sonra da yaşam aynı kalacak, değişmeyecek. Yaşam değişmiyor, hep aynı biçimde kalıyor; bizi hiç ilgilendirmeyen ya da en az sizin hiçbir zaman bilemeyeceğiniz kendi özel yasalarına uyuyor. Kuşlar, örneğin leylekler uçuyorlar, hiç durmadan uçuyorlar, kafalarından küçük ya da büyük ne gibi düşünler geçerse geçsin, onlar nereye gittiklerini bilmeksizin uçmalarını sürdüreceklerdir. İçlerinde ne türlü felsefeciler türerse türerin onlar gene uçarlar, uçarlar. Bu felsefeciler ne gibi hikmetler söylerlerse söylesinler önemli olan onların uçmalarıdır.

Maşa - Ama ne de olsa bunun bir anlamı var?

Tuzenbah - Anlam... İşte kar yağıyor. Bunun anlamı ne?»

Zaman zaman, istemese de durgun bir bezginlik, yapıtlarının her satırından taşar ve onlara rahat, tatlı, anlayışlı bir hava verir.

Çehov, yapıtlarının kurgusu ve biçiminin en küçük ayrıntısıyla bile uğraşırdı. Olgunlaşmak, daha iyiyi yaratmak yolunda nasıl ağır bir çalışma izlediğini anlamak için ilk öyküleriyle son öykülerini yeniden okumak gere-

kir. Ne büyük fark! Yaşamının sonlarında 'o, yazmıyordu, çizmiyordu öykülerini'. Sanatı üzerinde derin derin düşünüyordu. Sanatına içgüdü kadar düşünce ve bilinç de giriyordu. Her şeyden önce sadeliği arıyordu : cümleler, olanak ölçüsünde kısa olmalı, her sözcük söylemek istediğini anlatmalıydı, geri kalan her şey gereksizdi... Betimlemedeki en iyi örneği, dediğine göre bir öğrencinin defterinde bulmuştu. Çocuk «deniz büyüktü» diye yazmıştı, yazar da bundan iyisinin yapılamayacağına inanmaktaydı. Sadelik, açıklık, büyük savlardan kaçınmak, işte her şeyden önemli olan. Açıklamak değil, sezdirmek. Öyküyü yavaş yavaş ve dümdüzce ilerletmek : «İçgüdümlerle bir öykünün bitişinin okurun kafasında bütün yapıtın yarattığı izlenimi bırakmalı diyorum.»

Bir yazarın karşılaşabileceği sorunların hepsi Çehov tarafından incelenmişti. Hızlı yazmak, acele etmek zorundaydı; yine de öyküleri incelik ve sabır başyapıtlarıydı. Maksim Gorki : «Bir gün Tolstoy, Çehov'un, sanırım 'Sevgili' adlı öyküsünden hayranlıkla söz etmişti. İffetli bir hanım tarafından işlenmiş bir dantela. Eski zamanda böyle çalışan dantelâcı kızlar vardı' demişti» diye yazıyor. Tolstoy, yaşlı gözlerle coşkuyla konuşuyordu. O gün Çehov'un ateşi yükselmişti. Yanaklarında kırmızı lekeler belirmişti, başı eğik oturmuştu, gözlüğünü siliyordu. Uzun uzun sustu, sonra içini çekerek, alçak sesle, sıkıla sıkıla : «Baskı yanlışları var» dedi.

Çehov'dan söz edilirken onun manevi varisi sayılan Katherine Mansfield'i anımsamak gerekir, o da yaşamının sonuna doğru, kişiliğini olgunlaştırıp, ruhça yücelince sanatını da yüceltip olgunlaştırdığına inanıyordu, Çehov böyle bir şey söylemedi, ama tüm yaşamı bu sözü doğrular. İnsan Çehov'un nitelikleri - alçakgönüllülüğü, sadeliği, kendini bir düzene sokabilmesi, insanları sevmesi, hastalığa ve türlü korkulara karşı dirençle dayanması,

ölümü ağırbaşlılıkla, çekinmeden beklemesi gibi sonu gelmeyen çabalar - yazar Çehov'un yapıtına yansımıştır. Yaşamın bir anlamı olmadığını söylemesine karşın, kendi yaşamına çok güzel, çok derin bir anlam vermeyi başarmıştır.

— XXV —

Çekov, yayımcısı Suvorin'le iyi dosttu. Garip bir insan olan Suvorin dönemin en nefret edilen bir kişisiydi. Hem tutucu, her fırsatçıydı. Yine de Suvorin bilinen yaygın kötü ününü aşan bir değere sahipti, bunu okurların eline geçmesi için yazmadığı, ama rastlantı sonucu ortaya çıkan '**Anılar**'ından anlıyabiliyoruz.

Aleksi Suvorin de, Çehov gibi, halktan çıkmış biriydi, bir toprak kölesinin torunuydu. Yaşama öğretmenlikle başladı. Rusya'nın iç taraflarında bir köyde coğrafya dersleri veriyordu, ayda 14 ruble 60 kopek alıyordu. Evliydi, bir çocuğu vardı. Gazeteci olmak istedi. Moskova'ya yakın olmak gerekiyordu. Başkente on verst uzaklıkta bir kulübe kiraladı. Karısı Moskova'ya gitmek zorunda kaldığında yolu yayan geçiyordu, eskimesin diye ayakkabılarını eline alıyor, toztoprak içinde yalınayak yürüyordu. Bir süre sonra Suvorin Petersburg'da talihini denemek istedi, yolculukta giymek için bir arkadaşının pardesüsünü ödünç aldı. Bir gazetenin yönetim yerinde kâtiplik buldu. Yüreklice çalıştı, hiç kuşkusuz mevki sahibi insanların isteklerine uymayı, havayı kollamayı beceriyordu, çok geçmeden Rusya'nın en büyük gündelik gazetesi '**Novoye Vremiya**'nın yöneticisi oldu, birçok yayınevi onundu, tren istasyonlarındaki gazete köşkleri elinde idi, bunlar da ona büyük kazanç sağlıyordu. Kıskananlar ona Şçed-

rin'in bir sözü olan «Efendimizin Emri» adını takmışlardı, çünkü her şeyde hükümetin görüşünü destekliyor, bu yüzden kendine yeni yeni çıkarlar sağlıyordu. Elimize geçen ve Sovyetler tarafından bastırılan günlüklerinde o zamanlar Rusya'yı yöneten insanlar ve olaylar konusunda gerçek düşünceleri ve acımasız yargıları görülmektedir. Çehov onun yazınsal beğenisini, zekâsını, sezgilerini takdir ediyordu, o da Çehov'a karşı büyük bir hayranlık besliyordu. Araları çok iyiydi. Çoğunlukla birlikte yolculuklara çıkıyorlardı. Kitaplar, balık avı, tiyatrolar, hatta mezarlıklar konularında aynı şeyleri düşünüyorlardı.

23 Mart 1896 :

«Bugün kutsal cumartesi. Çehov'la birlikte Grobbunvov'un mezarına gittim, haçın üstünde asılı duran feneri açtık, içindeki kandili çıkarıp yaktık. 'İsa dirildi İvan Feodoroviç' dedim.» (Suvorin'in Anıları)

Böylece, ölüyü ziyaret edip mezarlıktaki yollardan geçtiler. Suvorin mezarların Neva'nın yakınında olduğunu belirtti; kendisi de burada gömülecekti.

«Ruhum tabuttan çıkıp, toprağın altından nehre kadar gidecek, orada bir balığa rastlayıp, içine girerek onunla yüzecek.»

Çehov ufak soluk sakalını düşünceli düşünceli çekştirerek ciddi ciddi dinliyordu. Son yıllar içinde çok değişmişti, yaşlanmıştı. Vücudu zayıf ve güçsüzdü, kocaman elleri kupkuru ve ateşliydi. Burnunda sıkıştırılmış bir gözlük vardı, yorgun yüzünde çizgiler ortaya çıkmıştı. Kuprin «Bir köy hekimine ya da taşralı bir öğretmene benziyordu» diyor. İlk bakışta herhangi biri gibi görünüyordu «ama sonra, insan yüzlerinin en güzeli, en incesi, en esinle dolu olanı ortaya çıkıveriyordu.»

Çehov ve Suvorin birlikte taç giyme bayramını gördüler. Suvorin günlüğünde garip bir peygamber edasıyla «Taç giyme töreni günleri aydınlık ve yakıcı. Saltanat

süresi de yakıcı olacak. Ama ne yanacak, kim yanacak.» (Suvorin'in Anıları) diye yazar.

İkisinde de tiyatroya karşı büyük sevgi vardı. Suvorin boş zamanlarında oyunlar yazıyordu. Bazan tiyatro dünyasının onu boğduğunu söyleyerek yakınıyordu. Yine de :

«Kendimi bu dünyadan ayıramam. Onda beni çeken bir şey var» diye ekliyordu. Çehov ise oyuncularla ahbaplıkta, kulislerin tozlu havasında öteden beri eksikliğini duyduğu bir yaşamın ve sıcaklığın gıdasını buluyordu. Tiyatro iki dost için büyük bir avantajıydı.

Zaten ikisi de insanlardan uzak kalmayı seviyordu, Suvorin'inki umursamazca, Çehov'un ki ise yumuşak ve gerçekleri görmenin verdiği bir tutumla. Çehov, Doğu gezisinden dönüşünde çevresinde garip ve kötünietli bir hava bulmuştu. «Bana tıkabasa yemekler yediriyorlar, kötü övgüler okuyorlar, aynı zamanda biliyorum, beni param parça etmeye hazırlar. Neden? Bunu şeytan bilir. Kendimi silâhla vursam dostlarımın, hayranlarımın onda dokuzuna büyük zevk vermiş olacağım.»

Bu kötünietin birçok nedeni vardı : Çehov çok sevilmişti, onu sevmek pek çoklarını yoruyordu. Gencecik yaşında üne kavuştuğu için onu kıskanıyorlardı. Birçok eleştirmenler onu 'talihli genç bir yazıncı' olduğu halde kendini dahi sanmakla suçluyordu. Birçok insanın Suvorin'e karşı beslediği kin Çehov'a da bulaşıyordu. Bu dostluktan vazgeçmesi için her yandan onu sıkıştırıyorlardı, ama doğallıkla o, bu dostlukta direniyordu.

Okurlarının ve eleştirmenlerin (Çehov bunlara paslanmış insanlar derdi) gösterdiği soğukluk, haksızlık, yalnızlık, anlaşılmama duygusu, yazarı daha da olgunlaştırıyordu. Tolstoy'a bile karşı çıkabiliyordu. 1892 tarihli o herkesin hayran olduğu «**6 No.lu Koğuş**», Çehov'un Tolstoy etkisinden bütünüyle kurtulduğu dönüm yerini gös-

terir. Tolstoy'a yine büyük bir sanatçı olarak saygı duyuyordu, insan olarak seviyordu, 'büyük bir insan' diye tanımlamaktan vazgeçmiyordu. Ama duygularıyla ona karşı koyuyordu. Halkı överek yüceltmeyecekti.

«Benim içimde mujik kanı akıyor, mujiğin erdemleri beni hiç de şaşırtmıyor.»

O bir hekimdi, bu yüzden de bilimi ve gelişmeyi Tolstoy gibi horlayamazdı. Çehov'un gözünde buhardan yararlanmayı bilen insan, et yemeyen ya da iffetli yaşam sürenden daha çok insanlığın iyiliğine çalışırdı. Hele Tolstoy'un gözünde bütün kötülöklere çare sayılan ruhu olgunlaştırmak kuramı ile arası hiç de iyi değildi. Moskova'dan Sahalin'e kadar gezdiği Rusya, hayran olduğu Batı Avrupa, çevresinde ve kendi yaşamında gördüğü her şey, ona Rus yaşamının kötü olduğunu, bu yaşamı değiştirmek, gerekirse alt üst etmenin kaçınılmaz olduğunu anımsatıyordu. Ama bunun için bir çeşit Nirvanaya çıkmamak, ruhunun yararsız bir seyircisi olarak yok olmamak gerekiyordu.

«6 No.lu Koğuş»un konusunu biliyoruz. Pis, karanlık bir taşra hastanesinde, sarhoş ve kaba bir hastabakıcı her şeye egemendir. İşi olurluna bırakan hekim, hastalarına yeryüzünde her şeyin görece olduğunu, zengin bir yaşam sürenle açlıktan ölenin mutsuzlukta birbirine eşit olduğunu, hapishane içinde de bozkırdaki kadar özgür, hastane yatağında da bir saraydaki kadar mutlu olunabileceğine inandırmaya çalışır. Bunlar güzel, insanı avutan, oyalayan sözlerdir. Ama günün birinde hekim de hastalanır, onu delirmiş sayar ve hapsederler. Hastabakıcı tarafından dövölür, acılar çeker. O zaman yanılışı yüzünden başkalarının ne acılar çektiğini, iş işten geçtikten sonra anlar.

Bütün Rusya bu simgeyi kendine göre yorumladı. «6 No.lu Koğuş» parmaklıklı pencereleri ile İmparator-

luktü; acımasız hastabakıcıya bir ad vermek ise kolaydı; yürekliliğı, tutarlılığı olmayan hekim ise «intelligenza» yani aydınlar sınıfı... Çehov «6 No.lu Koğuş»u yazarken gerçekten bunları mı anlatmak istemişti? Tolstoy'un doktrinine karşı mı çıkıyordu, yoksa gerçekte rejimi mi eleştiriyordu? Ya da daha derinliğine bütün insanlığın durumunu mu? Yoksa belli bir anlam vermeden gerçek bir tablo çizmekle mi yetinmişti? Kesin bir şey söylenemezdi, ama halk ona vereceğı anlamı vermişti. Önemli olan da buydu. «6 No.lu Koğuş» Çehov'un Rusya'da tanınmasına çok yardım etti, bu yüzden Sovyetler Birliğı de onu kendine mal ediyor, yaşamış olsaydı Marxçı Partinin yanında yer alacağı savını ileri sürüyor. Ölümünden sonra gelen onun böyle şaşırtıcı sonuçları olur!

Bununla beraber o mutluluktan uzaktı, sevilmediğini, anlaşılmadığını seziyordu. Yaşamını gereksiz buluyordu. İçini çekerek, «Niçin yazmalı? Para için mi? Ne yapsam bir türlü ona sahip olamıyorum zaten.»

O zaman kendini köye atıyordu. Köy yaşamını hep sevmiştir. Bu «şiirli, bırakılmış ve acılı evleri» öykülerinde anlatıyor, o evlere yaşlı ve şehvetli bir yakınlık duyuyordu. Bir yaz o yarı yıkık bir evde bir kat kiralamıştı, hiç eşyası olmayan, yalnızca yatak yerine geçen bir divan ve bir masası bulunan sütunlarla dolu bir salonda yatmıştı. Fırtınasız havalarda bile yaşlı sobalardan inilti gelir, fırtınalı günlerde ise bütün ev titriyor, çatlayacak gibi oluyordu. Hele geceleri evin on büyük penceresi aynı anda şimşeklerle aydınlanınca insan korkuyordu.

Çehov gençliğinden beri bir eve sahip olmayı düşünmüştü. Kardeşine «Hiçbir zaman kendimize ait bir yerimiz olmadı, ne yazık» diyordu.

1892'den beri artık bir toprağı sahipti : Melikhovo'ya.

Tolstoy'a göre mal sahibi olmak bir kötülüktü. Ama Çehov için bu ne büyük bir mutluluktu! Hiç kira ödememek bile başdöndürücü bir şeydi. Çehov'lar taşındıkları zaman Melikhovo karla, buzla kaplıydı. Bomboş geniş bir arazinin göbeğine kurulan ev, 'Küçük Sibirya'nın ortasında tek başına bırakılmış gibiydi. Bütün aile düş kırıklığına uğramıştı. Kimse Anton'un mutluluğunu anlamıyordu, zaten yakınları uzun zamandan beri onu anlamaktan vazgeçmişlerdi. O ise herşeyden uzak bu evden, üç pence-reli sessiz çalışma odasından memnundu. Erkenden kalkıyor, yalnız kafası ile değil bedeniyle de çalışmaya koyuluyordu, kalın kar yığınlarını havuza atıyor, buzları kırıyordu. Bu avluyu bahçe haline sokacaktı; meyve ağaçları dikecek, güllerle süsleyecekti. İki mutsuz ağabeyi içgüdülerine kendilerini kaptırarak, çevrelerinde ne var ne yok hepsini bozup berbat etmişlerdi. Anton Pavloviç'i ise ters bir güç itmişti : güzelleştirmek, yapıcı olmak, yüceltmek. Başkasının düzensizliğinden acı çektiği için, kendisinin ve ailesinin yaşamında hemen hemen keşişlere verdiği sıkı bir disiplin sağlamıştı. Saat dörtte uyanıyordu. Bakımıyla yaşam ve biçim kazanmaya başlayan bahçede epey bir zaman geziniyordu. Uzun vücutlu, çarpık bacaklı, olağanüstü derecede zeki iki zagar köpeği, Bromür ve Kinin yanı sıra koşuşuyorlardı. Yemek öğleyin yeniyordu. Sonra uykuya yatılıyordu. Uykudan kalktığında da akşama kadar yazı odasına kapanıyordu.

Suvorin'e «kabak kafalı minik bir ihtiyar olup, güzel bir odada, küçük bir masanın başında yazmak yazmak isterdim» diyordu. «Yazının iyi olan yanı günler boyunca kalem elde oturulması, zamanın nasıl geçtiğinin farkına varılmaması, yine de yaşama benzer bir şeyin duyulma-

sıdır» diyordu. Akşam olunca, sessiz evde tek oydu uyumayan, bir de baba. Yaşlılık, konfor, gördüğü saygı, yaşlı adamı inceltmiş, ona bir tatlılık kazandırmıştı, o eski despot, yumruğu havaya kalkık, ağzından küfürler akan dükkâncıyı, şimdiki kişiliğinde bulmak olanaksızdı.

Çehov, özverili, saygılı bir evlâttı, baba da artık yerini biliyordu, ama aralarında garip bir kırgınlık sürmekteydi. Çehov, geçmiş, dayakları, o çetin çocukluğunu ne yapsa unutamazdı. Babaysa, uysal gibi görünüyorsa da için için öfkeliydi.

Çehov şöyle yazıyor : «Bugün yemekte Visarion (gençliklerinde kardeşleriyle birlikte uysallaşmış zalime bu adı takmışlardı) yine atıp tutuyordu, bilgisizlerin aydınlardan daha üstün olduklarını söylüyordu. Ben içeri girince sustu» (Aleksandr'a mektup, 11 Mart 1897)

Ailenin geri kalan bölümü Anton'a tapıyordu; büyük bir iyiniyetle yaşamını yine de çekilmez hale getiriyorlardı! Bir gün kardeşi Aleksandr Melikhovo'ya onu görmeye geldi, bir süre kaldıktan sonra döndü, bir küçük köy istasyonundan tren beklerken Çehov'a şu mektubu yazdı .

Lopassnia, 1893 Haziran

«Antoşa,

Melikhovo'dan Altrimantran'a (babanın başka bir takma adı) allahasmarladık diyemeden ayrıldım. Uyuyordu. Tanrı onu korusun! Salamura ve zeytinli düşler görsün. Annemiz bu biçimde ayrılmamla onu üzdüğümü söyledi. Kız kardeşimiz ben arabaya binerken hüzünlendi. Hepsi olağan şeyler. Ama olağan olmayan benim ruh halim. Bir korkak gibi kaçtığım için bana kızma. Sana çok acıyorum. Ben de senin gibi güçsüz biriyim, başkasının acısına duygusuz kalamam. Sana ve çekilmez yaşantına bakarak çok üzülüyorum. Hepsi senin iyiliğini istiyor, ama

bu daha beter anlaşmazlıklar yaratıyor. Bütün o anlaşmazlıkları, o karşılıklı sıkıntı veren halleri, o göz yaşını, gizli hıçkırıkları yatıştırmak için tek bir çare var; senin vereceğin karar, tek başına burdan çekip gitmen.

Annemiz seni hiç anlamıyor, hiçbir zaman da anlamayacak. Acılar içinde, nedeni de senin öfkeli ve hasta oluşun. Dün de babamız ormanda bana kimsenin kendisini dinlemediğini söyleyip durdu. Zeki bir insandır. Büyük baba bir Kâhyaydı, bir mahmuzlu... Sense iyi ve mükemmel bir insansın. Tanrı sanâ bir kıvılcım, bir yetenek vermiş. O kıvılcım sendeyken her yer evin sayılır. Ne olursa olsun canlı bir ruha sahip olmak zorundasın. Her şeyi bırak köyde yaşamak düşlerini, Melikhovo'ya olan sevgini, harcadığın çalışmaları. Melikhovo bu dünyada tek yer değil. Altrimantran'ın, ruhunu, farelerin bir mumu kemirmesi gibi yutmasının anlamı var mı? Zor bir şey değil onu yutmak...»

Çocukken, Anton Pavloviç'in özgürlüğünü, canlı ruhunu, hayalle, sessizlikle yumuşak ve alaycı bir boyun eğişle koruyabilmişti. Büyüdüğünde de hasta ve ünlü bir kişi olarak aynı çareler onu kurtarıyordu. Herşeyden çok onu avutan, doğaydı.

«İlk yazı görünce öbür dünyada bir cennetin var olması için şiddetli bir istek duyuyorum.» diye yazıyor Suvorin'e. (17 Mart 1892)

Günün birinde konuklardan biri gölde bir tek balık bile bulunmadığını farkederek şaşırıp kaldı. Ne var, o gölün kıyılarında Çehov huzura kavuşuyordu ya!.. İlk kez görenler onu sakın bir insan sayıyorlardı. Davranışları yumuşak ve hafif, konuşması yalın ve özlüydü, sesi boğuk, gülümsemesi bir çocuğunki gibiydi. (Bunin'in Anıları)

Hemen hemen bu sıralarda onunla tanışan Kuprin

«İyice geniş beyaz bir alnı vardı» diyor. «Yalnız son zamanlarda kaşlarının arasından, burnunun diplerine doğru iki dikey düşünce kırışıklığı belirmişti.»

Kuprin'in notları şöyle sürüyor : «Gözleri ilk bakışta sanıldığı gibi mavi değildi, karanlıktı, hemen hemen kapkaraydı. Başını biraz kaldırarak burnunun ucundaki gözlüğünün altından baktığında yüzü zaman zaman pek ciddi bir görünüş alıyordu.»

Sonra : «Hüzünlü gözlerinde bir gülümseme parılıyordu, şakaklarındaki bütün küçük çizgiler ürperiyordu, sesi derin, tatlı ve boğuktu». (**Maksim Gorki'nin Anıları**)

Her gün daha zayıflıyor, öksürüyor, yaşlanıyordu. Kendisi için «Suda boğulan bir insana benziyorum» diyorum, param da yok, akşamları hiçbir şey göremiyordu. Bozuk sağlığı hekimlik ödevlerini dirençle başarmasını engellemiyordu. Bu hasta hekim, hava iyi de olsa kötü de olsa geceleri yola çıkmaktan, kötü yollarda saatlerce arabayla gitmekten, pis kulübelerde, köylülerin başı ucunda beklemekten kaçınıyordu.

«Bu ülkenin tüm hekimleri arasında en mutsuzu benim; ne arabam ne atlarım bir işe yarıyor. Yolları bilmiyorum, param da yok, akşamları hiçbir şey göremiyorum, çok çabuk yorgun düşünüyorum, en önemlisi de yazı yazmam gerektiğimi aklımdan çıkaramıyorum, kolerayı başımdan atıp yazmaya koyulmak için büyük bir istek duyuyorum... Tam bir yalnızlık içindeyim». (**Suvorin'e Mektup, 7 Ağustos 1892**)

«Sıkılıyorum. Kendime sahip olamamak, yalnız diareli hastaları düşünmek, gece köpek ulumaları arasında kapının vurulmasıyla (beni hastaya çağırınlar) yerinden sıçramak, kötü atlar üstünde yolculuk etmek, yalnızca kolera üstüne kitaplar okumak, yalnızca kolerayı gözlemek, aynı zamanda hastalara ve kolera hastalığına kayıt-

sız kalmaya çalışmak.» diye üzüntüsünü belirtiyordu. (Suvorin'e Mektup, 16 Ağustos 1892)

Ama o bir hekimdi, görevinden bir an bile ayrılmayı düşünemezdi. Yazar olarak bu yoksul yaşamları görmek onun için bir çeşit gıdaydı. Gitgide zayıflıyor, kan tükürüyordu. «Ruhum yoruldu» diye yazıyor, kendi acıları ve başkalarının acıları yapıtını zenginleştiriyordu.

Melikhovo anılarıyla bir roman kadar uzun iki öykü yazdı: «Köylüler» ve «Çukur Yolda». Çehov'un mujikleri anlatış biçimi, o dönemin aydın tabakasını adamakıllı şaşırtacaktı. Gorki'nin acı bir alayla dediği gibi «insanlar, onun aynı zamanda iki ayrı iskemle üstüne oturarak kendini rahattan yoksun bırakmasını» bir türlü anlayamadılar.

Aydınlar, tanımak bile istemedikleri mujiği eskiden beri yüceltmişlerdi. Bir kulübede oturmak köylünün saçtığı iğrenç kokuyu içlerine çekmek, onunla söyleşmek, nasıl yaşadığını nasıl sevdiğini, karısına ve çocuklarına nasıl davrandığını öğrenmek... Böyle şeyler Rus aydınını hiç mi hiç ilgilendirmiyordu. Yalnız, bir papağan gibi Tolstoy'la Turgenyev'in öğrettiğini yineliyorlardı: «Mujik iyidir, o bir ermiştir.»

Bu, hiç de aydın tabakanın bilinçli bir inancı değildi, yalnızca siyasal bir tutumdur. Aydınlar, özgürlükten yana reformlar istiyorlar. Hükümet ise, özgürlük için halkın yeterli olgunluğa erişmediğini ileri sürerek bu reformlardan kaçınıyordu. Mujiğin yüksek bir ahlâk olgunluğuna sahip olağanüstü bir varlık olduğunu kanıtlamakla hükümeti kızdırıyorlar, hükümetin elinden en güçlü silahını alıyorlardı. Kentsoyluların başka bir amacı yoktu.

Ama Çehov, önce damarlarında mujik kanı dolaştığı için içgüdüsel olarak; ayrıca onları gidip gördüğü, onlara hekim olarak baktığı için mujikleri iyi tanıyordu. Aydınların yanıldığını görebiliyordu. Rus mujikleri er-

miş değildiler. İçlerinde yaratılıştan iyi olanları «**Çukur Yol**»daki Lina gibi boyuneğmişleri, «**Köylüler**»deki Olga gibi hep ezilecek kurbanlar vardı. Ama bütünüyle kaba, ne hayvanca, ne yoksul, ne vahşi bir yaşamdı. Uzun bir kölelik döneminin hayvanlaştığı, eş kıldığı, tanrısal bağın coşkulu ve etkili biçimde şimşek gibi görünüp kaybolduğu insan sayılan yaratıklar. Çehov, köylüleri işte böyle görüyordu.

Pis, karanlık, daracık evlerde yaşıyorlardı. «Ne kadar çok sinek var.» Soba bir yana eğilmiş, odundan yapılmış duvarlar çaprazlama yatmış, izbe o anda tepelerine çökecek gibi» (**Köylüler**), Mujik, hayvanları döverdi. (Kedinin kulakları duymuyor. - Niçin - İşte öyle, dövdük de) Çocukları, kadınları, savunmasız bütün yaratıkları sopadan geçirir. Korkunç bir yoksulluk vardır. Mujikin bütün yediği suya batırılmış kara ekmektir. Bayram günlerinde buna ringa balığı eklenirdi. Biricik tutkusu yoksulken içip içip sarhoş olmak, zenginken de daha daha zenginleşmeye çalışmak; o zaman da hiçbir şey karşısında gerilemez, çalar, gerekirse öldürür. Kadınlar baştan çıkarılmıştır, hepsi hasistir, acınası yaratıklardır; çocuklarından bu yana hepsi korku hastasıdır. Aksinia, aşırı öfkeye kapılıp görümcesinin oğlunu öldürür (**Çukur Yolda**), Mujikte acıma duygusu da yoktur. Dindarlık yalnızca görünüştedir. «Maria ve Fekla haç çıkarır ve her yıl oruç tayarlardı, ama bundan bir şey anlamazlardı. Çocuklara dualar öğretilmez, Tanrı'dan hiç söz edilmezdi... Yalnız büyük perhizde onlara fazla yemek yedirmezlerdi... Yine de kutsal yazılara taparlar, o yazıları saygıyla, sevgiyle benimserlerdi, ama ortada kitap falan yoktu, kimse okumak bilmiyordu. (**Köylüler**)

Yaşlı ana baba hastalandıklarında çocuklar onlara yeterince yaşamış olduklarını, ölme zamanının geldiğini söylüyorlardı. Mujik, kendini her şeyin dışında hissediyor-

du, kimse ona yardım etmiyor, bir öğüt bile vermiyordu. «Onlardan daha zengin, daha güçlü olanlar da yardımcı olmazlardı, çünkü onlar da kaba, ayyaş ve namussuzdular.» (Köylüler) Çehov : «Yoksulluk, Yoksulluk!» diye bağıyor. Bu yaratıklara gerekli olan özgürlük değil, rahat yaşama olanağıydı. Çar'ın iradesine bağlı bir özgürlüğü onlara vermek çok kolaydı, oysa köylüyü rahat bir yaşama kavuşturmak için zengin sınıfın ayrıcalıklarına dokunmak gerekiyordu, bunu da kimse istemiyordu.

Bu yüzden, Çehov'un köylülerden söz eden öyküleri okurlarca pek beğenilmeden okunmaktaydı.

— XXVII —

Çehov'un ressam bir dostu vardı. Levitan. 1892 ilkyazında bir gün birlikte ava gittiler. Levitan rastlantıyla bir kuş vurdu. Kuş ayaklarının yanına düştü. Çehov «Uzun bir gaga, büyük, kara gözler, çok güzel tüyler... Bize şaşkın şaşkın bakıyordu» diye yazıyor. Ne yapmalıydı? Levitan gözlerini kapamış, eksimiş bir yüz, titrek bir sesle söyleniyordu :

— Dostum şunun işini bitir...

Çehov :

— Yapamam, diye yanıtlıyor.

Önlerindeki kuş ona şaşkın şaşkın bakıp duruyordu. Sonunda Çehov onu öldürdü : «Güzel, sevgi dolu bir canlı daha eksildi ve iki ahmak eve dönüp sofraya geçti.» (18 Nisan 1892)

O yıl köy çok kalabalıktı. Müzik, günboyu yapılan gezintiler, ılık geceler, aşka tutulmuş genç kızlar, o ilkyaz atmosferi, o güzel bahçe, o mehtaplı geceler, güzel

kuşun ölümü... Bunların hepsi Çehov'un az zaman sonra yazdığı oyunda '**Martı**' da yer almıştır.

«O oyunu bütün tiyatro sanatı kurallarına aykırı biçimde **forte** yazdım, **pianissimo** bitirdim. O bir öyküden doğdu. Sonuçtan hoşnut değilim, hatta tam tersi... Yeni oyunumu okurken bir kez daha inanıyorum ki ben bir dram yazarı değilim. Perdeler çok kısa. Hepsi dört tane.»

'**Martı**'nın konusunu herkes bilir. Bir genç kız ünlü bir yazarı sever, oyuncu olmak özlemindedir. Düşünü sonunda gerçekleştirecektir, ama bu, kendisine düşkünlüğü, onu seven genç adama da ölümü getirecektir. Oyun duygulu, lirik, yarı aydınlık bir hava taşır, bir öykü gibi işlenmiştir. Okurken bile yeni, garip ve anlaşılması güçtü. Bir kaç yıl önce '**İvanov**'un kazandığı başarıyı anımsayan Çehov bu oyunu Petersburg'daki Aleksandra tiyatrosuna vermek istiyordu. Büyük ün kazanmış bir oyuncu olan Kommissarçevskaya, genç kız Nina rolünü üstlenecekti. Ama yeteri kadar prova yapılmadı, oyun dokuz günlük bir çalışmadan sonra sahneye kondu. İlk temsil tarihi olarak 17 Ekim 1896 saptanmıştı.

Çehov'un kendisi bile büyük bir başarı beklemiyordu, yapıtından hoşnut kalmamıştı. Yine de kendini sevdirmeyi, halkın saygısını kazanmayı bilen bu yazardı. Büyük başarı kazanmayacaktı, ama başarısızlık da söz konusu olmazdı. İkisinin ortası... Çehov, Suvorin'in locasında her zamanki sessiz, her şeyi sineye çekmeye hazır bir tavırla oturuyordu. Salonda büyük bir kalabalık vardı. Perde açıldı. İlk konuşmalarla birlikte Çehov çevresinde altı yıl önce, Sahalin adasından dönüşünde birçok kez duyduğu o kötü niyetli havayı hissetti. Mırıltılar duyuluyor, seyirciler esniyordu. Sahnede beyaz giysili Nina ünlü monologunu söylüyordu :

İnsanlar, aslanlar, kartallar ve keklikler, iri boynuzlu geyikler, kazlar, örümcekler, sessiz balıklar...»

Biri güldü. Sahnedeki oyunculardan biri konuşuyordu : «Kükürt kokuyor, bu da gerekli miydi?»

Yeniden bir kahkaha.

Seyircilerden biri yanındakine mırıldanarak :

— Şu Çehov'a, siz bir de dahi diyorsunuz.

— Ben mi? Yok canım hiçbir zaman demedim.

Tanınmış bir yazar etkilemek istercesine :

— Hiç yeteneği yok, hiç.

— Şaşırtmak, kimseye benzemeyen, özgün bir şey yapmak istemiş, ama ortaya koyduğu aptalca şeye bakın.

Bu arada oyun sürüp gitmekteydi. Dinlermiş gibi davranıyorlardı, sonra omuzlarını silkiyor, yeniden gülüyorlardı. Dostları, Çehov'u salonda arıyorlar, o ise locasından kişilerin acıyarak 'Nerede zavallı adam' diye birbirlerine sorduklarını duyuyordu.

Eleştirmenler ertesi gün yazacakları cümleleri hazırlıyorlardı : «Eşi görülmemiş bir skandal. Epey zamandan beri böyle başdöndüren bir yenilgi görmemiştik. Bu 'Martı' canavarlar galerisine yakışan garip bir nesne...» Daha ılımlı olanlar oyunun bütün tiyatro kurallarına aykırı biçimde yazılmış olduğunu sevinçle farkediyorlardı. Bu Çehov hiç bir zaman oyun yazmayı becerememişti ki!

— İvanov'u anımsıyor musunuz? Halkın ilk tepkisi yerindeymiş...

— Ah, halkın sezişi önemlidir.

Hem Çehov'un öyküleri de söylenildiği kadar iyi değildi! Hele hele şu 'Martı'...

Birisi duyulsun diye yüksek sesle «Öküze öykünmeye kalkan kurbağa» diye söylendi. Bir eleştirmeci ertesi günkü yazısı için bu sözleri not etti. (Bu eleştirmenin adı Selivanov'du,'Martı' konusunda verdiği yargı yüzünden adı ölümünden sonra Rusya'da epey zaman yaşadı; daha sonraki yıllarda 'Martı'nın her başarılı temsilinde Selivanov'un sözlerini birileri anımsatıyordu.)

Salon, Çehov'un kişisel düşmanlarıyla dolu gibiydi. Bütün onu kıskananlar; elinde olmadan gölgede bıraktıkları; Çehov'un bir öyküsü için yerlerini bırakmak zorunda kalanlar şimdi ölçlerini alıyorlardı. Bu kalabalığa, kurt gibi uluyanları, sanatta ve yazında her türlü yenilikten korkanları, budalaları, sahte dostları, yani büyük bir yığını katmak gerekiyordu.

Öfkelenen Suvorin, nasıl olsa başarı kazanılacağını umarak yazdığı makalesini düşünüyordu. Yeniden yazacaktı o yazıyı. Böylesine bir bozgunu kim umabilirdi? 'İvanov'un Moskova'daki ilk temsili bunun yanında büyük bir başarıydı. Hem, iyi düşünülürse seyirci büsbütün haksız da değildi. Oyun garipti. Okurken hoşlanmıştı, ama oyunda hiçbir hareket yoktu. Çehov kimsenin sözüne aldırmıyordu. Şimdi de tırnaklarını kemiriyordu. Ne tuhaf adam! Gereğinden çok onurluydu. Öğütlere kulak asmıyor ya da sabırsız bir tavırla karşı çıkıyordu. Bir süredir özgürlükçü düşüncelere eğilim duyduğu doğru muydu? Bunu ileri sürenler de vardı. Hepsi mümkündü.

Çehov, locanın loşluğunda Suvorin'in arkasına oturmuştu. Madam Suvorin, konuşmanın susmaktan daha iyi olacağını anlamış, hafif sesle bir şeyler söylemekteydi. Çehov'u avutmaya kalkmak boşunaydı. Gürültüyü, bağrışmaları, kahkahaları ve mavili sarılı tiyatro salonundaki ıslık seslerini duyuyordu. Provalarda gözyaşlarını tutamadan dinlenilmeyen Kommiserçevskaya bile bugün çok kötü oynuyormuş gibi geliyordu.

İkinci perde daha sessiz geçti. Ama üçüncüsünde halk korkunç bir çılgınlığa kendini kaptırdı. Çehov yavaşça locadan çıktı.

Oyun bitince Suvorin onu salonda aradıysa da bulamadı. Sabahın ikisinde Mari Çehov gözleri yaşlı bir halde Suvorin'lere gitti. Anton'un eve dönmediğini, nerde olduğunu merak ettiğini söyledi. O sırada Çehov Peters-

burg'un soğuk ve nemli sokaklarında tek başına yürümek-
teydi. Güz gelmişti. Melikhova'ya kar yağıyordu. Köyden
ne diye ayrılmıştı? Yarından tezi yok oraya dönüp oda-
sına kapanacaktı. Yaşlandığı, yorulduğu, çok yazmış 'ma-
kinenin bu yüzden bozulmuş' olduğu düşüncesi onu ba-
şarısızlıktan daha çok etkiliyordu.

Sonra yavaş yavaş yatıştı. Evine döndü. Saat üçtü.
Soğuk bir banyo aldı, yattı. Meraklanan Suvorin odasına
girdiğinde hâlâ uyumaktaydı. Lambayı yakmak isteyince
bağırdı :

— Yalvarırım yakmayın. Kimseyi görmek istemiyo-
rum. Yalnız şunu söylemek isterim, bundan sonra bir da-
ha tiyatro yazarsam bana bir...

Melikhovo'ya doğru yola çıktı. 'Marti'nın ikinci tem-
sili başarılıydı, ama bir kez olan olmuştu, eleştirmenlerin
kötü niyetli yazılarını herkes okumuştı. Oyunu beş kez
oynadılar, Sen Petersburg'daki temsiller böylece sona
erdi.

Az zaman sonra Çehov bu oyunu kitap halinde ya-
yımlattı. Tolstoy okuduktan sonra şunları söyledi :

— Değersiz bir şey. İbsen'in dramlarına benziyor.

Çehov'a da şöyle söylüyordu : «Bilirsiniz Shakespe-
are'i sevmem, ama sizin tiyatronuz aziz Anton Pavloviç,
onunkinden de beter.

— XXVIII —

Çehov köyde hastalara bakıyor, köylülerle ilgileniyor,
okullar kuruyor, yolları yaptırıyordu. Ama Rusya'da ze-
ki bir insan ne denli büyük çalışma gösterse de, çevre-
sine ne denli yararlı olsa da, bundan hoşnutluk duyamaz-

dı. Ülke çok geniş, yoksulluk çok yaygındı. Bu, insanı umutsuzlandırıyordu. Öldürücü yaralarla kaplı bir gövdedeki bir bereyi yıkayıp pansuman etmek neye yarar? Bir kaç düzine insan kurtarılıyorsa da milyonlarcası ölüyordu. Koca imparatorluk içinde bir yol yapılmış, cahil halk için bir okul açılmış, neye yarardı? Siyasa her şeyi alt üst ediyordu. Her beş altı yılda bir koleranın öncüsü olarak Rusya'ya geri gelen açlık dönemlerinde hayır işleri için toplanan paraların kötü kullanıldığı dedikoduları yaygınlaştığından, zenginler bu işlere para vermekten kaçınıyorlardı. Kızılhaç'a verilen paraların bile bu örgüt tarafından iç edildiği söyleniyordu. Öte yandan hükümet de özel girişimleri engelliyordu. Çehov bir yardım komitesi kurmak için boş yere uğraştı. Bazılarının kötü niyetli davranışları, bazılarının güvensizlikle savaştı. Sonunda hükümet bütün özel çalışmaları yasakladı. Sahalin adasından dönüşteki gibi, Çehov yeniden öfke, hüznün ve yorgunluğa kendini kaptırdı. Üstelik hastalığı da kötülemişti.

1897 de bir kaç günlüğüne Moskova'ya gelmişti. Aylardan Marttı. Suvorin Anton Pavloviç'i yemeğe davet etti. Fakat lokantaya gelir gelmez fenalaştığını hissetti, kan tükürmeye başladı. Biraz buz istedi, bir kaç parçayı emmeye çalıştı, ama kan 'bir alev gibi kıpkızıl ve korkutucu olan kan' bir türlü dinmiyordu.

Dostları üzüntü içinde toplanmışlardı çevresine, «önemli bir şey değildir,» diyorlardı. Suvorin, boğaz hastalığıdır diyordu, oysa Çehov kanın doğru ciğerden geldiğini bilmiyordu. Nikola'nın ölümünü anımsıyordu. Hep duyageldiği, ama görmekten kaçındığı gerçek, yeniden belirliyordu. «zalim, korkunç insan ölümden sonra yok oluyorsa, yaşam diye bir şey yoktur. Sonunu bilemeyeceğim bir yeryüzü yaşamının fırtınalarına, acılarına kendimi kaptıracağım düşüncesi beni avutmuyor... Yok olmak müthiş bir şey... Seni mezarlığa götürecekler, sonra ev-

lerine dönüp çaylarını içecekler... Bunu düşünmek bile iğrenç...» Kan tükürmesinin sonu gelmiyordu. Eve dönünce kendini daha iyi hissetti, ama birkaç gün sonra kan yeniden gelmeye başladı. Çehov'u Moskova kliniklerinden birine götürmek zorunda kaldılar. Ateş düşüp, kanama kesilince her zamanki gibi şaka yapmaya çalışıyor, ama hekimler onu susturuyorlardı. Konuşmadan, eller başının altında çapraz durumda, sapsarı, uzanmış yatıyordu. Çiçekler getiriyorlar, yeni yazarlar çalışmalarını gösterip düşüncelerini öğrenmek istiyorlardı. Mademki hastaydı, yazı yazamazdı, fırsattan olabildiğince yararlanmak gerekliydi.

Hiçbir şeyden yakınmıyordu. Hiçbir zaman, ne şimdi ne daha sonra, dikkatleri üstüne çekmeyi, kendine acındırmayı istemedi. Nasıl olduğu sorulunca 'Fena değil' diye yanıtlıyor, konuşmayı hemen değiştiriyordu. Hastahane-de canı sıkılıyor muydu?

— Yok canım, hem ben hemen hemen alıştım, diyor-du.

Vakit geçirmek için ona haberler getiriyorlardı. İlk-yaz gelmişti, buzlar kırılmaya başlamıştı.

Suvorin'e :

— Veremli bir köylüyü iyileştirmeye çalışırken o si-ze şöyle der : «Hiçbir şey beni sağlığıma kavuşturamaz, ilkyaz sularıyla birlikte çekip gideceğim.»

Ama ilkyaz geçti; o iyileştiğini sandı. Hekimler bir hava değişimi yapmasını öğütüyorlardı. Biaritz'e gitti, orada da havalar bozunca Nis'e... Yabancı dilleri bilme-mesi sıkıntı veriyordu, yine de bu yolculuk onu mutlu kıl-dı. «Dış ülkelerde Almanca ya da Fransızca konuşunca tramvay biletçileri benimle eğleniyorlar, Paris'te bir gar-dan ötekine gitmek körebe oyununa benziyor.» Önceleri Fransa'dan hoşlandı. Bütün kışı Nis'te geçirdi. Bu hasta,

yorgun, hüzünlü adam, verdiği küçük ve geçici sevinçleri için sevmek gerektiğinden yaşamı seviyordu. Güzel hava, Nis'in 'etkileyici' okşayıcı denizi, yeni yüzler, yabancı bir ülkenin adetleri, («Nezakat, terbiye nedir anlamak için burada yaşamak gerek. Oda hizmetçisi bile, sahnedeki düşüş gibi gülümsüyor, öte yandan işinin onu çok yorgun düşürdüğü de belli oluyor. Bir tren kompartımanına girdiğinizde herkesi selâmlamak gerek. Dilencilere bile Mösyö, Madam diyeceksiniz.») Karnaval, Fransızca kitaplar, zevkle okuduğu Almanak'lara varıncaya kadar her şey, ilgisini çekiyordu. Dreyfus sorunu nedir anlamak istedi. Dreyfus karşıtı gerici Suvorin'e soğukluk duyması bu sırada başlar. Fransa'ya en büyük sevgiyi besliyor, bu ülkenin erdemlerini birçok Avrupalı'dan daha iyi anlayıp duyuyor gibiydi. «Avrupa kültürüne bir renk kazandıran, öteki ulusların önünde giden bu ulus, bizler adına ne çok acılara katlanıyor, bizler için ne büyük yükler taşıyor.»

Bütün bunlara karşın gurbetlerin en güzeline bile uzun zaman katlanamazdı. Rusya'yı özlüyordu. 1898 ekiminde babası öldü, köydeki ev satıldı, Çehov da bundan sonraki yaşamını geçirmek için Yalta'ya gitti.

— XXIX —

Çehov «Bir keşiş gibi yaşıyorum» diye takılıyordu. Gerçekte insanların en insan olanıydı, kadınların güzelliği - Tolstoy'da olduğu gibi - kin, skandal ve arzu gibi duygular uyandırmıyordu. Çok daha güzel ve basit biçimde bütün ölümlüler gibi aşktan ve kadınlardan hoşlanıyordu. Yine de bütün gençliği boyunca sağlam bir ilişkiden ateşten kaçır gibi sakındı. Kısa ve gelip geçici serüvenler, sevgi dolu dostluklar, arkadaşlıklar, işte onun duygusal

yaşamı böyleydi. Arada bir «Aşık olabilmeyi çok isterdim, gerçek bir aşk yaşamamak sıkıntı verici» diyordu. Kadınlar da ondan hoşlanıyorlardı. Nükteli konuşmasına, zayıflığına, ondaki hüznün çekiciliğine kendilerini kaptırıyorlardı, ama iş ileri gider gibi olunca, Çehov kendisinden bütün varlığının istendiğini duyumsayınca, işin içinden öyle kibarca sıyrılıyordu ki!.. Bu yüzden ona güvenmek olanaksızdı. Düş kırıklığına uğrayan sevgili, az ve ya çok üzülmüş de olsa, hemen bir yakın dost durumuna giriyordu.

Çehov hastalığını biliyordu, bir ailenin yükünü de sırtlamıştı, parası azdı, kırkına varmadan yaşlandığını, tükendiğini sanıyordu. Bir kadın sürekli biçimde onunla birlikte ne yapacaktı? Yarı alaylı yarı ciddi :

«Tabii ben de evlenmek isterim, diye yazıyordu. Ama, ay gibi sürekli ufkumda durmayacak bir kadın bulün. O Moskova'da otursun, ben köyde...»

Belki de çevresindeki kadınlar onu biraz korkutuyordu. Bu kadınlar aydındılar, ince ve bilgiliydiler, ama anlaşılamamak, yaşamdan ve kendinden hoşnut olmamak, bir şeyler arzulamak, bir şeyler beklemek, iç çekmek, hüznülenmek bu dönemin modasıydı. Kuşkusuz içtendiler, ama bu ruh hali çoğu için bir çeşit pozdu, Çehov böylelerini ciddiye almıyordu. Ne zaman bir kadın 'Çehov'vari' konuşmaya, Martı rolünü gerçek yaşamda oynamaya yeltense yazar susup kalıyor, alaycılığa başlıyor, garip bir soğukluğa bürünüyordu.

Kadınlar, erkeklerin arzularının ne kadar yalın olduğunu anlamazlar (ya da anladıklarında geç kalmışlardır, gençliklerini yitirmişlerdir). Çehov, onlardan güzel, sevimli, sevinçli olmalarını, kalplerinin bir parçasını ona vermelerini, karşılık olarak fazla bir şey istememelerini bekliyordu, ama onlar Martı'daki Nina gibi, Çehov'un kadın kahramanları gibi, tehlikeli biçimde özverili olmaya hazır-

dılar, olgun ve tedbirli bir insan olan Çehov da onlardan kaçıyordu.

Nina rolünü oynayan büyük aktris Kommisarçevska-ya Çehov'un kendine çektiği, sonra da hemen hemen istemeden geri ittiği kadınlardan biri oldu.

Nina kısa boyluydu, iri karanlık gözleri, olağanüstü ahenkli bir sesi, ince şiirli bir yüzü vardı. Tiyatro onun için ne bir meslek, ne de sanattı, havvarilik gibi birşeydi. Bu tür kadınlar Rusya'da pek çoktu, bunlar sahneye, aynaya gider gibi, manastıra girer gibi, çıkarlardı. Onlar için sanat, uğruna yaşam verilecek aç bir tanrıydı. 1903'te Kommisarçevskaya 'Monna Vanna'yı oynayacaktı, şöyle yazıyordu : «Bu rolü oynayamayacakmışım gibi geliyor. Onu gereği gibi duyamayacağım, yeryüzünün bir çok adiliklerine kendimi kaptırmış bulunuyorum.»

Moskova'da 'Manfred'i okuduktan sonra; «Ben buracıktaki gözlerim sönük ses çıkaramadan, esine bir basamak bile olsun yükselmenin olanaksızlığı hissiyle kösteklenmiş hasta yatıyorum. Belki başarı kazanacağım, halk otomatik bir sanatın farkına bile varmadan başarının benden geldiğini sanacak. Kendimi bulmam için çok yücelere çıkmam gerek.»

Tiyatroya beslenen bu içtenlikli, aşırı sevgiyi, yığınlarda uyandırdığı beğenin şiddetini bizim anlamamız güçtür.

Batıda da elbet büyük oyuncular çok sevilir, hayranlık uyandırırılar; Rusya'da ise bu hayranlığın daha duru, daha sert bir niteliği vardı. Batıda en iyi oyuncular sanatlarının, mesleklerinin, seyircilerinin hizmetindedir. Rusya'da aranan daha büyük bir şeydi. Çehov'un, Tolstoy'un kafasındaki en üstün düş; hem törelere, ahlâka uygun, hem toplumsal ve sanatsal, nerdeyse bir din sayılan bir gerçek. Elbette ki, entrikalara, sahteliklere engel değildi, ama tiyatro bütünüyle bir idealizmle yüceliyordu. Oyuncular

az kazanırlardı: Kommisarçevskaya gençliğinde taşra tiyatrolarında oynarken ayda 150 ruble alırdı. Moskova Sanat Tiyatrosunda Moskvın gibi bir oyuncu ayda 100, Knipper 75, Meyerhold 75 ruble ücret alırlardı. Ne var ki çabalarına, uzun sabırlarına karşı seyircinin onlara sunduğu şey yalnızca başarı değildi, bir çeşit aşktı. Bunu Sarah Bernarth'ın başarıları ile kıyaslamak olanaksızdı, çünkü Avrupalı seyirci tamamen başkaydı, daha incelmışti. Rus seyircisi kadar saf değildi. 19. Yüzyılın eski gazetelerinde Kommisarçevskaya'nın bir temsilinin öyküsü yazılıdır. Sanatçı elli kezden çok sahneye çağırılmıştır. Halk ağlamaktadır, çiçekler atmaktadır, Vera'nın sahneden ayrılması istenmemektedir. Sanatçı giyinerek yeniden sahneye dönmek zorunda kalmıştır, şapkalı ve mantoludur. Hayranlık sesleri, bağrıışmaları hâlâ sürmektedir. «Gitmeyiniz, bizimle kalınız, bizimle oturunuz». O zaman sanatçı sesi titreyerek, gözlerinden yaşlarla «Ben, sizinim» der. Bayılmak üzeredir, hıçkırarak sarsılmaktadır. Salonda baygınlık geçiren kadınlar vardır.

Avrupalı seyirci, sanatçının bu sözlerinde şarlatanlıktan, salondaki kolektif isteri halinden kuşkulabilir. Ama gerçek böyle değildi, iki tarafta da tam bir içtenlik, hiçbir dilde adı bulunmayan, yanına yaklaşılmayan bir idealin özlemiyle ruhların kaynaşması vardı. Kommisarçevskaya, döneminin öteki kadın oyuncularından daha çok seyircilerinde sevgi ve coşku yaratabiliyordu.

Ama kazandığı bunca başarıya rağmen mutsuzdu. Sinirli, kuşkulu, hastalıklı bir yaratılışı vardı. Kendine hiç güven duymuyordu. Sahnedeki, yaşamdaki en küçük bir başarısızlık onu bitkin düşürüyordu. Çehov'un düşleyerek yarattığı Martı ile Kommisarçevskaya arasında olağanüstü fiziksel bir benzerlik vardı. Solgun, titrek acılı, çocuk yüzü, o iri gözleriyle bu ufak tefek kadın Nina rolü için yaratılmış gibiydi. Garip bir rastlantıyla oyuncu Nina'nın

düşsel yaşamı ile oyunca Vera Kommisarçevskaya'nın gerçek yaşamı birbirine benziyordu.

Vera Feodorovna mutsuz bir gençlik geçirmişti. On dokuz yaşında evlenmiş, kısa süre sonra iğrenç biçimde aldatılmıştı : kızkardeşi, kocasının metresi olmuştu. Bu zinadan doğacak çocuk uğruna Vera Kommisarçevskaya boşanmayı kabul etti. Romantik, hüznü ve ateşli, her şeyde aşırıya varan, şövalye yaratılışı yüzünden bütün suçu üstlendi. Bu dramdan sekiz yıl sonra tiyatroya girdi. O yaşta, Rus kadın oyuncularının mesleklerinin sonuna varmış olurlardı : Yirmi dokuzundaydı.

Önce taşra tiyatrolarında oynadı, sonra Sen Petersburg'daki Aleksandra Tiyatrosuna kabul edildi. Utangaç, duygulu bir kadındı. İmparatorluk Tiyatroları kişiliksizce ve soğuk bir biçimde yönetiliyorlardı. Zaten repertuvar, yönetme ve oyuncuların sürdürdükleri oyun tarzı eskimişti, ölüydü. Kommisarçevskaya, öteki oyuncular ve seyircilerce güvensizlikle karşılandı. İki ay oynamış, ama ancak bir tek oyunda başarılı olmuştu, o da Ostrovski'nin bir oyunuydu. Ona Çehov'un 'Marti'sında Nina rolünü önerdiler. Oyunu bir gecede derin bir heyecan içinde okudu ve oynamayı üstlendi. Ama içinden titriyor, başarısızlıktan çok korkuyordu.

«Marti» bambaşka bir biçimde yazılmış, döneme göre yepyeni bir dramdı, sahneye koyuş da ona göre olmalıydı. Tiradlar, gösterişli hareketler, hırslı bağırımlar yoktu. Sessizlikler, utangaçlıklar, melankolik ve yumuşak bir ton gerekliydi. Böyle bir oyun, bir yıldız oyuncuyla yetinemezdi, uyumlu bir bütün mükemmelliği gerektirirdi. Bu ise ancak iki yıl sonra, Stanislavski, Nemiroviç Dançenko ve Moskova Sanat Tiyatrosu tarafından gerçekleştirilecekti.

Vera'nın birçok haksız ve acımasız başarısızlıklardan geçtiğini söyledik. Bütün varlığıyla çalışmıştı. Biraz da

kendisiydi 'Martı'. Her iyi oyuncu rolünün içine girer. Bu kez daha da fazla bir şey vardı : gerçek bir ruh kardeşliği... Ama her şey başarısızlıkla, yazar için derin bir utanç ve oyuncu için büyük bir acıyla sonuçlandı.

Sahneden ayrılırken Vera gözyaşları içindeydi. Evine dönerken annesinin kollarında hıçkırıyordu. Annesi «Çehov için, 'Martı' için, kendisi için ağlıyordu» diyor.

Birkaç ay sonra Anton Pavloviç'in ağır hastalığını öğrendi. Hemen bir mektup yazdı. «Sizden istediklerimi hatırım için yerine getirin demek delilik, ama bunu nasıl istediğimi bilmelisiniz. Don üstündeki Rostov'da bir Doktor Vasilyeviç var. Ona gideceksiniz, o sizi iyileştirecek. Dediğimi yapın. Dediğimi yapın. Bunu sizden nasıl isteyeceğimi bilemiyorum. Tanrı sizi korusun.» (1898)

Birkaç yıl sonra Vera, Kırım'a Çehov'u görmeye geldi. Ona bir portresini yollamış, 'Martı'da Nina'nın söylediği bir cümleyi üstüne bir kaç satır ekleyerek yazmıştı : «Ne kadar temiz, sıcak, neşeli bir yaşamdı o. Duygular, ince ve zarif çiçeklere benzeyen duygular...»

Petersburg'da 'Martı'nın provaları sırasında Aleksandra tiyatrosunun boş kulislerinde bir gün Anton Pavloviç yanına yaklaşmış, ona bakarak şöyle demişti : «Benim Nina'mın gözleri de sizinkiler gibiydi.»

Sonra onu bırakmıştı. Ne kadar tatlıydı şu sözcükler! «ince ve zarif çiçekler gibi». Vera öylesine acı ve güç bir aşk yaşamı tanımıştı ki! Çehov ise hiçbir zaman mutluluk nedir bilmemişti. Vera ona acıyordu; hastaydı, güçsüzdü ve yalnızdı, kadın olarak Vera tamamiyle kendi olmayan ama bir kardeş gibi ona benzeyen bu efsaneyi, 'Martı'yı yarattığı için Çehov'a minnet duyuyordu. İşte kendi hatası yüzünden - başka türlü düşünemezdi, öylesine sinirli, kararsız ve acınacak biçimde utangaçtı - oyun beğenilmemişti. İçinden Çehov'un onu -hiçbir zaman bağışlamayacağını, ya da bağışlamanın söz konusu olmadığını,

ama bu başarısızlığı hiçbir zaman unutmayacağını, o korkunç gecenin anısının aralarında sürgit yaşayacağını duyumsuyordu.

Gursuf'ta şimdi iki yabancı gibiydiler. Birbirlerine karşı başkaca bir duyguları yoktu. Aralarında hiçbir şey yoktu... Oysa...

Çok sade giysili, kocaman gözlü ufak tefek kadın ile soluk sakallı, okul öğretmeni gibi gözlüklü, yorgun yüz-lü, çökmüş adam (ünlü yazar ve tüm Rusya'nın taptığı kadın oyuncu) Kırım'da bir kumsalda yavaş yavaş yürüyorlardı. Çehov ertesi gün ayrılmak zorundaydı. Kadın :

«Hayır, gitmeyin» dedi.

Çehov bir isteğini söyledi :

«Bana bir şey okuyun»

Akşamdı. Uzun uzun okuduklarını dinledi. Fırtına çıkmıştı. Kadın, terkedilmiş küçük Nina mı, yoksa büyük oyuncu Vera mı olduğunu bilemiyordu. Çehov'sa gerçeği biliyordu : ertesi gün ondan ayrılacağını... (O sıralarda Çehov'un yaşamında başka bir kadın vardı, ama Vera bundan habersizdi.)

Yeniden :

«Kalın» dedi.

Gece ilerliyordu. İkisi de susuyorlardı. Sonra Vera, Nina'nın monoloğunu, Puşkin'in dizelerini, repertuarının en güzel bölümlerini yalnız onun için, o ağlanmadan dinlenilmeyen derin ve temiz sesiyle okudu.

Sonunda Çehov :

«Gitmeyeceğim» dedi.

«Ama ertesi gün gitti. Vera, Çehov'un başka bir kadını sevdiğini bilen bizlere, öylesine dokunaklı gelen şu satırları yazdı :

«Gursuf'ta size o kadar acımıştım ki... Hüzünlü bir acımayla...»

Bir resmini istemişti. Çehov da resmini «Vera Feodorovna Kommisarçevskaya'ya, 3 Ağustos, fırtınalı bir günde denizin gürültüsü arasında, durgun Anton Çehov tarafından» diye imzalayarak gönderdi.

Durgun!.. Kadının beklediği bu değildi. Dört gün sonra Çehov'a bir telgraf çekti :

«Sizi iki gün bekledim. Yarın gemiyle Yalta'ya gidiyoruz. Anlayışsızlığınız beni üzüyor. Sizi bulabilecek miyim? Beni yanıtlayın.»

Yanıtladı gerçekten de, ama o zaman Çehov'un ne kadar, belki gereğinden çok anlayışlı olduğunu anladı.

«Yalta'da hava soğuk, deniz hırçın. Sağlıklı olunuz. Mutlu olunuz. Tanrı sizi korusun. Bana darılmayınız.»

Ama Vera o «durgun» adamın başka bir kadını düşündüğünü aklına getiremezdi. Onun utangaç, acılı ve kimsesiz olduğunu düşünerek kendini avutuyordu. Şimdi ondan bir şey beklemiyordu. Her şeyi veriyordu. Aşkı yerine dostluğunu...

«Darılmadım, ama yaşamınızın şu andaki durumunu düşündükçe kalbim daralıyor.»

Hangi kadın olsa, bozgunu kabul etmeyen kadınlık onurunun, gururunun yaralandığını duyardı. Ama o içtenlikle düşünüyordu, ona gücenmiyordu. Çehov'a karşı garip ve içten bir sevgi besliyordu. Üç yıl sonra Çehov evlendi. Vera ona yeniden mektup yazarak '**Vişne Bahçesi**' ni sahneye koymasına izin istedi, 'kendi tiyatrosunu kurmuştu'.

Çehov bu isteği geri çevirdi, «Bu tiyatro bir ay bile yaşamaz» diye yazıyordu. Aldanıyordu. Vera'nın tiyatrosu beş yıl yaşadı.

Bir daha hiç görüşmediler. Çehov öldü, kadınsa o garip, dolambaçlı yaşamını sürdürdü. Çehov'a duyduğu aşk gibi romantik, ama karşısına çıkan erkeklerin daha an-

layışlı olduğu, başka aşklar, başarılar, büyük sanatçı sevinçleri, o korku, o hoşnutsuzluk, ondan ayrılmayan sıkıntılar içinde yaşadı. Bütün Rusya'da 'Martı' diye anılıyordu. Gerçekten de dinlenmek bilmeden ordan oraya uçan yaralı bir kuşa benziyordu.

Artık kırk yedi yaşındaydı. Taşra kentlerinde, İmparatorluğun sınırlarında temsiller veriyordu. En sevdiği rolü, 'Martı'yı oynuyordu. Semerkant pazarında eski halılar kumaşlar alarak oyalanıyordu. Derken hastalandığını anladı. Asya Rusya'sının en korkunç salgınına yakalanmıştı : çiçek... Birkaç gün yattı, bütün ülke korkular içinde ondan haber bekliyordu. Bir sabah kendini az çok iyileşmiş duyarak mutluluk içinde uyandı «olağanüstü güzellikte bir düş görmüştü, bu düşte Çehov'la başbaşaydı, onunla söyleşmişti.» Kırk sekiz saat sonra öldü.

Hiç bir Rus yazarına, sanatçısına, politika adamına böyle bir cenaze töreni yapılmadı. İncecik Vera, Taşkent'ten, Petersburg'a, Asya'dan Avrupa'ya getirildi. Her istasyonda, her köyde halk karşılıyordu. Rusya onu göz yaşlarıyla uğurluyordu.

— XXX —

Soğuk, rutubetli bir salonun iyi aydınlatılmamış sahnesinde, Çehov'un önünde, genç oyuncular bir temsil vermekteydi. Moskova'da yetenekli yönetmenler, müzikçiler, ressamlar, oyuncular bir tiyatro topluluğu oluşturmuşlardı. Nemiroviç - Dançenko'nun tiyatro okulu ile Stanislavski'nin kurduğu yazın ve sanat derneği birleşmiş, daha önce bir benzeri olmayan Moskova Sanat Tiyatrosu kurulmuştu.

Şimdilik tiyatro daha hazır değildi : para olmadığın-

dan... Provalar elden geldiğince yapılıyordu. Bu güz akşamı, duvarları tavanı görülmeyen, acılı koskoca gölgelerin oynadığı keşişhanenin buz gibi salonunda oynuyorlardı. Sesler böyle bir ortamda garip ve sağıredici biçimde yansıyor, ramp diye bir şey yoktu, onun yerini ağızlarına mum dikilmiş bir dizi şişe almıştı. Dışarda yağmur yağmaktaydı. Çehov omuzunda pardesü soğuktan titreye titreye her zamanki gibi ince sakalını hafif hafif çekiştirerek oyuncularını dinliyordu. Birkaç gün önce mevsim başında Nemiroviç - Dançenko'nun sahneye koymak istediği «**Martı**»nın provasını yapmışlardı. Bunu kabul edip etmemekte epeyce direnç göstermişti. Aleksandra tiyatrosundaki başarısızlık henüz unutulmamıştı. Aradan iki yıl geçmişti. Ama öylesine hastaydı ki, bazı şeylerin eski gibi önemi kalmamıştı onun gözünde... Zaten o hiç bir zaman 'hayır' demesini bilmemişti. '**Martı**' bu kış Moskova'da oynayacaktı, ama yazar bu temsili göremeyecekti: havalar yağmurluydu, öksürüyordu, güneye, kendini gurbette sandığı, 'Sıcak Sibirya' adını verdiği Yalta'ya gidecekti. Böyle olması daha iyiydi belki de... Oyunlarının bazı temsillerinin korkunç anıları vardı, «**İvanov**»un, şu zavallı '**Martı**'nın ilk oynanışlarını düşündükçe ürpermeler geçiriyordu «Tiyatrodan yana hiç de talihli değildi.»

Kızkardeşi Maria'nın «hemen hemen ağlayarak» Stanislavski'ye gelerek bu işten vazgeçmesini rica ettiğini acaba biliyor muydu?

«İkinci bir başarısızlığı göze almamalı,» demişti. «Öyle hasta ki... Bu kez ölür.»

Martı'nın provası da zaten Çehov'un hiç hoşuna gitmemişti. Nina rolündeki genç kız susup hafifçe iç çekeceğine bağılıyor, hıçkırıyordu. Vera Kommisarçevskaya'daki o tanrısal sadelikten uzaktı. Hem Stanislavski, mizanse-ne de gereğinden çok önem veriyordu. Kurbağaların bağırması, köpeklerin havlayışı, çanların sesi duyuluyordu.

Ne işe yarardı bütün bunlar? Çehov görüldüğünde ise bütün oyuncular çevresini almış, ona bir peygamber gibi bakmışlardı. Onların karşısında mahcup olmuştu. «**Martı**»nın 9 Eylül 1898'deki ilk provası da tatsız ve sıkıntılı bir izlenim yaratmıştı.

Ama o akşam başka bir piyes oynanıyordu, Aleksî Tolstoy'un bir dramı, «**Çar Fedor**». Çehov beğeniyle izliyor, sözleri dinliyordu. Bu oyuncular yetenekli insanlardı. Kadınlar güzeldi. Özellikle içlerinden birinden çok hoşlandı. Bu Çariçe İren rolündeki genç kadındı. Anlamalı bir yüzü, 'soylu ve yürekten gelen' sesi vardı. Adı Olga Knipper'di. İnce dudaklı, zekâyla yuğrulmuş bir yüzü birkaç gün önce «**Martı**»nın provasında farketmişti. Hafif, gururlu, oynak, ama sırasında sevgi dolu ve hüzünlü bir kadın olan oyuncu Arkadina rolündeydi, başarıyla oynuyordu. Bu akşamki oyunda da hayranlık uyandırıyor. Onu dinlerken arasına soluğunun kesildiğini duyuyordu.

Oyun konusunda düşüncelerini sordular : çok iyi bir oyundu. Hepsinden çok İren'i beğendiğini söyledi. Gülmseyerek Moskova'da kalacak olsa bu İren'e aşık olacağını da sözlerine ekledi... Ama ertesi gün gidiyordu.

İren, genç oyuncu Olga Leonordovna Knipper de, Çehov'u görünce büyük bir heyecan duymuştu. Özgür, zeki bir kızdı, yetenekliydi, mesleğini seviyordu. Sanat alanına yeni atılmıştı. İyi bir ailedendi. Ren eyaleti ileri gelenlerinden başarılı bir mühendisin kızıydı. Olga sanat için yetiştirilmemişti. Ne var ki babası ardında yalnızca borçlar bırakarak ölmüştü. Ana, iki dayı ve çocuklar hep birlikte Moskova'ya, küçük bir apartıman dairesinde yaşıyorlardı. Sevimli ve yaşam dolu ana şarkı dersleri veriyordu, dayılardan biri hekim, öteki subaydı. Hepsi neşeli, canlı, yetenekli insanlardı. Birkaç yıl sonra onlarla tanışacak olan Maksim Gorki mektuplarında «çılgın Knipper» ailesi diye anar onları... Ateşli ve öfkeliydiler, dayı-

lar durmadan kavga ederdi. Yemekler gürültülü ve sevinçli geçer, çocuklar şarkılar söyler, söylevler çekerlerdi. Olga Leonordovna müzik dersleri vermekle işe başlamış, sonra Nemiroviç - Dançenko'nun tiyatro okuluna girmişti, şimdi de olağanüstü başarılar kazanması beklenen bu kumpanyanın bir üyesiydi. Moskova'daki küçük apartımında yandaki odada annesinin öğrencileri şarkı söyler, Olga'nın deyimiyle 'ulurlarken' o rollerini ezberlemeye çalışırdı. Akşamları amcalardan biri yüksek sesle Tolstoy'dan, Dostoyevski'den, Çehov'dan parçalar okurdu. İşte o Anton Çehov'du etten, kemikten haliyle karşıındaki adam... İşte Olga Knipper bu yazarın sağlığını, mutlululuğunu ve geçimini kendi oyunculuğu ile sağlıyordu. Hiç kuşku yok, Çehov'un ona hayran kaldığını birisi söylemiş olmalıydı. Çehov'u birdenbire sevdi.

17 Aralık 1898'de Moskova Sanat Tiyatrosunda 'Martı' ilk kez oynandı. O gün Olga'nın 39 derece ateşi vardı. Böyleyken sahneye çıktı. Seyirci azdı. Oyuncular omuzlarında ağır bir sorumluluk taşıdıklarını hissediyorlardı. İlk perde sona erdiğinde salon bir mezar sessizliği içindeydi. Kadın oyuncuların biri düşüp bayıldı. Stanislavski : «Ben de güçlkle ayakta duruyordum» diye yazıyor.

Sonunda büyük başarı kazanıldığını herkes bilir.

1899 yılı ilkyazında Anton Pavloviç Moskova'ya döndü. «Martı»yı yalnız onun için oynadılar. Hava çok güzeldi. Geçen kış içinde Olga Knipper, Mari Çehov'la tanışmıştı, iki kadın büyük bir dostlukla birbirlerine bağlanmışlardı. Sanatçıyı birkaç gün için köye, Melikhovo'ya çağırdılar. Çehov, genç kızların çok hoşlandıkları o nükteli yakınlığı gösteriyordu. Kız ise bekliyor, umutla bekliyor ve onu seviyordu.

Vera Kommisarçevskaya'nın düşmanı bir kadın, o büyük ve mutsuz sanatçıya 'esin kaynağı şapkacı kadın'

adını takmıştı, bu kötünîyetli ve zeki alaylı sözde gerçek olan bir yan vardı. Olga Knipper ise bambaşka bir yaratılıştaydı. Vera kadar deha sahibi değildi, ama ondan daha zekiydi. Her şeyden önce canlı, hareketli ve sevgi dolu bir kadındı. Çehov, onda hoşlandığı bir döğüşme gücü, bir ataklık, bir yaşam sevgisi buluyordu. Neşeliydi, Çehov'u eğlendirmesini biliyordu. Ona yalnız sanattan, tiyatrodan değil, arkadaşlarından, giysilerinden, az önce yediğı domuzdan, İspanyol soğanı, haringa hıyarı, patates-ten yapılmış salatadan söz ediyordu Çehov'a yalnız edebi projelerini sormuyor, giysilerini iyi fırçalayıp fırçalamadığını, istahla yeyip yemediğini, Yalta bahçelerindeki çiçeklerin nasıl yetiştirildiğini soruyordu. Onu güldürüyordu. Aralarındaki ilişkiye uyacak bir ahenk kuramamıştı henüz.. Bir aşkın başlangıcında kadın, kendini az ya da çok biçimde sevdiği erkeğın isteklerine uydurmaya çalışır. Sevgilisi «Bu sana yakışıyor, onu giy» diyene kadar bir ayna önünde şapka denercesine çeşitli ruh hallerini yaşar.

Olga, Yalta'da birkaç gün kaldı, bu kadar zamanda doyumsuz bir insan gibi göründü. Ne mutlu ona ki, kısa zamanda Çehov'un ikinci bir 'Martı' aramadığını, tam tersine seven bir kadın istediğini anladı.

Yazara tutkuyla bağlanırken aynı zamanda yalnız ve hasta bu erkeğ'e de büyük bir ilgi gösteriyordu.

Olga, Yalta'da bir kaç gün kaldı, bu kadar zamanda Anton Pavloviç'in yaşadığı hayatın rahatsız ve hüzünlü olduğunu, beslenmesinin kötü, uşaklarının kayıtsız, papuçlarının boyasız olduğunu, ziyaretçilerin onun çalışmasını alt üst ettiğini ve yazarın da kapısını yüzlerine kapatmaya cesareti olmadığını gördü. Kısacası, Çehov'un bir kadına gereksinmesi olduğunu anladı. Ne yazık ki böyle şeyleri ilk kadın görür, erkekse daha çok sonra görür, bazan da hiç görmez.

Yazar ve oyuncu, Moskova'ya birlikte döndüler. Bah-

esaraya kadarki yolu arabayla aşmak gerekiyordu. Ay-
lardan Ağustostu, Kırım'ın en güzel mevsimi. Rivira ile
Asya'nın bir karması. Yepyeni beyaz villalar, gl bahçe-
leri, serviler, yıkık müslüman mezarlıkları arasında yük-
seliyordu. Deniz kıyısında damları yamyassı Tatar evleri,
sonra ıssızlık içinde, bir Tatar geçiti ile cami arasında yük-
selen büyük modern oteller. Meyveler çok lezzetli, hava
tertemiz ve hafifti. Geceleri sularda gemilerin ışıkları pa-
rıldıyordu. Kırım unutulamaz... Çehov'la Olga Knipper
mavi gölgeli derin vadiyi, Kokooz vadisini geçtiler. (Ko-
kooz Tatarca mavi gz demektir) Yavaş sesle konuşuyor,
daha çok susuyorlardı. Yazar her zamanki gibi ara sıra
takılıyordu. Genç kadın sevimli ve heyecanlıydı. Bir kez
pştler, hepsi bu.

Çehov Moskova'da çok kalmadı, hastaydı, dönmek
zorundaydı. İlkyazda Sanat Tiyatrosu Kırım'a gelip bir-
kaç görkemli temsil verdi. O uzun konuşmaları, su kıyı-
sındaki gezintileri; bahçe içindeki o eğlenceleri, zeki er-
keklerin, genç, zarif kadınların arkadaşlığını, bu renkli
yaşamı Çehov ne kadar seviyordu! Tiyatroyu ne kadar
Çok seviyordu!.. Kendi dışındaki bu zgr ve ışıklı yaşa-
mı Olga temsil etmekteydi. Bir kez daha Yalta'dan ayrıl-
mak istedi. Kendisi daha iyi, gençleşmiş, sağlığı hemen
hemen düzelmiş gibiydi. Ama Moskova'da yine birkaç
günden çok kalamadan geri döndü.

— XXXI —

Sanat Tiyatrosu bu arada duyulmadık başarılar ka-
zanmaktaydı. 1899 kış mevsimi başında halk gişelerin
açılmasını sabahın ilk saatlerinden itibaren beklemektey-
di. İlk gün 2500 kişilik bir kuyruk birikmişti, on altı to-

mar bilet satılmıştı. Moskova'da herkes bu temsillerden söz ediyordu. Shakespeare, Aleksi Tolstoy'un '**Çar Fedor**, **«Müthiş İvan'ın Ölümü»**, Çehov'un '**Martı**' ve Olga Knipper'in Helen rolünü oynadığı '**Vanya Dayı**' oynanıyordu.

'**Vanya Dayı**' daha önce taşrada oynanmış, epey başarı kazanmıştı. Ama şimdi Moskova'da büyük bir zafere ulaşmıştı. Oyunu gördükten sonra Maksim Gorki şöyle yazıyordu : «O kadar duygusal bir kişi olmadığım halde bir kadın gibi ağlıyordum.»

Çehov'sa Yalta'da oyunun eleştirilerini okuyup, bir türlü gelmeyen mektupları bekleyip, o uzaklardaki genç oyuncuyu düşünmekle yetiniyordu. Olga'nın ne mutlu bir yaşantısı vardı!.. Çehov onun için ne anlam taşıyordu ki!

«Bu gece bir yangın çıktı. Kalktım. Taraçadan alevleri seyrettim. Yalnızlığımı bütün korkunçluğuyla duydum.» (29 Eylül 1899) «Öfkeliyim. Tiyatronuzun döşemesinin altındaki fareye bile imreniyorum. (4 Ekim 1899)

O zaman Olga sıkıntıyla, Çehov'un tiyatroyu mu yoksa kendisini mi aradığını düşünüyordu. Hiç olmazsa tiyatro alanında ona elinden geldiğince yararlı olduğuna inanıyordu.

Yılbaşı gecesi '**Vanya Dayı**'nın dördüncü perdesinden sonra tıklım tıklım dolu salonda bir ses çınladı. Adamın biri şöyle diyordu :

— Moskova halkı adına tiyatronuzda bize yaşattığınız ve duyurduğunuz her şey için size bütün içtenliğimizle teşekkür etmek istiyoruz.

Olga Knipper «şaşkına dönmüş ve çok duygulanmış-tık» diye yazıyordu.

Gerçek şu ki, Çehov sanatçı olarak onu çok beğeniyordu, Olga da buna inanmıştı, ama başka bir şey bekliyordu. Birisi Anton Çehov'un yabancı ülkelere gideceğini söylemişti. Hemen ona :

«Böyle bir şey olamaz, anlıyor musunuz?» diye yazdı. Yoksa Çehov onu unutmuş muydu?

«Hayır hayır buna olanak yok. İstemiyorum. Tanrı aşkına bana yazın, bekliyorum, bekliyorum.»

Ama aralarından her şey belirsizdi, garipti. Bir öpücük, bir kaç tatlı söz, sonra bir çeşit sevgi dolu arkadaşlık Olga'ya yetmemişti.

Çehov onun bu yakınmalarını şöyle yanıtlıyordu :

«Neden hep böyle üzüntü içindesiniz? Yaşıyorsunuz, çalışıyorsunuz, umut ediyorsunuz, gülüyorsunuz... daha ne gerekli size! Benim durumum ise bambaşka. Topraktan koparılmışım. Doya doya yaşayamıyorum, içmeyi sevmeme karşılık içemiyorum. Gürültüyü seviyorum, ama onu duyamıyorum. Bir tek sözcükle, ben şimdi yer değiştirmiş kararsız bir ağaç benziyorum, bakalım ağaç iklimine uyacak mı, yoksa kuruyup gidecek mi? (10 Şubat 1900)

Olga artık kızmaya başlıyordu. Ne diye anlamak istemiyor? «Daha ne gerekli size!» Tam erkeklere yakışan bir soru! Olga «Erkeklerde de işve yapmak demek varmış!» diye yazıyor. Ama Çehov ona acı bir nükteli yanıt gönderiyor; Olga umutsuzluğa düşer» gibi oluyor.

«Çevremde hep yeni oyununuzdan söz ediyorlar. Yalnız benim hiçbir şeyden haberim yok, hiçbir şey bilmiyorum. Bu sorulara karşı bir şey bilmediğimi söyleyip omuzlarımı kaldırıncı da bana inanmıyorlar. Neyse, istediğiniz gibi olsun. Oh, yaşamak öylesine sıkıcı ki!» (22 Mart 1900)

Çehov : «Çok mutsuzsunuz, ama inanın bu uzun sürmez, yakında trene biner ve büyük bir iştahla kahvaltınızı yaparsınız.»

3 Haziran 1900 : «Ne oldunuz. Benim ve Mişa ile Ögeniya Yakolevna'nın (Çehov'un kızkardeşi ve annesi)

sevgilerini gönderiyorum, annemin de selamı var. Olga Knipper»

6 Ağustos 1900, Sivastopol ve Harkov arasında : «Günaydın sevgilim. Geceyi nasıl geçirdin?»

Aşk ilişkisi, Kırım'da, belki Vera Kommisarçevskaya'nın Çehov'u boşyere baştan çıkarmaya çalıştığı Gursuf'ta, belki de Yalta'daki evde başlamıştı. Herkes uyurken Vera yazarın çalışma odasına gelip onunla birlikte oluyordu. Bahçede Anton Pavloviç'in diktiği akasyalar 'uzun ve yumuşak' en küçük bir esintiyle eğiliyor, dalgalanıyorlardı. Bu hareketlerde gerçek dışı, özlem verici, korkutucu bir şey vardı.

Çehov ve Olga Leonordovna ay ışığında İtalyan stilindeki büyük pencerelerden bütün bunları seyrediyorlardı. Denizin gürültüsü, ağaçlarda rüzgârın çaldığı ısıklık duyuluyordu. Bu güzel gecelerde atla dolaşmaya çıkan turistlerin sesleri ve kahkahaları çınlıyordu. Delikanlılar dağda ateş yakıyor, ayışığında yıkanıyorlardı, şarkıları beyaz eve kadar geliyordu. Çehov'un annesi ile kızkardeşi küçük sessiz odalarında uyumaktaydılar... Onları uyandırmamak için çok dikkatli olmak gerekiyordu. Aynı çatı altında bir kadın oyuncuyla geçen bu serüven onları kızdırır diye düşünüyordu Anton. Oysa Olga Knipper iki kadının da çoktan beri durumu anladıklarını biliyordu. Zaten alçak sesle fısıldaşıyorlar, gülüşme ve öpüşmelerinin sesini kısıyorlardı. Çünkü Olga böyle gecelerde Anton'la gevezelik etmesini çok seviyordu, eğlenceli öyküleri, çocukça davranışları (saçının örgüsünü çözüp saçlarını omuzlarına yayıyor, cadı rolünü oynuyordu) bütün bunlar yazarın hoşuna gidiyor, etkiliyordu. Özenle hazırladığı kahveyi birlikte içiyorlardı. Sonra susuyorlardı. Gece sona ererken karanlıkta, basamakların şiddetle gıcırdadığı merdiven başına kadar Çehov onunla birlikte gidiyordu.

Yaz geçiyordu, ayrılık yine gelip çatmıştı. Çehov bek-

lenen sözleri söylemiyor, evlenme tarihini kararlaştırmıyordu. Tereddüt içindeydi. Olga'yı tiyatrodan koparıp alabilecek mi? Olga böyle bir şeyi istemiyordu. Çehov da bu özveriyi ondan istemeyecek kadar karşısındakinin özgürlüğüne saygılıydı. Olga, Moskova'da tiyatroda, kendisi de hasta hasta Yalta'da kalınca, bu birleşmenin ne anlamı vardı? Yeniden yalnızlık, inziva 'ne sevinçli ne sıkıcı, şöyle böyle' akıp giden bir yaşantı, gelecekte beklenen tek şey yaklaşmakta olan ölüm, günlük olaylar, işe, arasıra eve gelen bir hayranın ziyareti, gazete okumak, akşamları ateş içinde geçen bomboş günler... Olga ise bu sıralarda 'altın renginde dekolte giysisi' ile kendisinden o kadar uzaklarda, başkalarının hayranlık dolu bakışları altında dans edip duracaktı! Çehov kıskanç değildi. Mutluluktan, kazandığı başarılardan hoşnuttu. Ama ne de olsa bir erkekti! Sevdiği kadının yalnız kendisine ait olmasını isterdi. Birkaç günlüğüne Moskova'ya geldiği zaman bile Olga istediği gibi bütün vaktini ona ayıramıyordu.

«Geldiğimde yine Petrovskoya Razumovskoye'ye (Moskova yakınlarında bir park) gideceğiz. Ama bu kez akşama kadar orda kalalım, bir güz günü, güzel bir hava olsun, senin de keyfin yerinde olmalı... Bana her an provaya koşmak zorunda olduğunu söylememelisin.» (20 Ağustos 1900)

«Kışın benim nasıl bir insan olduğumu bile unutacaksın, ben başka birini seveceğim, sana benzeyen başka birine rastlayacağım, her şey eskisi gibi geçip gidecek...»

«Annem yarın Moskova'ya gidiyor. Belki yakında ben de, iyice gülünç bir şey ama, ben de Moskova'ya gideceğim. Niye gidiyorum? Biraz görüştükten sonra geriye dönmek için mi» Ne ilginç değil mi?»

Kendine öylesine egemen, duygularını dile getirme-

de öylesine çekingen bu adam bazan bir yakınmada bulunuyordu :

«Bir sanatçıya yakışacak biçimde soğuksun. Darılma sevgilim, bunu lâf olsun diye söylüyorum...»

Ama Olga seviyordu, onu elde etmeye iyiden iyiye kararlıydı. Rusya'da böyle şeyleri çoğunlukla kadın kararlaştırırdı. Tatlı, hayalci ve pasif yaratılışlı erkek de kendini sevinerek eşinin eline teslim ederdi.

Olga'nın çevresindeki herkes bu serüveni biliyor ve anlayış gösteriyordu. Anton Pavloviç kızkardeşine törensel bir dille «tarafımdan Olga Leonardovna'ya selâmlar» diye yazıyor. Olga :

«İkimiz de güldük,» diye yanıtlıyor. «Sen koca bir bebedsin...»

Ama Olga arada bir korku duymaya başlıyordu. Çehov'un mektupları seyrekleşmişti. Niçin? Ondan neyi gizliyor? Yeniden yurt dışına gideceği doğru mu? Artık onu görmek istemiyor mu? Moskova'ya birkaç gün için de olsa gelmeyecek mi? Hava güzeldi. Kadınlara özgü binlerce soru soruyor, Çehov'un (doğrusu açığa çıkmamış, ama mektuplarının satırları arasında okunan) bir gün yalnız ona ait olacak mı, yoksa kendisiyle tiyatro arasında bölünecek mi, sorusunu yanıtlamaktan hep kaçınıyordu.

O zaman kadınların o dokunaklı sitemiyle :

«Yumuşak, sevgi dolu bir kalbin var, onu niye sertleştirmek istiyorsun?»

Çehov kavgaya benzer her türlü çekişmelere, hesaplaşmalara, hiçbir zaman açıkça ortaya çıkmayan, insan ruhunu birbirine göstermeyi deneyen, ama bir türlü başaramayan iki insan arasındaki konuşmalardan acı duyuyordu.

Şu hüznümlü güzel mektubu yazdı :

«Yalta'da hâlâ yağmur yok. Tam bir kuraklık! Özel-likle dağın üstündeki, bu yandaki zavallı ağaçlara bütün yaz boyunca bir damla yağmur düşmedi, şimdi hepsi sarı. Bunun gibi bazı insanlar da mutluluğun bir tek damlasını bile tadamazlar.» (27 Eylül 1900).

Yaşam böyle sürüp gidecek diye düşünüyordu. Olga gelecek, gidecek. Hiçbir zaman bir yuvası olmayacaktı. Böyle olması mı gerekirdi?

Ama yeniden Yalta'ya davet edilince Olga bunu öfkeyle geri çevirdi. Çehov'un metresi olmayı sürdürmek, geceleri gizli gizli buluşmak istemiyordu.

«Buna olanak yok, öyle hassas bir insan olduğun halde beni çağırıyorsun! Bunu senin anlamaman olanaksız» (3 Mart 1901) Madam Çehov'un acılı bakışına, Mari'nin şaşkınlığına katlanamayacağını söylüyordu. «Bu yaz ne kadar zordu anımsarsın. Ne zamana kadar gizleneceğiz? Hem, neden? Bana öyle geliyor ki, benden soğudun, beni eskisi kadar sevmiyorsun; yalnızca, evine gelmem, çevrende dönüp durmam hoşuna gidiyor, hepsi bu kadar, beni kendine yakın bir varlık gibi görmüyorsun.»

Bu arada tiyatrodaki yaşamını da sürdürüyordu. Moskova'da, turnede, Petersburg'da sahneye çıkıyordu.

1901 Martıydı. Başkentte karışıklıklar patlak vermişti. Kazan katedralinin önündeki meydanda kazak askerleri halkı kamçıdan geçiriyorlardı. Ölen yaralanan üniversite öğrencileri, genç kızlar vardı. Başka kentlerde de kan dökülmekteydi. Moskova Sanat Tiyatrosu 'Contant'da (Petersburg'un ünlü lokantası) yemek yemekteydi. Olga Knipper ufacık dantel yakalı, siyah kadife bir rob giymişti. Petersburg'da Stanislavski'nin sahnekoyuculuğundan, İbsen'in oyunlarından ve Çehov'un yeni yapıtı «Üç Kız Kardeş'ten söz edilmekteydi.»

«Moskova'da, bir tek kişinin bile, önceden evlendiğimizi bilmeyeceğine söz verirsen; Moskova'ya geldiğimde, hâlâ istiyorsan, seninle evlenirim. Düğünden, kutlamalardan, elde şampanya bardağı, hafifce gülümseyerek ayakta durmaktan neden bilmem korkuyorum» (Perşembe, 19 Nisan 1901)

Böylelikle, genç kadının kurduğu, korktuğu şeyler (Çehov'un beklenmedik soğuk davranışı, anlaşmazlıklar, binbir kuşku) bir utangaçlık, erkek sıkılganlığı olup çıkmıştı. Olga gülümsedi, bir kez daha onun kocaman bir çocuk olduğunu düşünmüştü. Bütün isteklerini onayladı. Gerçekten de evlenme olayı tam bir gizlilik içinde olup bitti. Öyle ki Çehov'un en yakınları bile bundan haberli olamadılar. Kardeşi İvan Pavloviç, nikâh günü onu görmeye gelmiş, hiçbir şeyi farketmemişti. (25 Mayıs 1901) Cuma günü Moskova'nın küçük bir kilisesinde yazarla oyuncu yasanın gerektirdiği dört tanık huzurunda evlendiler. Olga Leonordovna'nın annesine kısa bir süre uğradılar (kayınvalde Çehov'un canını sıkmamak için onları yemeğe bile çağırılmamıştı) hemen Nijni Novgorod'a, Volga kıyılarına gittiler. Moskova'da hekimler Anton Pavloviç'in sağlık durumunu beğenmemişler, kısarak sütü içerek kür yapmasını öğütlemişlerdi. Yüzyılın ilk yarılarında bu tedavinin büyük bir saygınlığı vardı. Tolstoy'un da böyle kürler yaptığını biliyoruz.

Çehov ve eşi ilkyazı Volga kıyısında bir sanatoryumda geçirdikten sonra Yalta'ya döndüler. Ama uzun süre birlikte kalamayacaklardı, güz gelmişti, tiyatro mevsimi başlamak üzereydi. Olga Knipper kocasını Kırım'da bırakarak Moskova'ya döndü.

Garip bir yaşam başlıyordu, bu yaşantı birbirini se-

ven iki insan için de bir işkenceydi. Sonu gelmeyen ayrılıklar, pişmanlıklar, anlaşmazlıklar, boş umutlar, yakınmalar ve Çehov için bitmeyen bir yalnızlık.

Evliliklerinin başlarında Çehov, Olga'ya şöyle yazmıştı :

«Öksürük bütün gücümü alıyor... Sen, geleceği düşün... Sen, güçlü ol. Sen, ne söylersen öyle davranacağım.»

Muhakkak, Olga'daki canlılığı, ateşliliği, zarif ve kadınca görünüş altında saklı duran o erkeklere özgü soğukkanlılığını sevmişti. Olga sık sık ağlıyor, sinirleniyordu. Yalnız Çehov'un kendisini avutup yatıştırabileceğini söylüyordu, ama gerçekte Çehov, onun, hiç de kendisine muhtaç olmadığını görmek zorundaydı. Hem ona nasıl bir yaşantı sunabilirdi ki! Çalışabilen, eğlenebilen, gezebilen, bilgisini arttırabilen, kısaca yaşamını bütün gücüyle sürdürebilen bir kadına tozlu ve hüzünlü Yalta'da bir hastabakıcılık!.. Böyle bir yaşantı kadının özveriye katlanması anlamına gelecekti. Çehov onun böyle bir özveride bulunmasını istemiyordu. Latin soyundan bir kadın için sorun çok daha basittir, ama Olga kuzeyli bir kadındı, erkeğe kesin bir bağlılık onun gözünde anlaşılmaz ve garip bir şeydi. Kadın da, kendisi gibi bir insandı. Doyasıya yaşamalıydı. Kendisi ise... «Ne yapalım yazgım böyleymiş» diyordu.

Çehov pek az yakınıyordu, hem de aşırı bir incelik ve özenle : «Sensiz çok sıkılıyorum. Küçük bir çocuk gibi sana alıştım.» (25 Ağustos 1901) «Seni seviyorum, sensiz sıkılıyorum, benim küçük Almanım, yavrum, ikinci mektubun öncekilerden de kısaydı, bana karşı gittikçe soğumandan korkuyorum, hiç değilse benin yanında görmemeye alışmandan... (27 Ağustos 1901)

«Karımın yalnız benim olmasını isterdim. Onsuz ve

Moskova'sız sıkılıyorum, ama elden ne gelir. Seni düşünüyör, hemen her saat seni anıyorum. Seni seviyorum canım.» (15 Kasım 1901)

Olga da acı çekiyordu. Onu, ateşli ve üzüntülü duygularla seviyordu. Birlikte oldukları zaman, yaz akşamlarında, Kırım'da ya da Moskova'da ne kadar iyi ve rahat yaşıyorlardı. Üstüne titriyordu, giydikleriyle, yedikleriyle içtikleriyle ilgileniyordu. Olga'nın yokluğunda yemekler kötüydü, sobaları yakamıyorlardı, uşaklar işlerine gereği gibi dikkat etmiyorlardı. Anton Pavloviç'in anası, bir de yaşlı bir hizmetçiydi ona bakan; ama biri yetmiş, öbürü seksen yaşındaydı. Çehov'un bakımı için gösterdikleri büyük çaba pek sonuç vermiyordu. Evet, Çehov'a karısı gerekliydi. Olga da acı çekerek, yalnız ve hasta yazarı, onun 'sevimli güzel yüzünü', 'sevgi dolu, insanı okşayan gözlerini' düşünüyör, o zaman şu satırları yazıyor :

«Senin yanında olmak isterdim. Tiyatrodan ayrılamadığım için kendime lânet okuyorum. İçimde olup bitenleri ben de anlayamıyorum, bu da beni çileden çıkarıyor. Senin orada yalnız ve acılar içinde yaşadığını, canının sıkıldığını ve benimse, bütün varlığımı aşkıma vereceğime, burada gelip, geçici, bir uğraşla dopdolu olduğumu düşünmek beni çok üzüyor.»

Bunları yazıyordu, ama Çehov bu görüşü benimseyici bir tavır takınınca («Tiyatrodan ayrılmak mı istiyor-sun? Gerçekten mi?») o zaman hemen çığılığı basıyordu :

«İşsiz olunca büsbütün sıkılacağım. Ordan oraya, her şeye öfkelenerek sürüklenip duracağım. Avarelik yaşantısına alışkanlığımı yitirdim, nice uğraşla elde ettiklerimi bir anda yıkacak kadar da genç değilim.»

İşte bu, yürekten kopan bir bağıışı! Enerjik, canlı ve yetenekli bir kadının haklı tutkularından vazgeçmesi çok güçtü. Çehov, bu gerçeği anladı, bundan böyle her

türlü yakınmaları bıraktı. Hatta daha çoğunu da yaptı, olağanüstü bir ruh soyluluğuyla avutmaya, yatıştırmaya, suçlu olmadığını ona kanıtlamaya kendini zorladı :

«Birlikte yaşayamadığımız için ne sen, ne de ben bundan suçluyuz. Suçlu olan, bana bu mikropları; sana da sanat aşkını veren şeytandır.»

Yaşantıları böyle sürüp gidiyordu. Olga Knipper ya Moskova'da, ya Petersburg'daydı. Tiyatroda başarı, yararlı bir çalışma, en gösterişli kadınların, en ünlü erkeklerin dostluğu, genç oyuncuya düşen mutluluk payı buydu. O mevsim, Maksim Gorki'nin ilk oyunları temsil edilmeye başlanmıştı, bu yeni yazar büyük ilgi uyandırıyor-
du. Ibsen ve Suderman'dan söz ediliyordu. İki büklüm yaşlı memurlar '**Vanya Dayı'yı**, ya da **«Üç Kız Kardeş»**in 'Moskova'ya, Moskova'ya' çılgınlıklarını dinlerken gözyaşı döküyorlardı. Sonra o balolar, temsil sonrasındaki o şö-
lenler, buketler, eğlenceler! Olga Leonordovna kendisi için, kendi sanatındaki başarıları için alkışlandığı kadar, Anton Pavloviç'in karısı olduğu için de alkış topluyordu. Zeki ve parlak bir kadın oyuncu olduğu söyleniyordu. Gorki'nin **«Ayak Takımı Arasında»**sından kolaylıkla büyük fahişe rollerine geçebiliyordu. Sırasında (hep aynı duyarlıkla) serseri paçavralarım, sırasında Nemiroviç -
Dançenko'nun bir oyununda monden bir kadının kızıl ateş rengindeki robunu giyebiliyordu. Bu son temsil dolayısıyla tiyatro yönetimi tuvaletlerine harcasın diye ona 1200 ruble vermişti. («İkinci perdede parlak pullarla örtülü, alev gibi göz alıcı kırmızı bir rob giyeceğim») Sanat Tiyatrosu Oyuncuları yalnızca tiyatro olaylarının geçtiği uzak bir dünyada yaşamıyorlardı. Her yandan ilgi görüyorlardı. Onurlarına eğlenceler düzenleniyordu. Çarın önünde temsiller veriyorlardı. Yoksul üniversite öğrencileri, soylular, yüksek memurlar, zengin tüccarlar tarafından alkışlanıyorlardı. Bütün Rusya bu tiyatronun oyun-

cularını tanıyordu, onlar da, bir dalkavukluk ve övgü havası içinde soluk alıyorlardı.

Gorki : «Sanat Tiyatrosu Moskova'nın sahip olduğu en üstün değerler kadar, Tretiakov galerisi, Vassili Blajenny kadar güzel ve önemlidir» diye yazmaktaydı.

Genç Oyuncular topluluğu, yarattığı gururlu havanın, umutların farkındaydı. Her başarı, yeni güçler katıyordu. Her yanlışlık onu yıkacağına, daha da coşturuyordu. Zaman ise ne çabuk geçiyordu öyle! Provalar uzun-
du, ayrıntılıydı. Hazırlıklar, çalışmalar coşkulu ve neşeli geçiyordu. Toplulukta «yıldız» durumunda kimsenin olmayışı, topluluğun birbirine bağlılığı, ortak çalışma adına gösterilen bir çeşit ortadan silinme ve özveri; bütün bunlar, tiyatro sanatına bir soyluluk veriyordu. Olga Knipper mektuplarında ne gündelik sorunlardan, ne de reklamdan söz ediyordu. Kıskançlıktan, entrikadan ise pek az bahsederdi. Yaralı ve olağanüstü bir çalışma aşkı içinde yaşıyorlardı. İşt en sonraki eğlentilerde Olga'nın yaşantısında yer alıyordu. Kâh dostların evinde, bir şölen («Herşey pek iyiydi : küçük mantarlar, haringalar, zakuskiler, ağızda eriyen ufacık çörekler, mersin balığı, sebzeli et ve çukulatalı dondurma»). Kâh aktörler kendilerine ve dostlarına özel temsiller veriyorlardı. («Sabahın dördüne kadar eğlendik. Bir çılgınlıktı! Kedi ve fare rolü oynadım.») Sonra, bir Noel ağacı, sabahın onuna kadar süren bir akşam yemeği. Çünkü saat yediye doğru o ana kadar keyifsiz duran Şalyapın birden coşup çigan romansları söylemeye başlamıştı!

Anton Pavloviç «Eğleniyorsun sevgilim» diye yazdığında ise hemen karşı çıkıyordu : «Son günlerdeki çılgınlığımıza sen eğlence mi diyorsun, haydi canım!»

Gerçekten bu, onun için, hemen her gün olagelen basit, tekdüze şeylerdendi. Bütûn bu eğlenceleri kocasına

kavuşmak için bırakmaktan bir an bile kaçınmazdı, onu engelleyen şu «öldürücü tiyatro» idi.

Çehov da ona kendi yaşantısını anlatıyordu : Birkaç gündür kan tükürüyordu, ama şimdi daha iyiydi. Genç kadın onu hiç merak etmesindi. Kocaman ve rahatsız bir sargı bezi taşıyordu... Yalta'da kaymak bulunmuyor, oysa hekimler kaymak yemesini öğütüyorlardı, elinden geleni yapıyordu, ama çoğu kez canı hiçbir şey yemek istemiyordu. İki fare yakalamıştı. Hiçbir şey yapmadığını kimse ileri süremezdi! Yağmur yağıyordu, hava soğuktu.

Kimseyle görüşüyor muydu? Evet, hem de pek çok! «Bir tanıdık cuma günü ödenmek üzere gelip benden altı yüz ruble borç aldı. Her zaman benden 'cumaya kadar' borç isterler». Karısı gelip, çok değil iki üç gün kalmaz mı? Hayır. Olanaksız. Neyse belki Noel'de gelirdi. Hayır. Yeni bir oyun prova ediliyordu! Bütün günleri de mi doluydu? Olga ona acı çektiirdiği için üzülüyordu : Beklemiş miydi kendisini? Zavallı Anton. Şöyle yazıyordu : «Bayrama seni beklemiyorum, buraya gelmen doğru değil yavrucuğum.» «Çalış, birlikte yaşamak için çok vakitimiz olacak. Seni kutsarım yavrucuğum.» Büyük orucun ilk haftasında belki de gelebilecekti.

Ah şu öldürücü tiyatro! Evet, dört beş günlüğüne tiyatrodan kopup geliyordu; yuvaya benzer bir şey kuruyordu. Onun büyük koltuğunun yanına oturuyordu. Ya da ayaklarının dibine çömeliyordu. Anton'a tiyatroyu anlatıyor, sevdiği romanları ona okuyordu. Sonra yine geri dönüyor; Çehov yeniden yalnız kalıyordu. Güneş altında sevdiği hayvanlarının, köpeklerin, garip boğuk bir sesle bağırarak leyleklerin yanındaki kanepesinde oturuyordu. Gül fidanlarının dallarını kesiyor, ama bu iş onu çok yoruyor, soluğunun kesildiğini duyuyor, yeniden kanepesine kadar sürükleniyordu.

Sonra yazıyordu : «Tanrı seninle olsun. Mutlu ve

sağlıklı ol yavrucuğum, yaramaz kocana daha uzunca yaz. Neşesizken, yaşlı, donuk bir insana dönüyorsun, neşeliyken ya da her zamanki gibiyken bir meleksin.» (15 Aralık 1901)

Olga sabahın sekizine kadar içip dans etmişti. «Bilsen senin yaşamana ne kadar imreniyorum. Yürekliliğine, tazeliğine, sağlığına, neşene...». Bir keşiş gibi yaşıyorum, hayalimde ise yalnız sen varsın.»

Evet, tuhaf bir evlilikti bu. Aşk eşit olarak en ateşli biçimde ikisinde de vardı. Yalnız alışık olunmadık ölçüde erkek, mutluluğunu eşi için feda ediyor, kadın da bu özveriyi kabulleniyordu. Ama rollerdeki bu değiş tokuş bir ölçüde dışında kalmaktaydı, çünkü Olgar Knipper pişmanlıklar içinde çırpınıyor, bir türlü mutluluğunu tam olarak yaşayamıyordu.

Onları birbirlerinden ayıran şeyden pek az söz ediyorlardı. Neye yarardı zaten! Yaşlandıkca yazar daha sesiz, daha içine kapalı, çekingen oluyordu. Ne yakınıyor, ne de özlediği şeyi dile getirmek istiyordu. Bütün sözler yanılttı. Kimse, kimseyi anlayamazdı. Hele ant içmelerden, ahlâktan, büyük büyük sözlerden kaçınmak gerekirdi. Hepsi boşunaydı bunların. Kişi yalnız yaşadığı gibi, yine yalnız ölür. Ne aşk, ne dostluk bu yalnızlığı hafifletir! Bir şey söylemeden her şeye katlanıp boyun eğmeli. «İstirap çek ve sus... Ne denirse densin, sana nasıl görünürse görünsün, sus, hep sus...»

Bütün gücüyle içten bir huzura ve bir ilgisizliğe ulaşmayı diliyordu. Bu, kolay şey değildi. Çok şeye bağlıydı, oyunlarının, kitaplarının başarısına, karısına, sağlığına, yaşama... Hepsi yavaş yavaş ondan uzaklaşacaktı.

Çalışma odasında uzanmış yatıyordu. Ateşi vardı. İç çekiyor : «Ölmek için yaşamak, bu pek gülünç değil, ama yakında öleceğini bilerek yaşamak işte bu adamakıllı saçma!...»

Yaşamın hiçbir anlamı yoktu. Hiç değilse insanın onda bir anlam bulması olanaksızdı. İnsan akli buna er-miyordu. İnsanoğlunun en çok kendi varlığında, ruhsal durumunda bir gücü vardı. Sabır, nezaket ve ağır başlı-lık. İnsan sessizce kendi yüreğini yuğurabilirdi. Çehov en azından bu inançtaydı.

Yalta'dan nasıl da nefret ediyordu! Kırım güzeldi, ama 'sırasında Avrupalı ve kentsoylu görünümündeki» bu kent bir panayıra benziyordu. «Küstah Tatar suratlı bi-çare veremlilerin sararıp sorduğu, kutulara benzer otel-ler... deniz ve sedir ağaçları yerine, bir lavanta kokusu...» Yalta'yı hiçbir zaman sevememişti. Şimdi bu kente karşı kin duymaktaydı. Bir kaçabilse, ne güzel olacaktı! Üç kız kardeş yineliyorlar : «Moskova'ya, Moskova'ya». Bu, Çe-hov'tan bir yansımadır. Moskova, çanlarının sesi, buz gibi havası, kızakları, hepsi hepsi ondan uzaktaydı. Moskova yaşamın kendisiydi, tiyatroydu, aşktı. Burada, kıyıda amaçsızca dolaşıp durmaktaydı. Bir kadın gibi zayıf, ha-fif adımlarla yürüyen tatlı bakışlı bir adam. Çizgilerle dolu yüzü kararıyordu, saçları her zaman gereğinden faz-la uzun, sakalı dağınıktı. Genç kızlar onu hayran hayran seyrediyorlardı. Yalta'da tozlu bir caddede ufak bir be-yaz ev yaptırmıştı, orda annesiyle birlikte yaşıyordu. Oda-lar her zaman sessiz ve soğuktu. Akşamları çalışma ma-sasında iki mum yanardı. Kimi zaman, bütün gün bir kol-tukta gözleri kapalı hiç kıpırdamadan otururdu. Annesi ürkek ürkek iç çeker (Anton'un, sağlığından söz etmeyi sevmediğini biliyordu) sonra kendini tutamayarak yak-laşır, sıkılarak sorardı :

— Hasta mısın Antoşa?

Yanıtlardı :

— Ben mi? Hayır, bir şeyim yok. Biraz başım ağrı-yor.

Kendini iyi hissettiği zaman bahçeye iner, biraz uzak-

ta güneş altındaki Tatar mezarlığına bakardı. Acaba bir zamanlar, ötesini düşünmeden söylediği şu sözü anımsarmıydı : «Bir günden ötekine, bir sabahtan öbürüne süren bir mutluluğa katlanamayacağım. Mükemmel bir koca olmaya söz veririm, ama bana gökteki ay gibi her gün ufukta görünmeyecek bir kadın verirseniz...» (Suvorin'e Mektup, 1895)

— XXXIII —

Çehov '**Vişne Bahçesi**'ni yazıyordu. Belki de yaşantısındaki hüzünden kurtulabilmek için bu yapıtın bir vodvil, eğlenceli bir oyun olmasını istiyordu. Yavaş yavaş kendiliğinden '**Vişne Bahçesi**' bir dram oluverdi. Baştan-başa bir ölüm kokusu duyuluyordu. Çehov, sahneye yıkılmış soyluları, yumuşak ve sürekli yakman insanları çıkardı. «**Vişne Bahçesi**»nde Babkino'dan bir anı, Lintvarev'lerin evinde yaşanan Ukrayna akşam toplantıları, o harcanmış yıllar, yitip gitmiş yüzler, Çehov'un gençliğinin büyük bir bölümü yer almıştır. Ancak geçmişten söz ederek yazabildiğini söylüyordu «bir konunun belleğimizdeki filtreden geçmesi, konunun en önemli ve tipik bölümünün kalması gerek.» Şimdi Rus köy yaşantısı, ondan uzak yaşadığı için yeniden gözlerinin önünde canlanıyordu. «**Vişne Bahçesi**» doğallıkla Moskova Sanat Tiyatrosu için hazırlanmıştı. O yıl (1903-1904) hekimler Çehov'un Yalta'dan ayrılmasına artık izin verdiler. Mutluydu. Sevddiği o buzlu karlı iklime kavuşacaktı. Kürk kalpağına ve paltosuna bakarken bir çocuk gibi sevinçliydi.

Olga Knipper : «Sanki yazgı onu şımartmak ve kısa bir mevsim boyunca onun için kutsal olan şeyleri vermek istemişti : Moskova'yı, kışı, tiyatroyu...» diyor.

«**Vişne Bahçesi**» büyük bir başarı kazandı. Çehov'un beğenilen üç oyunu (Moskova tiyatrosunda '**Martı**', '**Van-ya Dayı**', '**Üç Kız Kardeş**') yazarın yokluğunda oynanıp durmuştu. Çehov ise hep başarısızlıklarda hazır bulunmuştu. Ama o yıl hiç kuşku yok yazgı ona karşı çok iyiydi. '**Vişne Bahçesi**'nin son perdesinde seyirciler soluk ve zayıf bir adamın sahneye çıktığını gördüler. Bu adam, Anton Çehov'du. «Aşırı bir dikkat ve ciddilikle» yükselen alkışları dinliyordu. Ona, yazarlığından ötürü hayranlık duyuyorlardı, ama insan olarak da büyük saygı besliyorlardı. Çehov'un kişiliğinde alkışlanan yalnız «Rus Maupassant'ı» değildi, gururla ve yüreklilikle yaşamış bir insandı. Melikovo'daki salgın sırasında köylülerle nasıl ilgilendiği, (hiçbir zaman paralı bir adam olmayan ve yoksul ölen Çehov'un) Yalta'daki veremlilere nasıl baktığı anlatılıyordu. Özellikle fısıldayarak Akademi'den istifa mektubunun son bölümleri yineleniyordu. Bir süre önce Çehov, Maksim Gorki ile birlikte Akademi'ye seçilmişti. Ama Çar siyasal nedenlerle Gorki'nin seçimini bozmuş, bunun üzerine Çehov da Akademi'de yer almayı geri çevirmişti. O gece onu alkışlayanlarda bir parça snopluk ve demagoji de vardı elbet, hiç kuşku yok, Çehov bunu duyuyordu, belki de o ciddi ve derin bakışlarının nedeni buydu. Hiçbir vakit saf bir insan olmamıştı. «Bu hareketi çok yukarıdan, kuş uçuşu bir yükseklikten seyreder gibiydi.» Ama bu dumanlı zafer havasında sevginin, saygının da büyük yeri vardı... Ayakta durmak onun için zordu. Bağırıyorlardı : «Oturun, dinlenin Anton Pavloviç.»

İstemiyordu, hemen hemen zorla sahneye çıkardıkları büyük bir koltuğa oturabildiler. Şimdi daha zayıf, daha solgun görünüyor, herkes karşısındaki adamın ölme mahkûm olduğunu anlıyordu. **17 Ocak 1904** günüydü. Tam kırk dört yıl önce Taganrog'un yoksul bir evinde,

bir dükkâncının oğlu olarak doğmuştu. Belki o uzak çocukluğu, belki de yaklaşmakta olan ölümü düşünüyordu.

Yaz başlarken karısı ile Badenweiler'e gitti. Bu Karaormanlarda temiz ve aydınlık bir Alman kaplıcasıydı. Bir kaç gün Berlin'de kaldı. Alman hekimler kalpte yorulma belirtileri farketmişlerdi. Cığerlerse, öylesine oyulmuştu ki, ancak altı ya da sekiz ay daha yaşayabilirdi, hepsi bu. Her şeye karşın Olga Leonardovna bütün umudunu yitirmemişti. Çehov'un az çok sağlıklı ve neşeli günleri de oluyordu; çalışma, gezilere çıkma hayalleri kuruyordu. Yine de Berlin'den ayrılırken kendisine ait paranın, eşinin adına yatırılmasını istemişti. Bu konuda konuştuğu arkadaşı şaşırdı, bu isteğinin nedenini sordu. Çehov biraz çekindi, sonra :

«Ne olur ne olmaz diye!..» deyip hafifçe omuzlarını silkti.

Güzel bir bahçe içinde sevimli bir otel buldu. Odası akşam yediye kadar güneş içindeydi. Balkonda oturuyor, kenti, geçip dönenleri, uzaktaki dağları seyrediyordu. Çok şiddetli öksürük krizleri geçiriyordu. Fazla konuşmuyor, araya ateşli yüzünde muzip bir ifade belirip kayboluyordu. Olga Leonardovna'yı gözyaşları ile güldüren, tatlı, hafif, o Çehov'vari mizahçılıkla eğlenceli öyküler anlatıyordu. Ölüm yaklaştıkça, daha da sessiz, sabırlı ve yumuşak oluyor; gitgide daha uzağa, yüreğinin derinliğinde bir yalnızlık adacığı bularak onun içine çekiliyordu. Sonra bir sıcak temmuz günü kötüleştiğini duydu. Üç gün süreyle yaşamasından korkuldu, sonra iyileşir gibi oldu. Kalp dayanıyordu. Akşama doğru iyi olduğunu söyledi.

Güçsüz bir sesle :

— Git biraz dolaş, bahçede gez, dedi.

Karısı yanından ayrılmıyordu, korku içindeydi. Yine de ısrar etti. Olga parka indi, geri döndüğünde onu kötü

durumda buldu. Niye yemek yemiyordu? Acıkmış olmalıydı. Son dakikaya kadar Çehov kendisinden çok karısıyla ilgilendi. Ama ikisi de yemek için çalman gongu duymadılar. Olga Leonordovna, Anton Pavloviç'in yatağının yanında küçük bir kanepeye uzanmıştı. Susuyordu, acılı ve yorgundu, daha sonra dediği gibi «ölümün bu kadar yakın olduğundan hiç kuşkulanmıyordu.»

Onu eğlendirmek için Anton Pavloviç bir öykü tasarlamaya başlıyordu; «Şişman, iyi beslenmiş, yemeyi içmeyi seven, kırmızı yanaklı birçok İngiliz ve Amerikalı'nın banyo yaptığı bir kaplıca şehrini anlatıyor... Bu insanlar güzel bir yemek yemeyi düşleyerek geliyorlar, ama bir de bakıyorlar ki aşçı çekip gitmiş. Bu şımarık mutlu kişiler yazgının bu darbesi karşısında ne yaparlardı? Çehov konuşuyor ve Olga onu gülerек dinliyordu. Gece bastırmaktaydı. Otel ve küçük kent yavaş yavaş tepelerin ve ormanların çemberi içinde sessizliğe gömüldü. Hasta da sustu. Birkaç saat sonra karısını yanına çağırdı, bir doktor bulmasını söyledi. Olga Leonardovna «yaşam boyunca ilk kez kendiliğinden bir hekim istiyordu» diyor.

Otel kalabalıktı, ama herkes uykudaydı. Çehov'un eşi bu umursamaz kalabalık içinde kendini daha yalnız ve bırakılmış hissetmekteydi. İki Rus yüksek öğrenim öğrencisinin yakınlarda oturduğunu anımsadı, onları kopup uyandırdı. Biri, doktor çağırmaya koşarken, Olga Leonardovna can çekişen adamın kalbinin üstüne koymak için buz kırıyordu.

Çehov onu hafifce itti :

— Boş bir kalbin üstüne buz konulmaz, dedi.

Sıcak bir temmuz gecesiydi. Bütün pencereler açıktı, ama hasta güç soluk alıyordu. Hekim, bir Huile Camphré iğnesi yaptı, ama kalbi canlandıramadı. Ölüm yaklaşıyordu. Şampanya getirdiler. Olga Knipper şöyle yazıyor : «Anton Pavloviç oturdu, ciddi bir tavırla doktora yüksek

sesle Almanca (bu dili çok kötü konuşurdu) «Ich sterbe» (Ölüyorum) dedi. Sonra kadehi tuttu, yüzünü bana çevirdi, en güzel gülümsemesiyle güldü, «Çoktandır şampanya içmemiştim» dedi. Sessizce dibine kadar içti, yavaşça sol yanına uzandı.

O anda kapkara, kocaman bir pervane odaya giriverdi. Bir duvardan ötekine uçuyor, yanan lambalara atılıp, kanatlarını yakıyor, acıyla düşüyor, sonra uğursuz ve kör uçuşuna yeniden başlıyordu. Sonunda ılık ve karanlık geceye açılmış pencereyi buldu, yitip gitti. Bu arada Çehov konuşmuyor, soluk almıyor, yaşamıyordu.

SONSÖZ

Zaman geçiyordu. Rusya, Japon savaşı, bozgunu, 1905 devrimini yaşadı. Şimdi 1915, yeni daha müthiş bir savaş vardı, ikinci bir bozgun, daha acımasız bir devrim yaklaşmaktaydı.

Hasta Maksim Gorki Finlandiya'da yaşıyordu. Bir akşam on yıl önce yitirdiği dostu Çehov'u anımsadı. Şöyle yazdı :

«Beş gündenbergi ateşten yanıyorum, ama yatağa yatmak istemiyorum. Finlandiya'nın ince, külrenkli yağmuru toprağı ıslak bir tozla örtüyor. Juna kalesinden toplar gürlüyor... Geceleyin projektörler bulutları tarıyor. Manzara iğrenç, çünkü bu şeytanca büyüünün unutulmasına fırsat vermiyor.

Çehov'u okudum. On yıl önce ölmemiş olsaydı, kuşkusuz, savaş, önce onun yüreğini insanlara karşı nefretle doldurur, sonra da öldürürdü. Birden onun gömölme törenini anımsadım.

Moskova'nın o kadar büyük hayranlıkla sevdiği yazarın tabutu, üstünde koca harflerle 'İstiridye' yazılı yeşil bir vagonla geldi. Garda toplanmış küçük kalabalık yanlışlıkla Mançurya'dan getirilen General Keller'in tabutunun ardısına gitti. Yanıldıklarını anlayınca neşeli kimseler gülümsediler işi alaya vurdular. Çehov'un tabutunun ardında yürüyenler yüz kişi kadardı, fazla değil. Özel-

likle yeni papular giyinmiş, parlak kravat takmış iki avukat gözümün önünde, sanki iki nişanlı gibiydiler. Arka-larında yürüdüm, bir tanesinin, Vasili A. Maklahov'un köpeklerin zeksından; tanımadığım ötekinin de villası-nın konforundan, manzaranın ve dolayların güzelliğinden söz ederek övündüğünü duyuyordum. Mor renkte giysili, dantelalı şemsiye taşıyan bir bayansa, takma gözlüklü ufak tefek yaşlı bir bayı inandırmaya çabalıyordu : «Ah, bilseniz ne kadar olağnst nazik ve zeki bir insandı!» Yaşlı adam inanmayan bir tavırla ksryordu. O gün ha-va sıcak ve toztoprak içindeydi. Koskoca ata binmiş iri yarı bir jandarma alayın başında gidiyordu.»

Ama bu yerüstünde Çehov'un her şeyden çok sevdiğ iki insan bu kayıtsız kalabalığın içinde yanyana yürüyor-lardı : eşi ve yaşlı anası...

S O N

ANTON ÇEHOV

Çehov evinde
1899'da Yalta'daki villasında

Çehov ve esi
1902'de Yalta'da

Olga Knipper
Çehov'un "Üç Kız Kardeş" piyesinde Masa rolünde

Anton Çehov
(Panov'un bir deseni)

Çehov ailesi Moskova'da
Korneyev'in evinin bahçesi
(Çehov ortada beyaz ceketli)

Ana Çehov

Baba Çehov

Yazarın portresi
(kendisi çizmiştir)

Anton Çehov
1904 yılında

Rus asıllı Fransız yazarı *Irene Nemirovsky*'nin “Çehov’un Hayatı”nın ilk basımı 1950’de “Milli Eğitim Bakanlığı Klasikler İçin Yardımcı Eserler” dizisinde çıktı. Yayınevimiz bu değerli yapıtın 2. basımını tam 37 yıl sonra okurlarına sunuyor.

“*Bir Yazarın Romanı: Çehov’un Yaşamı*”nın yazarı Irene Nemirovsky, 1903’de Kiev’de doğdu. 1942’de bir ‘Nazi’ toplama kampında öldü. 39 yıl yaşayan bu yazarın “David Golder”, “Jesabel” gibi romanları dilimizde de yayımlanmış, filme de alınmıştır.

Size sunduğumuz “*Bir Yazarın Romanı: Çehov’un Yaşamı*”, Nemirovsky’nin ölümünden sonra yayımlanmıştır. Çehov’u sanatı, kişiliği, yaşamının ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir.

Yapıtı dilimize çeviren *Oktay Akbal*, 37 yıl sonra kitabı yeniden gözden geçirmiş, dil ve anlatım açısından düzeltmeler yapmıştır.

“*Bir Yazarın Romanı*”nı okurlarımıza sunarken, değerli bir yapıtı edebiyat dünyamıza kazandırmanın sevincini duyuyoruz.